

8 3.3.2

Sangrul Education Society's
S. B. KHADE MAHAVIDYALAYA, KOPARDE
 Tal. Karvir, Dist. Kolhapur
 NAAC – B Grade

I/C Principal, Dr. S. B. Raut Office – 0231 2444307
M. A., M. Phil, Ph. D. Mobile: 9921612121
 Email: principalsbkhade@yahoo.in

3.3.2.1: Total number of books and chapters in edited volumes/books published and papers in national/ international conference proceedings year wise during last five years

Sl. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Title of the proceedings of the conference	Name of the conference	National / International	Calendar Year of publication	ISBN number of the proceeding	Affiliating Institute at the time of publication	Name of the publisher
1	Mr. N. R. Gondhali	0	Chalejao calvalitil Krantijyoti -Aruna Asafali	0	0	National	2022-2023	2581-8848	0	Vivek Research Journal
2	Mr. N. R. Gondhali	0	Rajashri Shahu Maharajache Kalashetratil Abhutpurv Yogdan	0	0	International	2022-2023	2277-8063	0	International Interdisciplinary Research Journal
3	Mr. S. Kadam	0	Rajmati Patil: Jain Shrivakashram te Yervda Jail(Ek Krantikari Pravas)	0	0	National	2022-2023	2581-8848	0	Vivek Research Journal

S. B. Raut

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
 Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

4	Dr. D. B. Mane	0	Virtual Currency: advantages & Disadvantages	Shivart h 2023	SUEAK	National	2022-2023	978-93-5780-325-0	Shivaji University, Kolhapur	Balvant College, Vitta
5	Dr. Rachana Mane	0	strimuktiche udgate: Mahatma Gandhi	Navjyot	Mahatma Gandhi Yanche Vichar ,Swarup ani Vasthav	National	2022-2023	2277-8063	Shivaji University, Kolhapur	Navjyot International Interdisciplinary Research Journal Science, Humanities, Social Sciences, Languages, Commerce & Management
6	Mrs. Savita S. Kambale	0	Women Empowerment in the Film 'JAI BHIM'	B. Aadhar	Contemporary Issues in Social Sciences and Languages	National	2022-2023	2278-9308	Shivaji University, Kolhapur	B. Aadhar Single Blind Peer-Reviewed & Refreed Indexed Multidisciplinary International Research Journal
7	Mrs. Savita S. Kambale	0	Partition of India: Horror and Violence Portrayed in 'The Race of My Life'	0	Modern Research in Science , Social Science and Language	International	2022-2023	2347-7075	Punyasolk Ahilyadevi Holkar Solapur Unive	International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)

					ges				rsity, Solap ur	
8	Mr. Shilpa E. Kambale	0	Reflection of Gandhian Thoughts in Raja Rao's Kanthapura	Navjyot	Mahatma Gandhi Yanche Vichar, Swarupani Vasthav	National	2022-2023	2277-8063	Shivaji University, Kolhapur	Navjyot International Interdisciplinary Research Journal Science, Humanities, Social Sciences, Languages, Commerce & Management
9	Mrs. Pooja B. Patil	0	Marathi Bhasha Sahityam dhe padlele Gandhi Vicharancha Pratibimb	0	0	International	2022-2023	2277-8063	0	International Interdisciplinary Research Journal
10	Dr. D. B. Mane	0	Development of Irrigation Projects in Maharashtra in the Post-Independence period of India	The Transition of Indian Economy in 75th Anniversary of Independence	0	National	2022-2023	2454-9827	Shivaji University, Kolhapur	Raja Shripatrao Bhagwantrao Mahavidyalaya, Aundh
11	Dr. P. S. Londhe	0	Tagoranchya Kathavangmyatil Strichitran	0	0	National	2022-2023	2319-6025	Shivaji University, Kolhapur	Shivahm Shodha Patrika, SUK.
12	Asst. Prof. Mane	0	Navodattri Kadambritil Srtitva	1990 nantrchi	1990 nantrchi	International	2021-2022	2319-6025	Shivaji University	Shivaji University

	Rachana		Bhan	marathi kadabari	marathi kadabari				rsity, Kolhapur	Marathi Shikshak Sagh Kolhapur
13	Dr. S. K. Patil	0	Hindi Upanyaas Sahitya Me Pratibimbit Badalte Mulya	1990 nantrchi marathi kadabari	1990 nantrchi marathi kadabari	International	2021-2022	2319-6025	Shivaji University, Kolhapur	Shivaji University Marathi Shikshak Sagh Kolhapur
14	Prof. (Dr.) M. T. Hajare	1	Human Geography	0		Natinal	2020-2021	978-81-948609-3-8	Shivaji University, Kolhapur	Nyanjoi t Producti onPVT. LTD. Kolhapur
15	Prof. (Dr.) M. T. Hajare	1	Physical Geography	0		Natinal	2020-2021	978-81-948609-6-9	Shivaji University, Kolhapur	Nyanjoi t Producti onPVT. LTD. Kolhapur
16	Dr. G. J. Fagare	1	Corporate Accounting B.Com. II, Paper- I & III, Semester- III & IV	0		Natinal	2020-2021	978-81-8486-699-5	Shivaji University, Kolhapur	Centre for Distance Education, Shivaji University, Kolhapur
17	Dr. G. J. Fagare	1	Advanced Accountancy, B.Com-III, Paper- III, Semester- VI	0		Natinal	2020-2021	978-81-951460-9-3	Shivaji University, Kolhapur	Ruby Book Publicati on, Kolhapur
18	Dr. G. J. Fagare	1	Advanced Accountancy (Taxation), B.Com- III, Paper- IV, Semester-	0		Natinal	2020-2021	978-81-951460-7-9	Shivaji University, Kolhapur	Ruby Book Publicati on, Kolhapur

19	Dr. M. T. Hajar e	1	VI Spatial Distributio n of Some Diseases in Kolhapur District:	0	0	0	2019-2020	978-81-939729-1-5	0	Dnyanjy ot Publicati on
20	Prof. V. M. suryv anshi	0	Banking Services in India	0			Interna tional 2019-2020	2349-638x		Shivaj i Unive rsity, Kolha pur Bhogavti Mahavid yalaya, Kurukali
21	Dr. B. S. Shind e	0	Bhartiy Samajatil Striyanche Sthan v Darja	0			Interna tional 2019-2020	2349-638x		Shivaj i Unive rsity, Kolha pur Bhogavti Mahavid yalaya, Kurukali
22	Prof. B. I. Aavate	0	Bhartatil jati vayvastheti l parivartan	0			Nation al 2018-2019	2349-638x		Shivaj i Unive rsity, Kolha pur Bhogavti Mahavid yalaya, Kurukali
23	Dr. M. T. Hajar e	0	Special Distrubutio n of Tuberculosi s Morbidity in Kolhapur District Maharashtra : A Geographic al Analysis	0			Interna tional Journal of Advanc e and Innova tive Resear ch 2018-2019	2394-7780	0	S. A. Govern ment College of arts and Commer ce, Goa
24	Dr. D. B. Mane	0	Recent Trends and Developme nt of E-Banking : Indian Perspective	0			Inernat ional 2018-2019	2349-638x		Shivaj i Unive rsity, Kolha pur Bhogavti Mahavid yalaya, Kurukali
25	Mrs. N. N. Mole	0	Shetkaryan chya Aatmhatya	0			Inernat ional 2018-2019	2278-5655		Shivaj i Unive rsity, Kamala College, Kolhapur

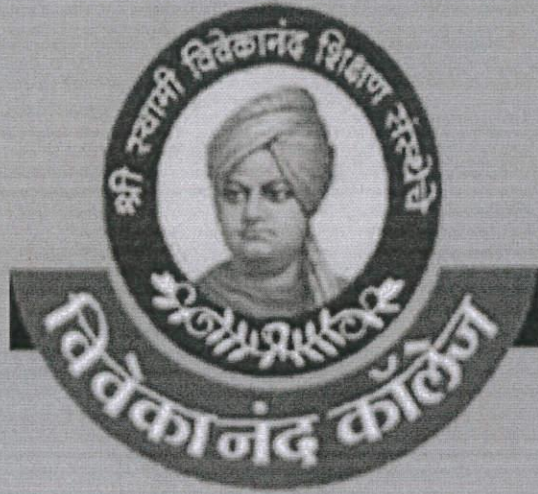

			Karane v Upay						Kolha pur	
2 6	Mr. K. S. Kamb le	0	Shetkari Aatmhatya : Karane ani Upay	0	Inernat ional	2018- 2019	2278- 5655		Shivaj i Unive rsity, Kolha pur	Kamala College, Kolhapur

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Vivekanand College, Kolhapur

Vivek Research Journal

A Biannual Peer Reviewed Journal of Multi
Disciplinary Research Articles
Vol. I, Issue I

Scanned by CamScanner

S. B. Khade
PRINCIPAL

Scanned with OKEN Scanner

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

क्र.सं.	नाम	पुस्तक	पृ.सं.	डाउनलोड
29	Dr. Dhiraj Suresh Shinde ARPK Mahavidyalaya, Ichalkaranji	मुंबई प्रांतामधील स्वातंत्र्यपूर्व काळामधील स्त्रियांची पत्रकारिता	134- 138	
30	प्रा. डॉ. सौ. वंदना रामचंद्र लोंडे वेणुताई चव्हाण कॉलेज, कराड जि. सातारा	क्रांतिवीर नागनाथअण्णा नायकवडी यांचे स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान	139- 142	
31	डॉ. मधुकर विठोबा जाधव यशवितराव चव्हाण महाविद्यालय, हलकणी, ता- चिंदगड, वज. कोल्हापूर	Baartlya svaatMñyalaZyaatlla ivadoSal maihlaaMcao yaaogadana	143- 146	
32	ज्योती बाबासो हारुगडे श्री शिव. शाहू महाविद्यालयए सरुड	भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामातील उपेक्षित स्त्रिया	147- 154	
33	निशांत राजेंद्रकुमार गोंधळी स. ब. खाडे महाविद्यालयए कोपर्डे	चले जाव चळवळीतील क्रांतीज्योती. अरुणा असफ अली	155- 157	
34	मिलिंद बाबूराव थोरात भोगावती महाविद्यालय कुरुकली जि कोल्हापूर	मराठवाडा मुक्ती संग्रामातील नांदेड जिल्हयातील महिलांचे योगदान	158- 165	
35	प्रा. समीर गांधी कला महाविद्यालय माळशिरसण जि सोलापूर	सरोजिनी नायडू(भारताची कोकिला)	166- 168	
36	प्रा. पी. आर मिरजकर पी. डी. व्ही. पी महाविद्यालय, तासगाव	भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामातील सोलापूरमधील महिलांचे नेतृत्व	169- 173	
37	सौ. वेदा उदयराज माळकर. शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर.	मुंबई प्रांतातील स्त्रियांचे भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील योगदान	174- 178	
38	कु. समृद्धी रमेश माने विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर.	बॉम्बे प्रेसिडेन्सीमधील काही दुर्लक्षित स्त्रियांचे भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील योगदान	179- 185	
39	अतलु रामदास पोखरकर आबासाहेब मराठे कॉलेजए राजापूर	रमाबाई रानडे : स्त्री समाजसुधारणांचा प्रेरणास्त्रोत	186- 190	
40	प्रा. अग्निनी रामचंर खवळे विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर(स्वायत्त)	स्वातंत्र्य चळवळीतील दलित	191- 194	

PRINCIPAL

'चले जाव चळवळी'तील क्रांतीज्योती - अरुणा असफ अली

निशांत राजेंद्रकुमार गोंधळी

सहा. प्राध्यापक,

स.ब. खाडे महाविद्यालय, कोपाडे

'छोडो भारत चळवळ', 'चले जाव चळवळ' आणि 'ऑगस्ट क्रांती' या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या चळवळीला भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यामध्ये एक अभूतपूर्व महत्त्व असल्याचे दिसून येते. क्रिप्स योजनेच्या अपयशानंतर भारतीय समाजात उसळलेला असंतोष १९४२ च्या छोडो भारत चळवळीच्या माध्यमातून बाहेर पडला. या चळवळीमध्ये पुरुषांबरोबरच स्त्रियांचे योगदान अनन्यसाधारण आहे. या चळवळीच्या काळात देशातील सर्वसामान्य जनता तसेच प्रमुख नेत्यांसोबतच महिलांनी अतुलनीय शौर्य आणि लढाऊ वृत्तीचे दर्शन घडवले. १४ जुलै १९४२ रोजी वर्धा येथे भरलेल्या काँग्रेस कार्यकारिणीमध्ये 'भारत छोडो' प्रस्तावाला संमती मिळाली. 'निर्घृण दडपशाही आणि मूलभूत नागरी स्वातंत्र्याची गळचेपी, अन्याय, अत्याचार, पिळवणूक अशी सर्वांगाने प्रतिकूल परिस्थिती होती. ८ ऑगस्ट १९४२ रोजी मुंबईच्या काँग्रेस बैठकीत म्हटले गेले, "भारतातून इंग्रजांची सत्ता समाप्त होणे भारत व संयुक्त राष्ट्र दोघांच्याही हिताचे आहे. ही सत्ता राहणे आता भारतासाठी अपमानकारक आहे आणि भारताला दिवसेंदिवस दुर्बल केले जात आहे. आपल्या संरक्षणासाठी असमर्थ बनवले जात आहे आणि ही गोष्ट जागतिक स्तरावर स्वातंत्र्य निर्मितीत सहभागी होण्याच्या मार्गातील अडथळा आहे."^१

मुंबईच्या गवालिया टँकर भरलेल्या सभेत गांधीजींनी 'करेंगे या मरेंगे' चा नारा दिला आणि ८ ऑगस्टच्या मध्यरात्री भारतीय प्रमुख नेत्यांची इंग्रजांकडून धरपकड सुरू झाली. पण गांधीजींनी केलेल्या भाषणातील सांगण्यानुसार प्रत्येक भारतीय नागरिक हा नेता बनला आणि चले जाव चळवळीत ताकद आली. स्वातंत्र्यप्रेमाने प्रेरित झालेल्या १९४२ च्या या लढ्यात महिलांनीही इंग्रज राजवटीला प्रत्युत्तर देण्याचा निश्चय केला. अनेक स्त्रियांनी प्राण पणाला लावून 'ऑगस्ट क्रांती' लढ्यात उडी घेतली. यामध्ये जिंदी, महत्वाकांक्षी, लढाऊ, शूर महिला स्वयंस्फूर्त प्रेरणेने सहभागी झाल्या आणि या चळवळीने भक्कम चाल घेतली हे विशेष. त्यामध्ये अरुणा असफ अली यांचे कार्य विशेष अधोरेखित करण्याजोगे आहे.

पूर्वाश्रमीच्या अरुणा उपेंद्रनाथ गांगुली. सुप्रसिद्ध मुस्लिम वकील असफ आली यांच्याशी आंतरधर्मीय विवाहानंतर झालेल्या अरुणा असफ आली. भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील क्रांतिकारी महिला, वीरांगणा, शिक्षणतज्ञ, राजकीय कार्यकर्त्या, प्रकाशक आणि भारतरत्न.^२ त्या पेशाने इंग्रजी विषयाच्या प्राध्यापिका होत्या. महात्मा गांधी, मौलाना आझाद, जयप्रकाश नारायण, अच्युतराव पटवर्धन, राम मनोहर लोहिया यांच्या विचारांचा वास्तव्यास ज्यांच्या कार्यामध्ये विशेषत्वाने दिसतो अशा अरुणा असफ अली यांचा असफ अली यांच्यामुळे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीशी संबंध आला. विचाराने समाजवादी, वृत्तीने महत्वाकांक्षी आणि कार्याने क्रांतिकारी असणाऱ्या अरुणा असफ अली यांनी तरुणांना स्वातंत्र्य चळवळीत सहभागी करून घेण्यासाठी खूप खटाटोप केला. प्रमुख नेत्यांची धरपकड सुरू होतीच.^३

९ ऑगस्ट रोजी कस्तुरबा गांधी गवालिया टँकर झेंडावंदन करणार होत्या. पण त्या पकडल्या गेल्या. मग आता झेंडावंदन कोण करणार ? सारी मुंबई क्रांती मैदानावर लोटली होती. इंग्रजांचा अशुधूर आणि लाठीहल्ला सुरू होता. या सान्यातच गर्दीला बाजूला सारत ध्वजस्तंभाकडे एक मुलगी गेली आणि झेंडा फडकवला. ध्वजगीत 'वंदे मातरम' म्हटले आणि ज्या तडफेने ती आली त्याच तडफेने निघून गेली व भूमिगत झाली. ती भूमिगत झालेली मुलगी म्हणजेच अरुणा असफ अली.^४ 'रिसर्जेंस ऑफ इंडियन विमेन' या आपल्या पुस्तकात अरुणा असफ अली म्हणतात, "मैं फुर्ती से मंच पर चढ़ गई और कांग्रेस का ध्वज फहराने के लिए डोरी खींच दी. भेरे ऐसा करते ही पुलिस ने भीड़ पर आँसू गैस के गोले फेंकने शुरू कर दिए"^५

इंग्रजांच्या हाती लागू नये यासाठी भूमिगत राहून समाजवादी गटांच्या साहाय्याने त्यांनी पुढे चळवळ सुरू ठेवली. जनता सरकार (बिहार), पत्री सरकार (सातारा) यांना त्या भूमिगत राहून मदत करत होत्या. आ-सेतू हिमाचल फिरत होत्या. तरुणांना

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

चळवळीत सामील करून घेत होत्या. त्यांना पकडण्यासाठी इंग्रजांनी पाच हजारांचे बक्षीसमुद्धा जाहीर केले. पण शोबटपर्यंत इंग्रजांच्या हाती त्या काही लागल्या नाहीत.^१ १९४२ ते १९४६ ही चार वर्षे भूमिगत राहून त्यांनी चळवळीला मदत केली. दरम्यान काँग्रेसच्या आंतरप्रांतीय हालचालींना त्या मार्गदर्शन करत राहिल्या. दिल्लीतील भूमिगत चळवळीच्या प्रमुख राहिल्या. भूमिगत कार्यकर्त्यांच्या गटांना भेटून प्रसंगी त्यांना आर्थिक साहाय्यही देत राहिल्या. राम मनोहर लोहिया यांच्यासोबत काँग्रेसच्या 'इन्किलाब' नियतकालिकाच्या संपादक म्हणूनही त्यांनी काम केले.^२

संपूर्ण कार्य भूमिगत राहून करत असल्यामुळे त्यांची तब्येत खालावत जात होती. त्यांच्या तब्येतीची काळजी म्हणूनच गांधीजींनी त्यांना भेटण्यास बोलवले आणि ग. प्र. प्रधान यांच्याकडे या भेटीची जबाबदारी दिली. पारशी महिलेचा वेश परिधान करून अरुणा असफ अली पुण्याच्या पारसी सॅनिटोरियमच्या मागील बाजूस असणाऱ्या गांधीजींच्या कुटीमध्ये पोहोचल्या. जवळपास एक तास झालेल्या चर्चेअंती "हिंसक मार्गाने जाऊ नको" असा गांधीजींकडून त्यांना सल्ला दिला गेला. पण "मी तुमचा अत्यंत आदर करते. पण आपले विचार जुळणारे नाहीत. मी क्रांतिवादी आहे आणि क्रांतीवादी म्हणूनच काम करणार. आपल्याला शक्य असल्यास मला आशीर्वाद द्यावा. मी माझा मार्ग सोडणार नाही. आपले रस्ते वेगळे आहेत." हे सांगण्याचे धाडस अरुणा असफ अली यांनी दाखवले.^३

अरुणा असफ अली यांना अटक करणे ब्रिटीश सरकारसाठी आव्हानात्मक होते. त्यासाठीच अरुणा असफ अली यांचा मागोवा काढणाऱ्या व्यक्तीला सरकारने बक्षिस जाहीर केले. भूमिगत असताना त्यांनी उषा मेहता यांच्यासोबत मिळून काँग्रेसच्या गुप्त रेडिओ स्टेशनचे प्रसारण सुरू केले. त्यांच्यावर वीर सावरकर यांच्या 'इंडियाज फर्स्ट वार ऑफ इंडिपेंडन्स' या पुस्तकाचा चांगलाच प्रभाव होता. त्यामुळे त्यांच्या ठिकाणी सावरकरांबद्दल आदर होता, हे दिसून येते.^४ १९४६ मध्ये त्यांच्यावरील अटक वॉरंट रद्द करण्यात आले आणि पुन्हा त्या मोठ्या ताकदीने सक्रिय झाल्या.

पुढील काळात दिल्ली प्रदेश काँग्रेस समिती अध्यक्ष (1947), समाजवादी पक्षात प्रवेश (1948), डावा समाजवादी पक्ष निर्मिती (1950), अखिल भारतीय कामगार संघटनेच्या उपाध्यक्ष, दिल्लीच्या पहिल्या महापौर (1958) आणि भारताच्या राजदूत म्हणूनही त्यांनी अमेरिकेत कार्य केले.

'Travel Talk' या ग्रंथाच्या प्रस्तावनेत "अरुणा हे एक अस्वस्थ आणि दुसऱ्यांना अस्वस्थ करणारे व्यक्तिमत्व आहे." असे पंडित नेहरूंनी वर्णन केले आहे.

तर युसुफ मेहर अली म्हणतात, "झाशीच्या राणी लक्ष्मीबाईनंतर अरुणाताई याच स्वातंत्र्ययुद्धाच्या नायिका होत्या."

काँग्रेसच्या नेत्या आणि लेखिका सत्यवती मलिक यांच्या कन्या कपिला वात्स्यायन म्हणतात, "अरुणा जी का रात में घर आना और किसी को भनक लग पाने से पहले ही सवेंरे-सवेंरे घर से चले जाना हमारे लिए एक महान राष्ट्रीय साहसी अभियान और एक जासूसी नाटक के परिधि पात्र की भूमिका निभाने के रोमांच से भरा हुआ था."

एकूणच विचार करता छोडो भारत चळवळीतील अरुणा असफ अली यांचे कार्य क्रांतिकारी असल्याचे दिसून येते. त्यांच्या या क्रांतिकारी कार्याच्या सन्मानार्थ भारत सरकारने १९९२ मध्ये त्यांना 'पद्मविभूषण', तसेच मरणोत्तर 'भारतरत्न' पुरस्कार (१९८७) दिला. तर 'सोविएतलँड नेहरू पुरस्कार', 'लेनिन पुरस्कार', 'इंदिरा गांधी राष्ट्रीय एकात्मता पुरस्कार', आंतरराष्ट्रीय सामंजस्यबादल 'नेहरू पुरस्कार' अशा अनेक पुरस्कारांनी गौरवले गेले.

संदर्भ सूची :

- १) इंडियाज स्ट्रगल फॉर इंडिपेंडेंस - बिपन चंद्र (पान नं. ५२९)
- २) आधुनिक भारताचा इतिहास बी एल ग्रोवर व एन के बेल्हेकर (पान नं. ४८४)
- ३) ई टीव्ही महाराष्ट्र लेख
- ४) मराठी विश्वकोश
- ५) रोहिणी गवाणकर मुलाखत - डीडी सह्याद्री वहिनी
- ६) रिसर्च ऑफ इंडियन विमेन - अरुणा असफ अली

RESEARCH

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

७) रोहिणी गवाणकर मुलाखत - डीडी सह्याद्री वाहिनी

८) मराठी विश्वकोश

९) बीबीसी मराठी लेख - नामदेव काटकर

१०) मराठी विश्वकोश

११) साधना साप्ताहिक (१५ ऑगस्ट १९९७) लेख 'भारतीय महिला व स्वातंत्र्यलढा : १८५७ ते १९४७' - रोहिणी गवाणकर

S. B. KH. D.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal Karveer, Dist. Kolhapur

ISSN 2277- 8063 (Print)

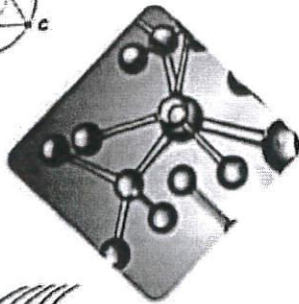
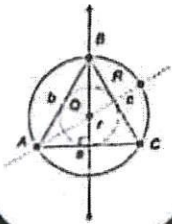
Navjyot

नवज्योत

**INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

(Science, Humanities, Social Sciences, Languages,
Commerce & Management)

A Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed,
Referred & Indexed Journal

www.navjyot.net

E-mail : editornavjyot@gmail.com

Scanned by CamScanner

Scanned with OKEN Scanner

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "S. B. Khade".

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

(A High Impact Factor, Quarterly, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

Navjyot / Vol. XI / Issue - IV

ISSN 2277-8063

41.	मराठी	राजर्षी शाहू महाराजांची : कला, संस्कृती आणि विवेक नवसमाज निर्मिती	प्रा.जी. आर.पाटील	153-158
42.	अर्थशास्त्र	छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज यांचे शेती क्षेत्रातील योगदान	डॉ. गुरुनाथ इश्राम सामंत प्रा.डॉ.बी.टी. चाघमारे	159-162
43.	समाजशास्त्र	समाज सुधारणामध्ये शाहू महाराजांचे योगदान - एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	प्रा.चामे हरिश्चंद्र व्यंकटराव	163-164
44.	राज्यशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराज आणि सामाजिक न्याय	डॉ.ज्योती रमेश कांबळे	165-167
45.	राज्यशास्त्र	राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज शिक्षण आणि शैक्षणिक सुधारणाविषयी दृष्टीकोन	डॉ. मिनाक्षी गंगाधर मिणचे	168-170
46.	अर्थशास्त्र	शाहू महाराज यांच्या उद्योग आणि सहकारावरील आर्थिक विचारांची समकालीन प्रस्तुता	सौरभ महादेव नरुटे	171-172
47.	इतिहास	राजर्षी शाहू महाराजांचे कलाक्षेत्रातील अभूतपूर्व योगदान	निशांत राजेंद्रकुमार गोंधळी	173-175
48.	Sociology	Rajarshi Shahu Chhatrapati's Contribution and Action for Input Reservation Policy to the Development of Backward Classes: Actual Implementation at the 75 th Independence of India-Issues, Consequences and Challenges	Mr. Sunil Annasaheb Sutar Dr. Pralhad M. Mane	176-184
49.	भूगोल	छत्रपती शाहू महाराजांचा दूरदृष्टीकोनातून साकारलेले राधानगरी घरण	डॉ. राजेश शंकरराव किरुळकर	185-188
50.	समाजशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराज यांचे जलव्यवस्थापन	डॉ एस डी सूर्यवंशी	189-191
51.	अर्थशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराज : जीवन आणि कार्य एक चिकित्सक अभ्यास	डॉ संदे राजेसाहेब नबी	192-196
52.	भूगोल	राधानगरी घरण (लक्ष्मी तलाव) लाभ क्षेत्रातील निवडक गावातील सिंचन क्षेत्राच्या विकासाचा एक भौगोलिक अभ्यास (१९७१-२०२२)	संदीप अर्जून पाटील प्राजक्ता रवींद्र पाटील प्रा विक्रमसिंह पवार	197-201
53.	मराठी	राजर्षी शाहू महाराज यांचा शैक्षणिक दृष्टिकोन आणि शैक्षणिक सुधारणा	प्रा श्रीरंग अरविंद तराळ	202-204
54.	हिंदी	राजर्षी शाहू महाराज वैज्ञानिक दृष्टिकोन के परिप्रेक्ष्य में	प्रा. एस. ए. वनिरि	205-206
55.	समाजशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराज: एक शिक्षणमहर्षी	प्रा. डॉ. विठ्ठल कल्लापा दळवी	207-211
56.	हिंदी	राजर्षी शाहू महाराज - सामाजिक परिवर्तन की एक नई उड़ान	प्रा. डॉ. मनाली सूर्यवंशी	212-214
57.	अर्थशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराज यांचे शेतीविषयक समकालीन विचार	डॉ पी एस कांबळे श्री विजय हरिबा पवार	215-220
58.	व्यावसायिक अर्थशास्त्र	राजर्षी शाहू महाराजांची शिक्षणासंबंधी विचारधारा	प्रा डॉ एम आर खोत	221-223
59.	इतिहास	छ. शाहू महाराजांनी दुष्काळ निर्मुलनासाठी केलेल्या योजना	डॉ बबन भिवसेन जाधव रणजित रंगराव पाटील	224-225

IMPACT FACTOR - 7.958 by SJIF

www.navjyot.net

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

राजर्षी शाहू महाराजांचे कलाक्षेत्रातील अभूतपूर्व योगदान
निशांत राजेंद्रकुमार गोघडी, साहा प्राध्यापक, स व खांदे महाविद्यालय, कोपरदे

शाहू महाराजांना शेतकऱ्यांचा राजा, दीन दलितांचा कैवरी, लोककल्याणकारी राजा अशा अनेक नावानी संबोधले जाते. त्यांच्यातील खरी नाळ ओळखून समाजातील प्रत्येक घटकाच्या उन्मत्तीसाठी शाहू महाराजांनी उघडलेले प्रत्येक पाऊल आश्चर्याचक होते. त्यांच्यातील प्रत्येक घटकाला स्वतःचा उदात्त चेहरा दाखवण्याचे आणि आपल्या हक्काची जाणीव करून देण्याचे गुणांतरकारी कार्य शाहू महाराजांनी केले. अशा शाहू महाराजांच्या मजरेतून कलाक्षेत्रही सुटले नाही. कलेवरच्या निस्सीम श्रद्धेमुळे, प्रेमानुज्ञेच शाहू महाराजांना कलाप्रेमी राजा म्हटले जाते. महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक घडणीमध्ये शाहू महाराजांचे योगदान अग्रणी आहे. साहित्य, कला, संगीत अशा विविध क्षेत्रांवाढतीत राजर्षींच्या व्यक्तिमत्त्वातून पुढे आलेली सक्रिय गुणग्राहकता लोभस, मोलाची घाटते. कलाक्षेत्राला जिवंत आणि लोकान्निमुख करण्यामध्ये शाहू महाराजांचा मोलाचा वाटा दिसून येतो. गायन, वादन, चित्र, शिल्प, नाट्य, मल्लविद्येचे चाहते असणाऱ्या शाहू महाराजांमुळेच कोल्हापूर ही कलावंतांची खाण बनली.

गायन :

उत्तर भारतात एका गायकाच्या फोटीच जन्मलेल्या अल्लादियां खॉं यांच्या गायन कलेवर आकृष्ट होऊन शाहू महाराजांनी त्यांना राजाश्रय दिला व दरबारी गायक म्हणून नेमले. शाहू महाराज गुणग्राहक होते, हे यावरून स्पष्ट होते. शिवाय संगीताची आवड हे बीज त्यांच्यात बळील आयासाहेब घाटगे यांच्यामुळे पेरले गेले होते. जयपूर घराण्याची गायकी असणारे अल्लादियां खॉं सोबत त्यांचे बंधू हैदरखॉं व तिघे पुत्र मंजीखॉं, भूर्जीखॉं, नसिरुद्दीन खॉं कोल्हापुरात वास्तव्यास आले आणि कोल्हापूर हे संगीत विद्यापीठच बनले. अल्लादियां खॉं यांच्या देशोधडीला लागलेल्या कुटुंबाला शाहू महाराजांनी दिलेला राजाश्रय म्हणजे कलानगरीला निळावलेली नवसजीवनी होती.

महाराजांनी दिलेल्या प्रेरणेतून आणि अल्लादिया खॉं (1855-1946) यांच्या शिकवणीतून पं. भानुकरबुवा बखले, हैदरखॉं (1861-1936), मंजीखॉं (1888-1937), नथ्यनखॉं, कैसरबाई कंकर, मोगूबाई कुर्डीकर, जसदन जरीवाला, गोविंदबुवा शाळीग्रान, निवृत्तीबुवा सरनाईक असे प्रथितयश गायक निर्माण झाले. अल्लादियांखॉं ते मंगेशकर कुटुंब यामधल्या काळात संगीताला राजाश्रय दिला तो शाहू महाराजांनीच.

1892 साली स्थापन झालेल्या कोल्हापुरातील देवल वलबला शाहू महाराजांचा आधार, आश्रय मिळाला. आणि सांगितीक परंपरेने चांगलीच मोहोर उमटवायला सुरुवात केली.

अल्लादियां खॉं :

जयपूर-अत्रोली घराण्याच्या गायकीचा आविष्कार करणारे अल्लादियांखॉं इ.स. 1895 ते इ.स. 1922 या काळात शाहू महाराजांकडे दरबारी गायक म्हणून राहिले. कोल्हापूरच्या जुन्या राजवाड्यातील भवानी मातेच्या मंडपात आठवड्यातून दोन दिवस दंडीपुढे आणि नवरात्रात मेहमी हजेरी देत असत. कलापूरचे नाव त्यांच्या हिंदुस्थानात पोहोचवण्यात अल्लादियां खॉं अग्रणी राहिलेले दिसून येतात. प्रकांड विद्वत्तेच्या खॉंसाहेबांनी मोठा आणि प्रतिभाशाली शिष्यवर्ग तयार केला.

नाट्य :

संगीत कलेप्रमाणेच नाट्यकलेलाही शाहू महाराजांनी राजाश्रय दिला. महाराज कोल्हापूर संस्थानच्या गादीवर आले. तेव्हा कोल्हापुरात नुकतीच नाट्यकलेची नांदी झाली होती. जुना राजवाडा, लक्ष्मी प्रसाद थिएटर या ठिकाणी झालेल्या किलॉस्कर, शाहू नगरबारी, महालक्ष्मी प्रास्तादिक कंपनीच्या नाट्यकलाकारांची महाराजांकडूनच बडदास्त ठेवली जात असे. गोविंदराव टेंगे (1831-1955), महाराष्ट्र कोकिल शंकरराव सरनाईक, बालगंधर्व, संगीतसूर्य केशवराव भोसले या नाट्यकलाकारांना आणि कोल्हापूर संगीत नाटक मंडळी, शिवराज संगीत नाटक मंडळी (1915-16), यशवंत संगीत नाटक मंडळी (1919), बळवंत नाटक मंडळी यासारख्या नाट्यकंपन्यांनाही महाराजांनी खरा राजाश्रय दिला. यावरून महाराजांची कलासक्त वृत्ती, मनाचा मोठेपणा आणि द्रष्टेपणा अधोरेखित होतो.

संगीतसूर्य केशवराव भोसले

शाहू महाराजांनी मराठा रंगभूमीला दिलेला एक प्रतिभावान, चतुरस्त्र कलावंत म्हणजे केशवराव भोसले. स्वदेश हितचिंतक मंडळी या नाटक कंपनीतून केशवराव भोसले पुढे आहे. 1 जानेवारी 1908 मध्ये ललित कलादर्श नाटक मंडळी त्यांनी स्थापन केली. त्या माध्यमातून 'मृच्छकटिक' नाटकाचे अनेक प्रयोग झाले. महाराजांनी मोठे मानधन देऊन केशवरावांना गौरवले. केशवराव भोसलेंनी मिळवलेली संपत्ती देवल वलबत्तारच्या संस्थेस उभारी देण्यास खर्च केली. त्यांच्या अभूतपूर्व यशामागे महाराजांच्या ठिकाणी असणाऱ्या मातेच्या वल्ललतेचे आणि रसिक हृदयाचे दर्शन घडते.

बालगंधर्व :

नारायण राजहंस म्हणजेच बालगंधर्व ही शाहू महाराजांनी मराठी रंगभूमीला दिलेली अनमोल देणगी. बालगंधर्वांच्या गाण्यातील कौशल्य, माधुर्य आणि रूपवान शरीरठेवण ही वैशिष्ट्ये हेरून महाराजांनी त्यांना किलॉस्कर नाटक कंपनीत रुजू केले (1905). पुढे 19 जून 1913 मध्ये किलॉस्कर कंपनीतून बाहेर पडून बालगंधर्वांनी 'गंधर्व नाटक मंडळी' स्थापन केली. 'संगीत शाकुंतल'

PRINCIPAL

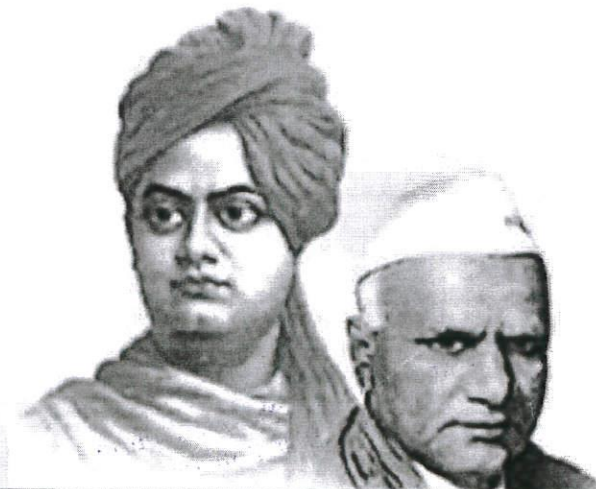
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Vivek Research Journal

A Biannual Peer Reviewed Journal of Multi
Disciplinary Research Articles

Vol.1, Issue I

(Signature)

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

57	विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर (स्वायत्त)	कार्य	252	DOWNLOAD
58	कु. नेनेहा बोरे विवेकानंद कॉलेज कोल्हापूर (स्वायत्त)	भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यातील एक स्त्री क्रांतिकारक राणी चन्नम्मा यांच्या कार्याचा ऐतिहासिक अभ्यास	253- 255	DOWNLOAD
59	प्रा.प्रियांका मधुकर गायकवाड देशभक्त संभाजी गरड महाविद्यालय मोहोळ सोलापूर	बॉम्बे प्रांतातील फातिमा शेख यांचे शैक्षणिक क्षेत्रातील योगदान	256- 263	DOWNLOAD
60	प्रा. राधाकृष्णा जोशी गांधी महाविद्यालय ए कडा अध्यक्ष इतिहास संकलन संस्था देवगिरीप्रांत ;संभाजीनगर	क्रांती अग्रनी जीण् डीण् बापू लाड यांचे स्वतंत्रता आंदोलनातील योगदान	264- 265	DOWNLOAD
61	सुशांत शंकर कदम संशोधक विद्यार्थी इतिहास विभाग शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर	राजमती पाटील : जैन श्राविकाश्रम ते येरवडा जेल ;एक क्रांतिकारी प्रवास	266- 270	DOWNLOAD
62	सुरज विजय चौगुले संशोधक विद्यार्थी इतिहास विभाग शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर	स्त्रीउद्धारक रमाबाई महादेव रानडे	271- 277	DOWNLOAD
63	²æÄvÄÄw vÄÄAdÄ¼Á AIÄÄâUÁgÄ »jAIÄÄ ,Ä°ÁAIÄÄPA azÉÄð±ÄPAgÄÄ ¥ÁæzÉÄ²PA ¥ÄvÄæUÁgÄ EeÁSE zsÁgÄvÁqÄ.	,ÁévÄAvÄæ ä °ÉsÁgÁlzÄæ C«sÄfvÄ zsÁgÄvÁqÄ feÉèAIÄÄ vÄÄ»¼ÉAIÄÄgÄ ¥ÄvÄæ.	278- 284	DOWNLOAD
64	Jyoti T. Yaligar Karnataka	"vÄÄ°ÄvÄä UÁÄçUÄfAIÄÄvÄgÉsAçVEÄ DÄçÁÄIDÄ-Ä	285-	DOWNLOAD

Scanned by CamScanner

Scanned with OKEN Scanner

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

राजमती पाटील : जैन श्राविकाश्रम ते येरवडा जेल (एक क्रांतिकारी प्रवास)

सुशांत शंकर कदम,

संशोधक विद्यार्थी,

इतिहास विभाग,

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

मो.नं. ९०४९१०७३६९

प्रस्तावना :

भारताच्या स्वातंत्र्य संग्रामातील शेवटचे पर्व म्हणजे १९४२ चे छोडो भारत आंदोलन होय. अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीच्या अधिवेशनात ८ ऑगस्ट १९४२ रोजी 'भारत छोडो' प्रस्ताव मंजूर करून घेतला. व भारतीय जनतेला गांधीजींनी आम्ही हिंदूस्थानला स्वतंत्र करू अथवा स्वातंत्र्य मिळवितांना मरून जाऊ आता गुलामगिरीत राहू शकत नाही, असा संदेश दिला. गांधीजींच्या या 'करा किंवा मरा' या घोषणेने अनेक पुरुष घर संसार सोडून या स्वातंत्र्य लढ्यात सहभागी झाले. या लढ्यात पुरुषांच्या बरोबरीने अनेक स्त्रियांनीही सहभाग घेतला. ९ ऑगस्ट रोजी सकाळी मुंबईच्या गोवालिया टँक (सध्याचे क्रांति मैदान) येथे अरुणा असफअली यांच्या हस्ते झेंडावंदन झाले. "शुरू हुआ है जंग हमारा" अशी त्यांनी घोषणा केली. दळणवळणाची साधने नष्ट करून सरकारची प्रशासकीय यंत्रणा खिळखिळी करावी, तसेच भारत स्वातंत्र्य झाल्याशिवाय हा लढा थांबवू नये अशी घोषणा केली. इंग्रजांनी आंदोलन दडपून टाकण्यासाठी प्रमुख नेत्यांना अचानक पकडून अज्ञातस्थळी बंदीवासात टाकले. त्यामुळे सर्वत्र निषेध मोर्चे यामुळे देश पेटून उठला. सातत्यात प्रथम मोर्चे व नंतर भूमिगत चळवळ या स्वरूपात क्रांतिकारकांनी स्वातंत्र्याची चळवळ चालू केली यातूनच सातारचे प्रतिसरकार अस्तित्वात आले. क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली असलेल्या प्रतिसरकारचे स्वातंत्र्य लढ्यातील कार्य खूप मोलाचे होते.^१

सातारचे प्रतिसरकारचे नेते क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या नेतृत्वाखाली अनेक तरुण कार्यकर्ते भूमिगत होऊन क्रांतिकार्यात सहभागी झाले. या स्वातंत्र्य संग्रामात पुरुषांप्रमाणेच अनेक जाती, धर्म व पंथांच्या स्त्रियांचा सहभाग वैशिष्ट्यपूर्ण होता. देशाच्या वेगवेगळ्या प्रांतातून ग्रामीण स्त्रियांनी केलेल्या राजकीय चळवळींचा इतिहास आजही अज्ञातच राहिला आहे. सातारचे प्रतिसरकारचे नेते क्रांतिसिंह नाना पाटील यांच्या नेतृत्वाने सुरु झालेल्या प्रतिसरकार चळवळीतील प्रभावी स्त्री कु. राजमती पाटील (ऐतवड्याच्या ताई) ओळखली जाते. कु.राजमती पाटील यांचे प्रतिसरकारमधील कार्य, भूमिगतांना मदत व ब्रिटिशसरकार विरुद्ध निषेध, मोर्चे, झेंडावंदन, प्रभात फेऱ्या यामधूनच सोलापूर येथील जैन श्राविकाश्रम येथील विद्यार्थी दशोपासून येरवडा जेलमधील एक धाडसी निर्भीड तरुण स्त्री क्रांतिकारक म्हणून कु. राजमती पाटील यांच्या राजकीय क्रांतिप्रवण जीवनाला महत्त्व प्राप्त होते. त्यांच्या या क्रांतिकार्याचा आढावा सदर शोधनिबंधामध्ये घेतला आहे.

१) राजमती पाटील : बालपण

राजमती पाटील यांचे गाव आजच्या सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यातील ऐतवडे बुद्रुक हे आहे. या गावाचे नाव महाराष्ट्राच्या इतिहासात ठळकपणे कोरले गेले आहे. ते कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे गाव म्हणून त्यांच्याच गावात दादासाहेब बाबाजी पाटील हे जैन समाजातील एक गृहस्थ राहत होते. ते धार्मिक वळणाचे शेतकरी होते. त्यांना हिराबाई ही पत्नी व चंपाबाई, राजमती व आदगोंडा अशी ३ अपत्ये होती.^२ दादासाहेब पाटील यांच्या तीन मुलांपैकी राजमती ही तल्लख बुद्धीची होती. त्याकाळी विजेची सोय नसल्याने घोरोघरी रॉकेलच्या चिमण्या (दिवा) वापरत असत. दुपारच्या वेळेत आई विश्रांती घेत असताना राजमती दिव्यामध्ये रॉकेल भरत होती. त्यावेळी दिव्याची ज्योत रॉकेलला लागल्यामुळे सर्वच आगवातीकडे पसरली. पण भीतीने राजमती किंचाळली. त्यावेळी आईने उठून प्रसंगावधान राखून डबा बाहेर फेकून दिला. त्यावेळी त्यांच्या अंगावर रॉकेल सांडल्याने त्या पेटून गंभीर जखमी झाल्या व त्यातच त्यांचा अंत झाला. आपणास वाचवताना आपली आई मरण पावली हे सत्य

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

- ९) दोशी कस्तुरबाई, क्रांतिकारक हिराचंद जोशी, श्राविका संस्था, नगर, सोलापूर, ऑगस्ट (१९९२), पृ. १७.
 १०) किता, पृ. १२.
 ११) भोसले अ.रा. इतिहास संघोधन पत्रिका, शिवाजी विद्यापीठ, इतिहास प्राध्यापक परिषद प्रकाशन, कोल्हापूर.
 १२) डॉ. सी. पयजा पाटील, राजमती पाटील-बिरनाळे: एक क्रांतिकारी, मालती प्रकाशन, करवीर ऑफसेट, कोल्हापूर, (२००४),
 पृ. ४०.
 १३) किता, पृ. ४०-४१.
 १४) कोगनोळे विजय, उपरोक्त, पृ. १७.
 १५) कोगनोळे विजय, उपरोक्त, पृ. २०.

S. B. KH. H.
PRINCIPAL
 S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
 Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

ISBN 978-93-5780-325-0

उद्यत शिक्षण संस्थेचे,

बळवंत कॉलेज, विटा

ता. खानापूर, जि. सांगली

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित

शिवाथ

स्मरणिका 2023

- कुक्कुटपालनाचे अर्थशास्त्र
- आभासी चलन भास, आभास आणि वास्तव

शिवाजी युनिव्हर्सिटी

इकॉनॉमिक्स असोसिएशन, कोल्हापूर (सुयेक)

वार्षिक अधिवेशन

रविवार, दि. २६ फेब्रुवारी, २०२३

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

दयत शिक्षण संस्थेचे,
बळवंत कॉलेज, विटा
ता. खानापूर, जि. सांगली

शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर संलग्न
आयोजित

शिवाजी युनिव्हर्सिटी इकाॅनॉमिक्स असोसिएशन, कोल्हापूरचे (सुधेक)
33 वे वार्षिक अधिवेशन
रविवार, दि. २६ फेब्रुवारी, २०२३

शिवार्थ
स्मरणिका २०२३
■ स्मरणिका अंक २१ वा ■
भाग- २

• स्वागताध्यक्ष •

डॉ. राजेंद्र मोरे

प्राचार्य, बळवंत कॉलेज, विटा

प्रमुख संपादक शिवार्थ
डॉ. जयवंत इंगळे

स्थानिक संपादक
डॉ. प्रवीण बाबर

स्थानिक कार्यवाहक
प्रा. प्रशांत गांजवे

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

INDEX / अनुक्रमणिका

आभासी चलन भास, आभास आणि वास्तव

Sr. No.	Name of Author	Title of Research Paper	Page. No
1.	Prof. Vidya Katti	The Digital Currencies-Pros and Cons And Its Prospectives	1-7
2.	Dnyandeve C. Talule	Cryptocurrency: A Substitute to Legal Tender or Speculative Asset	8-11
3.	Rajkumar A. Walngade	Monetary Management in the Age of Crypto Currencies	12-15
4.	Prin. Dr. R. S. More Dr. Pravin G. Babar	The Economics of Cryptocurrencies and Bitcoin	16-21
5.	Shri. Jagtap Arjun Sambhaji	The Rising Demand Trends for cryptocurrency in Digital Transaction	28-40
6.	Prof. (Dr.) P. S. Kamble Dr. Vishal Madhukar Kurane,	Opportunities and Challenges of Crypto Currency in India	41-56
7.	Mr. Saddamso Hajaratsa Pirjade Dr. Bhosale Shivaji Muralidhar	Crypto- A virtual world	57-63
8.	Dr. Sujata Jitendra Patil	"Virtual Currency: Types, Advantages And Disadvantages".	64-66
9.	Prof. (Dr.) P. S. Kamble Dr. Vishal Vishnu Ovhal Dr. Rani Shrirang Shinde	Block Chain Towards A Sustainable Banking	67-76
10.	Dr. Shakuntala Patil	Virtual Currency - An Approach	77-81
11.	Dr. Dadasaheb B. Mane	Virtual Currency: Advantages & Disadvantages	82-84
12.	Mr. Santosh Ananda Keskar	Digital Currency and Monetary Policy in India	85-89
13.	Dr. Satish Ghadage	Impact of Crypto Currency on Indian Economy: An Overview	90-94
14.	Mr. Vinayak Bhimrao Bandgar, Dr. Vandana Devakar	Blockchain Technology and The Development Of Cryptocurrency	95-101
15.	Mr. Chavan Sujit Baburao Dr. Lokhande Uday Maruti	Opportunities And Challenges Of Cryptocurrency In India	102-109
16.	Dr. Sandeep Krishnat Raval	Challenges And Opportunities Of Virtual Currency With Special Reference To Bitcoin	110-121
17.	Dr. Mrs. APTE R. D.	Different Types and Uses of Virtual Currency	122-131
18.	Dr. R G Korabu,	Evolution of Cryptocurrency	132-141
19.	Dr. R G Korabu,	Evolution of Cryptocurrency	132-141
20.	Mrs. Sujata Suresh Awati	Crypto Currency in India	142-147
21.	Dr. Shivaji F. Botbikar,	Role Of Digital And Virtual Banking In India	148-151
22.	Mr. Sankalp Barhole	Different Types of Cryptocurrencies: An Overview	152-155
23.	Vitthal Thabbe Prof. V. B. Kakade Prof. S. S. Suryawanshi	Crypto: Nature and Working	156-161

शिवार्थ २०२३

S. B. Khade Mahavidyalaya

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

VIRTUAL CURRENCY: ADVANTAGES & DISADVANTAGES

Dr. Dadasaheb B. Mane

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

ABSTRACT

The major advantage of virtual currencies is convenience. Payments with virtual currencies are fast and easy due to their network-based nature. The use of virtual currencies is especially convenient in international transactions. The regulations over virtual currencies are not comprehensive or systematic enough, hindering their worldwide acceptance. Lacking supervision from a central administrator, decentralized virtual currencies provide opportunities for illegal transactions and money laundering. Virtual currencies also raise security concerns. Despite improving encryption techniques, the loss or leakage of authentication information is still possible and can cause great losses to virtual currency owners.

INTRODUCTION:

A virtual currency is a digital representation of value only available in electronic form. It is stored and transacted through designed software, mobile, or computer applications. Transactions involving virtual currencies occur through secure, dedicated networks or over the internet. They are issued by private or groups of developers and are mostly unregulated. Virtual currencies are a form of digital currency. They are issued by private parties, such as a group of developers or organizations, and are intended only for online use—they do not have a physical incarnation like paper money. Thus, they are different from digital representations of central bank-issued currency, also known as central bank digital currency (CBDC).

The term virtual currency came into existence in 2012, when the European Central Bank (ECB) defined it to classify

types of "digital money in an unregulated environment, issued and controlled by its developers and used as a payment method among members of a specific virtual community." The United States describes virtual currencies of value that function as a unit of account, a store of value, and a medium of exchange." Virtual currencies are a subset of digital currencies and include other types of digital currencies, such as cryptocurrencies and tokens issued by private organizations.

The advantages of virtual currencies include faster transaction speeds and ease of use. The disadvantages of virtual currencies are that they can be hacked and do not provide much legal recourse to investors because they are not regulated. The Present research paper is finding out to which is the advantages and disadvantages of virtual currency.

शिवाथ २०२३

Page | 82

शिवाथ २०२३

D.D.R.H.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2022-23

ISSN 2277-8063 (Print)

March - 2023

Vol. XII/ Issue. I / 2023

Impact Factor – 8.041

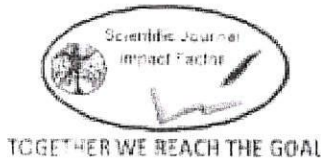
Navjyot

नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
Science, Humanities, Social Sciences,
Languages, Commerce & Management

(A Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

Indexed by:

Chief Editor

Prof. Dr. Ravindra P. Bhanage
Dept. of Political Science,
Shivaji University,
Kolhapur.

- Published by-

HOUSA Publication

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

68.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे सर्वोदय विषयक विचार	डॉ. विद्याताई निवासराव जगताप	२४२-२४४
69.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे सत्याग्रह विषयक कार्य	माधुरी बाबुराव भाटगे	२४५-२४७
70.	Political Science	Interconnections Gandhi's Environmentalism and Ecofeminism	Smt. Ncha Nitin Wadekar	248-251
71.	राज्यशास्त्र	म. गांधी यांच्या विश्वस्त सकल्पनेतून दारिद्र्य निर्मुलन	डॉ. संतोष प्रभाकर कावडे	२५२-२५३
72.	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधीजींचे आर्थिक विचार व आजची परिस्थिती	डॉ. गंगाधर रामराव भूत्तर	२५४-२५७
73.	हिंदी	पहला गिरमिटीया : शास्त्रतुल्यो के लिए संघर्षशील महापुरुष	प्रा. (डॉ.) आर. बी. भूषेकर	२५८-२५९
74.	इतिहास	महात्मा गांधींचे सत्य व अहिंसेसंबंधी विचार	प्रा. डॉ. पी. आर. पत्राकटे	२६०-२६१
75.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी आणि स्त्री सक्षमीकरण	प्रा. सकटे छाया भारत	२६३-२६४
76.	मराठी	स्त्रीमुक्तीचे उद्गारे : महात्मा गांधी	डॉ. रचना सचिन पाने	२६५-२६६
77.	समाजशास्त्र	स्त्री सक्षमीकरण : महात्मा गांधीजींच्या विचारातून	कांचन जाधव	२६७-२७०
78.	अर्थशास्त्र	राष्ट्रगीता महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	प्रा. नम्रता आ. निकम डॉ. उदय गी. आठवले	२७१-२७५
79.	अर्थशास्त्र	म. गांधीजींचा उत्पादन साधनांच्या विकेंद्रीतणाचा दृष्टीकोन	सौ. हंमलता अमोल मिणचेकर	२७६-२७८
80.	इतिहास	महात्मा गांधीजींचे सामाजिक परिवर्तन विषयक विचार	प्रा. चिन्मयी प्रताप सांगळे	२७९-२८०
81.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे समाजवाद विषयक व्यवहार आणि विचार - एक राज्यशास्त्रीय अभ्यास	निशिकांत सावंता वाघमारे	२८१-२८४
82.	व्यापिज्य	महात्मा गांधी यांचे आरोग्यावरील विचार	अश्विनी राजेंद्र मोरे आम्रपाली सुनील सोनावणे प्रांजली सुनील मोरे	२८५-२८६
83.	राज्यशास्त्र	म. गांधी यांचे सर्वोदयी अर्थविषयक विचार	डॉ. नागेश मधुकर महाडिक	२८७-२९०
84.	गृहशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे आहारविषयक विचार	रिमता गोविंद कोळेकर	२९१-२९३
85.	मराठी	मराठी कवितेवर पडलेला गांधी विचारांचा प्रभाव	डॉ. सुजय बाबुराव पाटील	२९४-२९७
86.	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधीजी की विचारधारा	प्रा. डॉ. हनमंत महादेव सोहनी	२९८-३००
87.	गणितशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	सबा समीर शिरगुर्षी	३०१-३०३
88.	अर्थशास्त्र	Mahatma Gandhi's Concept of Rural Society : Its Flow	Prof. Uday Kumar Inumdar	304-306
89.	Sociology	The Political Thoughts of Mahatma Gandhi	Mr. Vishwanath Tukarn Taral Dr. M. G. Dhature	307-311
90.	शिक्षणशास्त्र	महात्मा गांधी : शारीरिक स्वास्थ्य व मानसिक स्वास्थ्य	श्रीमती ज्योती तानाजी गावडे	३१२-३१३
91.	ग्रंथालयशास्त्र	महात्मा गांधींचे शिक्षण विषयक विचार	श्रीमती उर्मिला राजेंद्र कदम	३१४-३१८
92.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी आणि सामाजिक न्याय	सुशांत माळवी	३१७-३१८

RESEARCH

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

सीमुक्तीचे उदगाते: महात्मा गांधी

डॉ. रचना मचिन माने, म. व. खांडे महाविद्यालय, कोपारड, प्रमणधवनी १४०३८४६२७५

शतकानुशतकाच्या सुत्रावस्थेतील स्त्रीशक्तीला आवाहन देणारे म. गांधी हे महत्त्वाचे विचारवंत, समाजसुधारक हेतू, धर्मसंस्कारांनी प्रभावित समाजमन व राजकीय गतिशास्त्र या दोन्हीची गांधीजीनी सांगड घेतली. आपापसातील विचारभेदांमध्येच गुंतून पडलेल्या भारतीय मनाला एक जाणवलेल्या ध्येयाखाली एकत्र आणले. समाजाला पोखरणान्या प्रश्नांचा सर्वांगीण परिचय करून दिला. ते प्रश्न सोडवण्याच्या दिशेने वाटचाल घेण्यास प्रवृत्त केले. समाजातील स्त्रीच्या स्थानाचा विशंग विचार केला. स्वातंत्र्य समता, बंधुभाव या नीतिमूल्यांचा सामान्य मानणाऱ्या गांधीजींनी सर्व जाती धर्मातील स्त्री-पुरुष समानतेचा व समान राजकीय, सामाजिक हक्कांचा उपकार केला.

स्त्री शिक्षणविषयक विचार व्यक्त करताना म. गांधी म्हणतात, आत्मविष्काराचे साधन असणारे शिक्षण पुरुषाबरोबर स्त्रियांनाही मिळाले पाहिजे. स्त्रियांच्या स्वहक्काच्या जाणिवेसाठी, आत्मभानासाठी त्या सामान्य भारताच्या सर्वांगीण विकासासाठी समाजाचा निम्मा हिस्सा असणारी स्त्री शिक्षेे असणे आवश्यक आहे.

१९२० नंतर स्त्री सुधारणा व सामाजिक सुधारणा जणू एकाच नाण्याच्या दोन बाजू ठरल्या. एवढेच नव्हे तर यातील पुरुषांपुढेच मर्यादित असणारा स्वातंत्र्यलढा गांधीजींच्या नेतृत्वात सियांपर्यंत पोहोचला. सियांमध्ये असणाऱ्या शारीरिक बळापेक्षा श्रेष्ठ अशा नैतिक बळाची जाणांवा झालेल्या गांधीजींनी स्वातंत्र्यलढ्यात सहभागी होण्यासाठी स्त्रियांना आवाहन केले. या आवाहनाला प्रचंड प्रतिसाद मिळाला व शतकानुशतके घराच्या चार भिंतीत कोडलेली स्त्री शक्ती प्रथमच बाहेर पडली. स्वातंत्र्यलढ्यात सहभागी झाली. पुरुषांच्या खांद्याला खांदी लावून प्रत्येक आघाड्यावर तिने स्वतःचे कर्तृत्व सिद्ध करून दाखवले. ती निर्भय व आत्मविश्वासू बनली. सदांसाठी स्त्रियांना राजकीय व सामाजिक क्षेत्रात कृतिशील सहभाग मिळवून दिला. स्त्रियांनी चळवळीत निर्भयपणे वावरते यामाठी स्त्री-पुरुषांमधील नात्यामध्ये मूलभूत बदल करण्याची आवश्यकता ओळखली. त्यासाठी स्त्री-पुरुषांना नैतिक दमनाचा मार्ग सांगितला. त्यामुळे स्त्रियांनी स्वातंत्र्य चळवळीत स्वतःला निर्भयपणे झोकून दिले. गांधीजींनी स्त्रियांना स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेण्याचे केलेले आवाहन भारतीय स्त्रीच्या जीवनात नवे युग आणणारे ठरले. या काळात स्त्रियांच्या विविध प्रश्नांकडे उपेक्षेने वा तुच्छतेने नपसता राष्ट्रीय व सामाजिक प्रश्न म्हणून पाहिले जाऊ लागले. शतकानुशतके बंदिस्त असणाऱ्या स्त्रीला बाहेरच्या विश्वात आणण्याचे व सत्याग्रहात सामील करण्याचे ऐतिहासिक कार्य म. गांधींनी केले.

गांधीजींमुळे स्त्रीला सार्वजनिक जीवनात नवी प्रतिष्ठा मिळाली. आत्मभान मिळाले. गांधीजींनी स्त्रीला परतून बाहेर काढून तिच्या राजकारणातील सहभागस मिळवून दिलेली समाजमान्यता ही स्त्रियांच्या इतिहासातील अभूतपूर्व घटना होती. गांधीजींनी समती घ्याला, विधवा पुनर्विवाहाला, घरफांटाच्या अर्थ हाराला मान्यता दिली. गांधीजींच्या मते अबला ठरवून दुय्यमत्व लादलेल्या, त्याग व अहिंसेची मूर्ती असणाऱ्या देव स्त्रीने स्वयामर्थ्य ओळखावे. स्त्रीने स्वतःचे शील, अन्न वाचविण्यासाठी पुरुषांवर अवलंबून राहू नये. आपला अन्न, स्वाभिमान घाला आपल्या स्वतःच्या इच्छेबिरुद्ध ठेव लागत नाही. स्त्रीवर बलात्कार झाला म्हणून रोंगण होत नाही. या विचाराद्वारे योनिशुचित्वाच्या पारंपारिक संकेंतांना त्यांनी छेद दिला. अशा अन्यायग्रस्त स्त्रींकडे वागण्याचा नवा दृष्टिकोण समाजाला दिला. गांधीजींच्या मते त्याग, सांशिकता, सद्गता, निष्ठा, ज्ञान यांची मूर्ती असणाऱ्या स्त्रीला स्वतःच्या हृदयाच्या गाथ्यात असणाऱ्या अहिंसेचे सामर्थ्य न्यावेळी लक्षात येईल त्यावेळी ती अबला व ठरता सबला बनेल.

स्त्रींकडे माणूस म्हणून पाहणारे गांधीजी कुटुंबातर्गत व्यक्ती म्हणून तिची प्रतिष्ठा व स्वायत्ततेबाबत आग्रह घेतात. स्त्रीला असणाऱ्या पतीला नकार देण्याच्या अधिकाराची, स्त्री पुरुषांच्या उपभोगाचे साधन नसल्याची, पुरुषांनी लादलेली न्यूनगंडाची भावना सोडून कुटुंबातील व समाजातील आपल्या योग्य स्थानासाठी स्वातंत्र्य प्रयत्नशील होण्याची जाणीव करून दिली. स्त्रीत आत्मभान, सामर्थ्य येण्यासाठी शिक्षणाची आवश्यकता

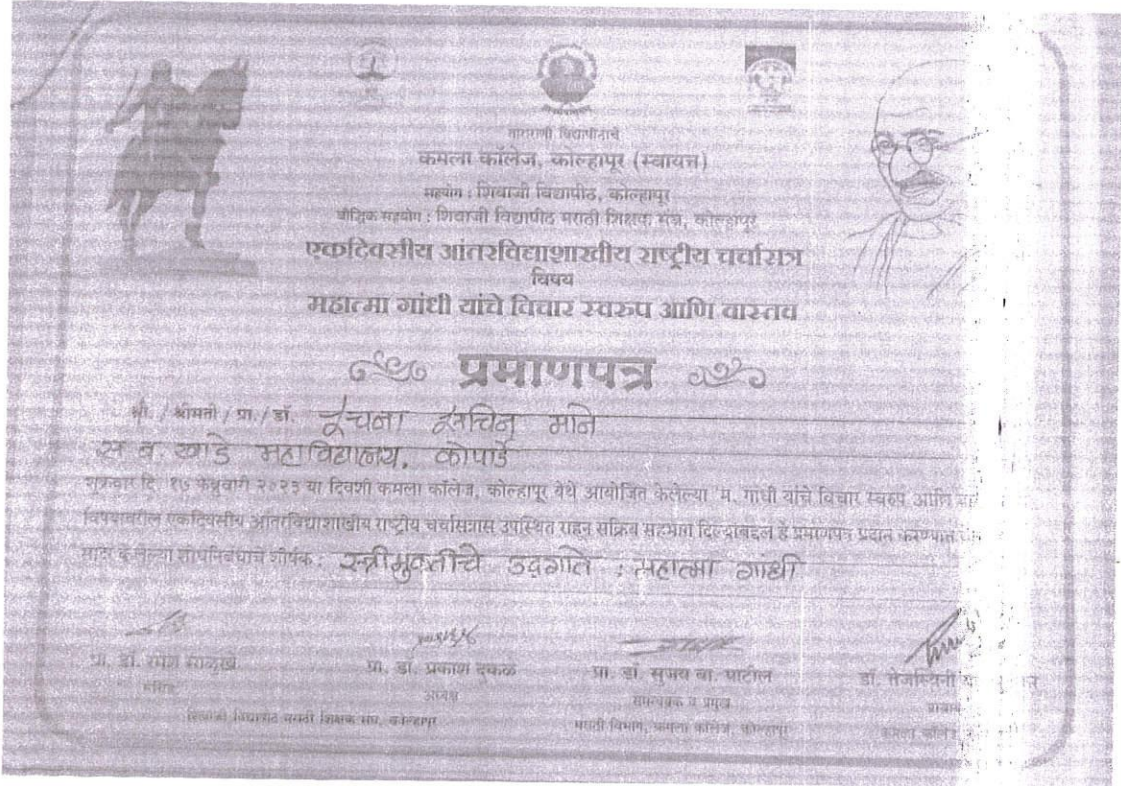
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

You

yesterday at 11:11 PM

2 of 6

You
yesterday at 11:10 PM

Tararani Vidyapeeth's
KAMALA COLLEGE, KOLHAPUR. (Autonomous)

Date: 16/11/2023
an - 10122223

RECEIPT

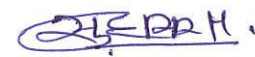
No. 098

Received with thanks पुस्तके मध्ये

for Registration Fee from Prof./Dr./Shri./Smt. श्री. रमणा मीने

₹ 500/-

For Princi

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer Dist. Kolhapur

Impact Factor-8.575 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

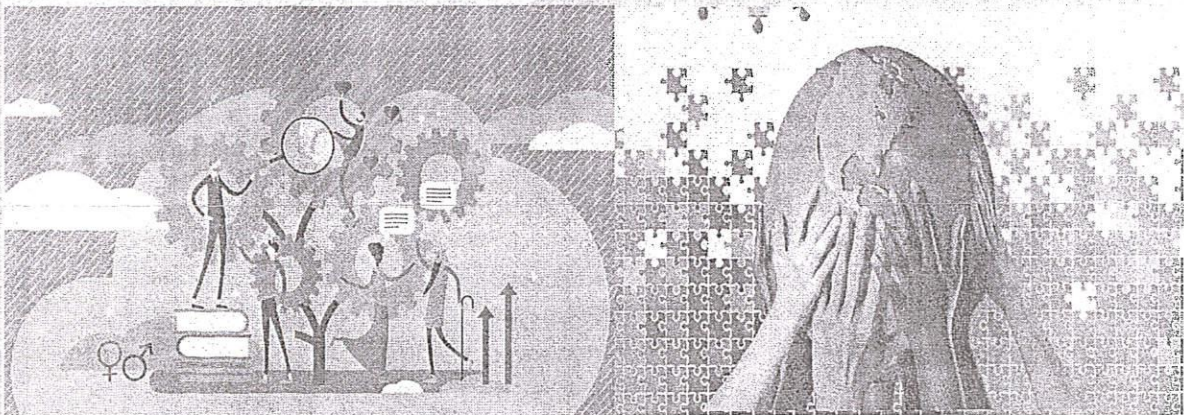
Single Blind Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

December-2022

ISSUE No - (CCCLXXXII) 382-A

Contemporary Issues in Social Sciences
and Languages

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Editor

Dr. Dhanaji Govind Kanase
Principal
Bharati Vidyapeeth's
Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Sangli
Tal- Miraj, Dist- Sangli

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

All rights reserved with the authors & publisher

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

INDEX-A

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	A Study on Sustainable Development through Financial Inclusion in India	Mr. Ajay Dagadu Kate	1
2	People's Democratic Movements: A Case Study of Community Radio in South Asia	Dr. Sanjay Shamrao Kamble	5
3	Challenges Before Political Parties in India	Dr. Arun Pentawar	10
4	Impact of Globalization on Employment, Agriculture And Social Values, Lifestyle In Indian Economy	Rohini Girish Deshpande	12
5	Ecoconsciousness in Amitav Ghosh's Ibis Trilogy	Mrs. Attar Tabassum Muzfferhusen	16
6	Sociological Study of Poverty in India	Dr. Pandit Sambhaji Waghmare	19
7	Indian Socio - Economic Issues and Challenges	Dr. Raju Kalmesh Sawant	22
8	The Role of Digital Media in Teaching-Learning Process of English Language	Dr. Vaishali Vasant Joshi	27
9	Post-Colonial Eco-justice: A reading of Richard Flanagan's Death of River Guide	Mr. Bhosale Shankar Vithoba, Prof. Dr. G. B. Kalyanshetti	29
10	Women Empowerment In The Film 'JAI BHIM'	Mrs. Savita Sambhaji Kamble	35
11	Historical And Scientific Study Of Agro-Based Industries In India: A Study Of Sugar Industry	Dr. Gautam Dhale	37
12	English Literature in the Digital Era	Miss. Vidya Prasad Joshi	42
13	Indian Parliamentary Democracy and Anti Defection Act- 1985: An Analysis	Dr. Anil D. Patil	44
14	Impact of Films on Society and Individuals	Mr. Mahesh Krishna Mali	47
15	Potentiality of agro tourism business in kolhapur district	Madhura Rampramod Kulkarni	50
16	Moral Credits A New approach to the Buddha's Socio-Cultural Teachings	Dr. Anil Bhimrao Kumbhar	56
17	Utilization Of Land Resources And Landuse Planning: A Case Study Of Karad Taluka, Satara District, Maharashtra	Dr. Mahesh Tanaji Kolhal	61
18	Literature and Cinema: Cinematic Adaptations Of Shakespeare's Plays	Prof. Dr. A. S. Sugate, Prof. Aniruddha Jadhav	65
19	A study of financial Stability and Liquidity Position of Co-Operative Sugar Factory: a Case Study of Krantiagrani Dr. G. D. Bapu lad SSK Ltd, kundal	Dr. Aniket Hanamant Jadhav	68
20	Problems and Prospects of Modern Indian Geography	Dr. Nitin Vinayak Gaikwad	74
21	Lesbian Feminism In The Novel 'Kari' By Amruta Patil	Ms. Rohini Dhondiram Waghmare	77

Women Empowerment In The Film 'JAI BHIM'

Mrs.Savita Sambhaji Kamble

Asst. Professor S. B. Khade, Mahavidyalaya ,Koparde,Kolhapur,Maharashtra
Email ID - ksavita1379@gmail.com

*Abstract *

Cinema and literature are connected to each other but they are in their own ways. Cinema is a popular medium of entertainment for the people. Whereas literature reflects the society. In earlier times the main purpose of the film was to emphasize only on entertainment. Today they are not only produced to entertainment but also to execute current social issue, real facts of life and give moral values through sound, music and actors. It reflects good as well as bad dimensions of the society. The film deals with the police plan and state violence against a marginalised tribal community and how Sengeni, the heroine of the film, fights against it and achieves justice.

The main heroine of the film is Sengeni. She is a strong and inspiring character. She is heavily pregnant. She remains determined and calm in extreme situation. Her quest to find her husband Rajakannu, shows her patience. Sengeni is an illiterate and marginalised, oppressed woman from backward community. She never gives up, she fights against police and their conspiracy. She keeps perseverance until she achieves justice. She creates inspiration among audience through her action and shows that women have massive strength. So she remains the great warrior of the inhuman battlefield.

Keywords :

Cinema, women, quest, oppressed, determined, empowerment, inhuman battlefield, great warrior.

Introduction:

Cinema and literature are connected to each other. Both are most powerful and effective medium though they are distinct in their own way. Literature is related to words whereas Cinema is related to audio visual medium. Literature is considered as mirror of society since cinema reflects society. In earlier times the main purpose of the film was to emphasize only on entertainment but today they are not only produced to make entertainment memorable but also to execute current social issues, real facts of life and render moral values through sound, music and actors. It reflects good as well as bad dimensions of the society. In India more than 1800 movies are released annually. Film is a story or event recorded by a camera as a set of moving images. The film industry divided by languages such as Hindi, Telugu, Marathi, Kannada, Bengali, Panjabi, Bhojpuri, etc. Hindi cinema known as 'Bollywood' whereas Tamil cinema is known as 'Kollywood.'

Jay-Bhim is an Indian Tamil language film. The film deals with the police plan and state violence against a marginalised tribal community. The film shows the women empowerment through the action by Sengeni and Mytra.

Discussion

The main heroine of the film 'Jay Bhim' is Sengeni. She is the strongest and inspiring character. She is heavily pregnant. She remains determined and calm in extreme situation, Her quest to find her husband Rajakannu, shows her patience. Sengeni is an illiterate and marginalised, oppressed woman from backward community. However she is really an empowered woman. She never gives up, she fights against police and their conspiracy. She keeps perseverance until she achieves justice. She is really empowered woman. Sengeni is the strongest protagonist of the film. Sengeni belongs to subordinate community. She faces every stressful situation with great power. She is unaware of the law and the procedure followed in police custody but she believes on truthfulness and trust on her husband. Her husband is a victim of police conspiracy. The police assault her husband and make sure that he remains guilty that of the crime he never committed but Sengeni fights with them vigorously with the help of lawyer, Chandru and Mythra, a village school teacher. When she hears the missing news of her husband, she goes on a search for him all alone with her daughter and a child in her womb. She becomes helpless and narrates her story to Chandru, the lawyer. He encourages Sengeni to be ready to fight for the justice of her husband, Rajakannu.

In the film, one incident shows self-respect of Sengeni, in the court when Sengeni was asked by judges, she tells her predicament and her struggle of searching of husband. The case proceeded by

S. B. Khade

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2022-23

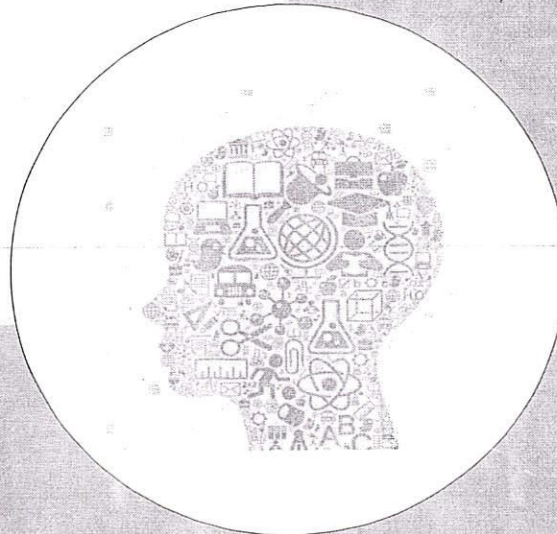
ISSN No 2347-7075

Impact Factor- 7.328

Volume-2 Issue-20

INTERNATIONAL JOURNAL of ADVANCE and APPLIED RESEARCH

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "S. B. Khade".

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

90	Physico-Chemical Study Of Water Quality Of Sone River In Amlai At Shahdol Madhya Pradesh, India Sangeeta Mashi, Rameshwar Singh	399 to 405
91	An Analysis Of Public Expenditure On Social Sector In India Lakshmi K	406 to 412
92	E. M. Foster & English Character Dr. Arun Govindrao Mitragotri	413 to 414
93	Ambedkar's Vision On Social Emancipation: A Study Dr Anisha Srivaštava	415 to 418
94	Social, Psychological Identity In Christina Henriquez's 'The Book Of Unknown Americans' Bansode Yogita Rajendra	419 to 422
95	Impact Of Objectification Of Women In Indian Advertisements – A Study With Special Reference To The Youngsters In Palakkad District Sarannya Sivasankaran, Dr Rajani P, Simi K. K	423 to 426
96	Value Education Is A Key Promoting Humanity And Sustainability Dr. Pratap Kumar Ghorai, Mrs. Ipsita Chakraborty	427 to 429
97	Ethnomedicinal Plants Used In The Treatment Of Piles, Cough And Asthma In Chandgad Tahasil Of Kolhapur District Patil Arun Vishnu, Jadhav (Rathod) Varsha Dilip	430 to 432
98	Electronic Resources And Its Swot Analysis In Modern Academic College Libraries Kamble Sudhakar Sakharam	433 to 436
99	A Rhetorical Devices In Biden's Speeches "A Pragmatic Study" Hadeer Jassim Mohammed, Nibras Ahmed Abdullah, Jagdish Joshi	437 to 441
100	Ethics In Photojournalism Nithish P	442 to 445
101	Vitex Altissima L.F. Leaf And Its Bioactivity With Special Reference To Silver Nanoparticles (Snps) Selvaraju A, Poonam Sethi	446 to 452
102	Gender Issues Miss. Shiny Rajsukumari, Miss. Varudhini Patki, Miss. Durga.R.Suthar	453 to 457
103	The Growth Of Rural And Urban Population In Satara District: A Geographical Study Prof. Dr. Magar Tanaji Raosaheb	458 to 462
104	Partition Of India: Horror And Violence Portrayed In 'The Race Of My Life' Mrs. Savita Sambhaji Kamble	463 to 465

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

**PARTITION OF INDIA: HORROR AND VIOLENCE PORTRAYED
IN 'THE RACE OF MY LIFE'**

Mrs. Savita Sambhaji Kamble

Asst. Professor, S. B. Khade, Mahavidyalaya, Koparde, Kolhapur, Maharashtra

Corresponding Author- Mrs. Savita Sambhaji Kamble

Email- ksavita1379@gmail.com

DOI- [10.5281/zenodo.7068205](https://doi.org/10.5281/zenodo.7068205)

Abstract

Literature gives shape to a man's life. It may be fictional and non-fictional. Partition literature reminds the history of India-Pakistan partition, and its aftermath consequences. 'The Race Of My Life' is an autobiography of Indian renowned athlete Milkha Singh, who is known as 'Flying Sikh'. The autobiography has twenty chapters. 'Bhaag Milkha Bhaag' is one of the chapters of it, which paints the horror and terrifying picture of India-Pakistan Partition and its aftermath. Milkha and his family were the victims of partition. Milkha narrates the bloodshed story of his villagers and great ruin of his family and aftermath consequences of India-Pakistan partitions.

Keywords – India-Pakistan Partition, horror, terrifying, bloodshed, massacre, refugees etc.

Objectives

1. To examine the day, 14th August midnight, 1947, British government had partitioned Hindustan into two nations India and Pakistan.
2. To analyze the reality of the India-Pakistan partition.
3. To interpret the bloodshed in battlefield of India-Pakistan partition and its aftermath.

Introduction

Man is a rationale animal He/she does not like stagnant life. They want a change in life by performing their hobbies like reading books, playing games, drawing pictures, singing, dancing and so on. Sports and literature became part and parcel of their life. Sports make a man physically strong whereas literature makes a man psychologically strong. Drama, Poetry, Novel, an Autobiography are the forms of literature. They may be fictional or non fictional Partition literature refers to writing that chronicle and exploring the event from all sides of the borders. It includes fictional as well as non fictional narratives. In August 1947 after 300 years in India the British India was partitioned into two independent Nations. India was secular with Hindu majority and Pakistan with Muslim majority. Partition was said to be one of the massive

migration in history. History unfolds partition stories through novels, dramas, poems autobiographies etc. The partition of India and associated bloody riots inspired many creative minds to produce literary depiction of events. Some creations depicted the massacre during the refugees migration, while others concentrated on the aftermath of the partition in terms of problems faced by the refugees in India. It included Salman Rushdie's novel 'Midnight children' (1980), which won The Booker prize. Its narration was based on the children born with magical abilities on midnight of 14th August 1947, Manohar Malgoankar's 'A Bend In The Ganges' (1965), Khushwant Singh's 'Train To Pakistan' (1956). Partition and its aftermath include Nemai Ghosh's 'Chinnamul' (1950), Dharmputra (1961) and Milkha Singh's an autobiography 'The Race of My Life'

Milkha Singh

Milkha Singh was Indian athlete who is known as 'Flying Sikh' Milkha Singh became the first Indian male to reach the finals of men Olympic athletics event when he secured fourth place in the 400 m race at the 1960 Olympic Games in Rome. He became the 'Sporting Icon' in India 'The Race of My Life' is an autobiography of Milkha Singh. The autobiography tells about the struggle

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

BHARAT MAHAVIDYALAYA, JEUR (C.RLY)

Bharat Shikshan Prasarak Mandal, Jeur (C.Rly), Society's

Affiliated to

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

Organized
One Day Multidisciplinary

International e-Conference

On

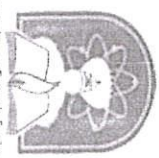
Modern Research in Science, Social Science and Languages

Date: -12th August 2022, Day- Friday

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms. Kamble Savita Sambhaji, English, S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde has participated in One Day Multidisciplinary International e-Conference on "Modern Research In Science, Social Science And Languages" organized by the Internal Quality Assurance Cell (IQAC), Bharat Mahavidyalaya, Jeur (C.Rly), on 12th August 2022, Day- Friday.

He/She has Participated/Published/Presented a research paper entitled Partition Of India. Horror And Violence Portrayed in 'The Race Of My Life'

पुन्यश्लोक अहिल्यादेवी होल्कार सोलापूर विद्यापीठ
सोलापूर
११ ऑगस्ट २०२२

Convener

Dr. Arvind Yaman Dalavi
Bharat Mahavidyalaya, Jeur (C.Rly)

Convener

Mr. Ramesh Vithal Patil
IQAC Co-ordinator
Bharat Mahavidyalaya, Jeur (C.Rly)

Organizing Secretary

Dr. Anant Balu Shingade
Principal
Bharat Mahavidyalaya, Jeur (C.Rly)

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Kaveri, Dist. Kolhapur

ISSN 2277-8063 (Print)

March - 2023

Vol. XII/ Issue. I / 2023

Impact Factor - 8.041

Navjyot

नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
Science, Humanities, Social Sciences,
Languages, Commerce & Management

(A Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

Indexed by:

TOGETHER WE REACH THE GOAL

Chief Editor

Prof. Dr. Ravindra P. Bhanage

Dept. of Political Science,

Shivaji University,

Kolhapur.

- Published by-

HOUSA Publication

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

117.	Law	Social Justice in lens of Mahatma Gandhi : Relevantly in Context of Indian Constitution	Mr. Sunil Annasaheb Sutar Dr. Pralhad M. Mane	401-408
118.	मराठी	मराठी साहित्यावरील गांधीवादाचा प्रभाव	प्रा. डॉ. बाळासो आण्णा सुतार	४०९-४१३
119.	English	Reflection of Gandhian thoughts in Raja Rao's Kanthapura	Smt. Shilpa Eknath Kamble	414-415
120.	English	Refelection of Gandhian Philosophy in Mulk Raj Anand's Untouchable	Smt. Swati Eknath Kamble	416-418
121.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांच्या सर्वोदय विचारांचा वारसा : विनोबा भावे	भारतभूषण विधास महाले	419-421
122.	English	Glimpses of the Gandhian Nationalist Movement in Raja Rao's Kanthapura	Dr. Necta Satish Dhumal	422-425
123.	मराठी	महात्मा गांधी : जगाविषयी विशाल दृष्टीकोन	प्रा. डॉ. चंदना अनिल लोखंडे	४२६-४२८
124.	Economics	Mahatma Gandhiji's thoughts on Women Emporment	Miss. Nilakhe A. S.	429-431
125.	Social Work	Thought of Mahatma Gandhi on Child Education : A Study	Ms. Nivedita Dhakane	432-435
126.	Education	The Educational Philosophy of Mahatma Gandhi	Ms. Shubhangi Nivrutti Lavate	436-438
127.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधीजींचा विद्यस्त सिद्धांत	प्रा. डॉ. रविंद्र भणगे	४३९-४४२
128.	राज्यशास्त्र	राष्ट्रीय एकात्मता व राष्ट्र बांधणीत गांधीजींचे योगदान	डॉ. सुखदेव एस. उंदरे	४४३-४४५
129.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे राजकीय विचार	सुरेखा राजाराम संकपाळ	४४६-४४७
130.	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधी यांचा शिक्षण विषयक दृष्टीकोन आणि मुलघोषी शिक्षण	श्री. राजेश शंकर अवतार	४४८-४५१
131.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे आर्थिक विचार	सुरज पांडुरंग वडर	४५२-४५३
132.	शिक्षणशास्त्र	मुलघोषी शिक्षणविषयक तत्वांचा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० वरील प्रभाव	डॉ. प्रतिभा सदाशिव देसाई श्रीमती विमल अंकुश कोळी	४५४-४५६
133.	मराठी	महात्मा गांधी यांचा शिक्षण विषयक दृष्टीकोन	डॉ. संदीप रंगनाथ तापकीर	४५७-४६१
134.	मराठी	म. गांधी यांचा शिक्षण विषयक दृष्टीकोन	प्रा. नंदा नामदेव मोळे	४६२-४६४
135.	शिक्षणशास्त्र	महात्मा गांधीजींचे शिक्षणविषयक विचार व शालेय अभ्यासक्रम	प्रा. डॉ. मॉरे वनिता अरुण	४६५-४६७
136.	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधीजींच्या आर्थिक विचारांची वर्तमानकालीन समर्पकता	श्री कुबेर दिनकर दिडे	४६८-४७०
137.	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे महिला सबलीकरण विषयक विचार	तेजस्विनी ह. भोसले	४७१-४७३
138.	हिंदी	जगदंगा प्रसाद दीक्षित के कथा साहित्य में वेध्या जीवन और उनके सामाजिक आयाम	प्रा. लक्ष्मण किसनराव पेटकुले	४७४-४७७
139.	राज्यशास्त्र	समाजक्रांतीचे तेजोवलय : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. डॉ. मनोज गं. राठोड	४७८-४७९

Reflection of Gandhian thoughts in Raja Rao's *Kanthapura*

Smt. Shilpa Eknath Kamble, S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde.

Abstract

Kanthapura is a very famous and much praised novel by Raja Rao. It deals with the freedom struggle in general and the impact of Mahatma Gandhi on the freedom struggle in particular. It reflects the scene of struggle for freedom or independence in India with all the faults of political, social and economic life. It records how people fought for a noble cause. It also seeks reforms that Indian people needs to undertake in order to make India a great nation.

R. K. Narayan, Mulk Raj Anand and Raja Rao are three leading figures of early Indian English literature. These three novelists are considered as the pioneers of the Indian Novels in English. These three were highly influenced by Gandhian Ideology that almost in their all novels themes were on it. The novels of these novelists are best for analyzing how Gandhian Philosophy influenced the Indian writing in English. Gandhi's aim was to eliminate poverty, Castism, Untouchability and superstitions which were prominent that time along with India's freedom struggle. *Kanthapura* follow Gandhian ideology and his principles of Non-violence, Truth, Brotherhood, Satyagraha and his views on untouchability. The novel shows influence of Gandhi's struggle for India's Independence and its impact on the people of a small village.

Raja Rao's *Kanthapura* was published in 1938. It deals with the Gandhian impact on a small village called *Kanthapura*. The novel begins with the description of the village by a woman Achakka. Rao uses the oral story-telling method to steep in Indian history in order to relate the past and the impact of change. Achakka highlights the importance of the deities, especially Kenchamma which shows the importance of tradition and culture and at the same time welcoming the change. *Kanthapura* is a traditional caste ridden village which is far away from all modern ways of living and development taking place in the cities. It is believed that the village is protected by the blessings of the deity Kenchamma. Moorthy is the protagonist of the novel who is a Brahmin. He discovers a half buried linga from the village and installs it. He goes to city where he gets familiar with Gandhian philosophy. He follows Gandhi in high spirit. He wears Khadi clothes and fights against untouchability. After passing away of his mother he started living with an educated widow Rangamma, who takes part in Indian's struggle for freedom. His believes in Gandhain philosophy can be seen when Bade Khan hits him. He does not react on it and follow the principle of non-violence. He continues his fight against injustice and inequality by following Gandhism. He leads the villagers as the representative of Gandhian philosophy. He gets arrested because of his participation and when Rangamma tries to release him on bail he refuses. When he was in prison, the women of *Kanthapura* take the charge of the struggle for freedom. Rangamma is a true Gandhian who is not only courageous but also becomes an inspiration for other women. She tells the village women about Rani Lakshmi Bai, Rajput princess, Sarojini Naidu etc. and encourages them to follow the principles of 'Truth', 'Non-violence', 'Swadeshi' etc. The people begin to have strong faith in Gandhian movement in *Kanthapura*. Gandhi is not presented as person anywhere, but he lives in the hearts of the villagers. His speeches and teachings are the words of god for them. Moorthy comes out as a Mahatma for this small village as Mahatma Gandhi for the whole nation. He becomes the

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2022-23

ISSN 2277-8063 (Print)

March - 2023

Vol. XII/ Issue. I / 2023

Impact Factor - 8.041

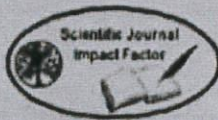
Navjyot

नवज्योत

International Interdisciplinary Research Journal
Science, Humanities, Social Sciences,
Languages, Commerce & Management

(A Quarterly, High Impact Factor, Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal)

Indexed by:

TOGETHER WE REACH THE GOAL

Chief Editor

Prof. Dr. Ravindra P. Bhanage

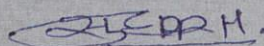
Dept. of Political Science,

Shivaji University,

Kolhapur.

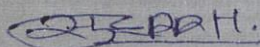
- Published by-

HOUSA Publication

PRINCIPAL

21	मराठी	मृणालिनी देसाई यांच्या पुत्र मानबाचा कादंबरीतील गांधी विचारांचे प्रतिबिंब	श्री. लक्ष्मण किसन बोराटे	७५-७७
22	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांची ग्रामस्वराज्य विषयक संकल्पना	जयसिंह मुभाष ओहोज	७८-८०
23	शिक्षणशास्त्र	महात्मा गांधीजी यांचे शिक्षण विषयक विचार	श्री. राजेंद्र वसंत कांबळे डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	८१-८४
24	इतिहास	महात्मा गांधीजींचे शिक्षण विषयक विचार	डॉ. संजय तुकाराम वाघमारे	८५-९०
25	Commerce	Economic- Self- Sufficiency thought by Mahatma Gandhi	Dr. Ashlesha Mungi	९१-९३
26	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधींचे आर्थिक विचार वास्तव	प्रा. नितीन पांडुरंग खारतोडे	९४-९५
27	मराठी	महात्मा गांधीजींचे मुलोगोपी शिक्षण	विजयकुमार शंकरराव शिंदे	९६-९८
28	English	Social Thoughts Of Mahatma Gandhi	Prof. Sagar Ramu Sawant	९९-१०२
29	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी आणि रामराज्य संकल्पना	कु. रोहिणी कुंभार	१०३-१०४
30	राज्यशास्त्र	म. गांधींचे योगविषयक विचार	डॉ. केशव हरेल माधुरी मुहास कदम	१०५-१०८
31	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधीजींचे राजकीय विचार	श्री. संजय नाना बागल	१०९-१११
32	शिक्षणशास्त्र	महिला सक्षमीकरणविषयक गांधीजींच्या मतांचा अभ्यास	सुप्रिया सभाजी चौगले डॉ. प्रतिभा सदाशिव देसाई	११२-११५
33	गृहशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे महिला सक्षमीकरण विषयक विचार	डॉ. गंगासागर तुळसीदास चोले	११६-११७
34	मराठी	म. गांधीजींचे धार्मिक विचार	डॉ. सज्जद सदाशिव जाधव	११८-१२१
35	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे जात आणि वर्णव्यवस्थे विषयक विचार	ज्योती प्रकाश बनसोडे	१२२-१२३
36	गृहशास्त्र	महात्मा गांधी यांचे आहारविषयक मौलिक विचार - एक अभ्यास	प्रा. डॉ. वर्षा यशोधन पाटील	१२४-१२६
37	अर्थशास्त्र	महात्मा गांधी यांची विद्यस्त कल्पना आणि आर्थिक समता	डॉ. मिलन नरहर वालावलकर	१२७-१२९
38	समाजशास्त्र	महात्मा गांधींचे सामाजिक विचार	डॉ. सोमा पी. गोंडणे	१३०-१३३
39	मराठी	मराठी भाषा साहित्यामध्ये पडलेले गांधी विचारांचे प्रतिबिंब	प्रा. पुजा बाजीराव पाटील	१३४-१३६
40	समाजशास्त्र	महात्मा गांधींचे शैक्षणिक विचार आणि विचार विविध दृष्टीकोन	डॉ. माया बी. मसराम	१३७-१४१
41	मराठी	गांधीवादाची प्रासंगिकता : काही निरीक्षणे	डॉ. लक्ष्मण भानुदास साठे	१४२-१४५
42	मराठी	महात्मा गांधी यांचे महिला सबलीकरण विषयक विचार	प्रा. डॉ. शीला धम्मपाल रत्नाकर	१४६-१४८
43	राज्यशास्त्र	महात्मा गांधींची धर्म संकल्पना	डॉ. नीलकंठ कामण्णा लोखंडे	१४९-१५२
44	Education	Mahatma Gandhiji and New Education Policy	Mr. Shivaji Govind Sawant Dr. R. K. Shelake	१५३-१५५

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

मराठी भाषा साहित्यामध्ये पडलेले गांधी विचारांचे प्रतिबिंब

प्रा. पुजा बाजीराव पाटील, स. ब. खाडे महाविद्यालय कोपारडे, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर

प्रस्तावना :-

राष्ट्रपिता महात्मा गांधी म्हटले की, भारताचा स्वातंत्र्य लढा आणि त्या स्वातंत्र्य संग्रामाची पूरा खंबीरपणे आपल्या खांद्यावर घेऊन यशापर्यंत पोहचणारे व्यक्तीमत्त्व डोळ्यासमोर उभे राहते. ब्रिटीश राजवटीपासून भारताच्या यशस्वी मोहिमेचे नेतृत्व करताना कोणतेही शस्त्र न उचलता अहिंसेचा मार्ग चालत व संपूर्ण भारताला त्या मार्गावर चालण्यासाठी प्रेरित करणारे असे होत. अहिंसेच्या मार्गाचे महत्त्व केवळ भारतापुरतेच न ठेवता जगभरात त्याचा प्रसार करणारे म्हणून गांधींकडे गेली कित्येक दशके पाहिले जाते. याचे प्रतिक म्हणूनच की काय ? जगभरातील शंभरहून अधिक देशात गांधींची स्मारके आहेत. त्यांच्या नावाचे रस्ते, पुतळा, पोस्टाची तिकीटे कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपात आजही गांधीजींच्या स्मृती हे देश जपताना पहायला मिळतात. गांधींच्या विचारांचा पगडा स्वातंत्र्यकाळात एवढा प्रखरपणे जगावर भारतीय लोकांवर पडला तो आजतागायत चिरंतन आहे. आजही बहुतांशी भारत हा गांधीविचारास प्राधान्य देणारा असल्याचे पाहायला मिळते. असहकार आणि अहिंसेच्या तत्वावर आधारित सत्याग्रहाचा वापर हे गांधी सूत्र वापरत आज बहुतांशी राजकीय सामाजिक लढाया लढल्या जातात. म्हणूनच गांधी विचार हे कालबाह्य ठरत आहेत. असे म्हणणे योग्य ठरणार नाही.

गांधींच्या या विचारांना जिवंत ठेवण्याचे कार्य साहित्य क्षेत्राने केले आहे, असे म्हणावे लागेल. खर तर, साहित्य क्षेत्रात गांधीजी आणि त्यांच्या विचारांनी आपले एक स्वतंत्र स्थान निर्माण केले आहे. आजच्या युगात गांधीजींच्या कार्यावर विविध स्तरावर चर्चा होतात. या चर्चांमध्ये राजकीय हेतू साध्य करण्यासाठी बहुतेक वेळा गांधींवर टिका टिप्पण्या केल्या जातात ; त्याचे विचार किती मागास, बुरसटले गेले आहेत, यावर भर दिला जातो. यामध्ये तरुण वर्ग मोठ्या प्रमाणात गांधींपासून दुरावलेला जाणवतो. असे असले तरी सोशल मिडिया वरून गांधी विचार आत्मसात करण्यापेक्षा साहित्यकृतींचा अभ्यास करून गांधी व गांधीविचार जाणून घेणे अचूकतेचे लक्षण ठरेल.

देशासाठी आयुष्य वाहिलेल्या दूरदृष्टी राष्ट्रपुरुषाचे विचार अनेक साहित्यिकांनी अभ्यासपूर्ण रित्या मांडले आहेत. त्यांच्याधारे गांधीविचार मानवतावादी आहेत की नाही हे ठरविणे वाचकास सुलभ जाईल.

अभ्यास विषय निवडीमागील उद्देश :-

- १) गांधीविचारांचा साहित्यावर पडलेला प्रभाव तपासणे.
- २) साहित्यिकांचा गांधीवादी विचारांच्या दृष्टिकोनाचा अभ्यास करणे.
- ३) गांधीवादी विचारांचा साहित्यातून समाजावर पडलेला प्रभाव पडताळणे.
- ४) वाङ्मयीण साहित्याच्या आधारे स्वातंत्र्य कालखंडातील राजकीय उलाढालीचे पैलू अभ्यासणे.

मराठी साहित्यांमध्ये प्रचंड प्रमाणात गांधीजींवर लेखन केले गेलेले आढळते. गांधींचे विविध पैलू आपल्या लेखन क्षमतेतून जगाच्या अभ्यासास वाचकापर्यंत पोहचविण्याचे कार्य मराठी साहित्याच्या साहित्यप्रकारांनी केल्याचे पहायला मिळते त्याचा आढावा पुढील प्रकारे पेटा येईल.

मराठी कादंबरी आणि गांधी :-

वास्तव कल्पना, चिंतन या प्रतिमा शक्तीवर आधारलेला वाङ्मय प्रकार म्हणजे कादंबरी होय. इतर वाङ्मय प्रकारापेक्षा कादंबरीची छाप वाचकावर अधिक प्रभावीपणे पडते. कादंबरीचा नायक चिरंतरकाळ वाचकाच्या मनावर रेंगाळत राहतो. म्हणूनच स्वातंत्र्य लढ्याच्या काळातील मराठी कादंबरीचा नायक उभेउभे गांधीसारखा भासतो. हा काळ आधुनिक मराठी कादंबरीच्या उदय आणि प्रारंभिक विकासाचा टप्पा असल्याने बहुतांशी मराठी साहित्यिकांनी या काळात गांधीजींनी समाज जीवनात घडवून आणलेल्या क्रांतीचा आधार आपल्या साहित्यकृतीस दिला. फडके, पु. ल. देशपांडे, वा.म. जोशी, खांडेकर, मांडगोलकर इ. प्रतिभावंतांचा हा कालखंड असल्याने अभ्यासपूर्ण व प्रगल्भ असे साहित्य गांधींवर तयार होण्यास दिशा मिळाली गो.म. कुलकर्णी यांनी त्यांच्या 'गांधीवाद आणि आधुनिक मराठी' साहित्य या लेखात गांधी कालखंडातील लिखाणाच्या गांधीविषयक दृष्टिकोनाचे विश्लेषण केले आहे. मांडखोलकरांच्या 'आरंभती' कादंबरीतील रमणभाई हे गांधीवादी नेते असल्याचे पहायला मिळते. 'मुखवटे' कादंबरीत तर गांधी एक खलनायक अशी भूमिका मांडखोलकर मांडतात. गांधींचे सत्य आणि अहिंसा हे केवळ मुखवटे आहेत; गांधी स्वयंकेन्द्रित, लहरी व अहनिष्ठ असे वर्णिलेले आढळतात. 'कांता' या बाबासाहेब खापर्डीयांच्या कादंबरीत गांधींमुळे कुटुंबात कसा कलह माजला याचे वर्णन येते. सर साहेबांचा मुलगा प्रियदर्शन गांधीविचाराने प्रभावीत तर बाप गांधींना विरोध करणारा यामुळे बापलेकात वैरस्व भावना निर्माण

PRINCIPAL

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत् प्रमाणित

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025

(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

- ◆ वर्ष : बारावे अंक : तेहतीसावा
जानेवारी - फेब्रुवारी - मार्च २०२३
- ◆ भिन्नभाषिक साहित्यकृतींची मराठी भाषांतरे
- ◆ संपादक : नंदकुमार मोरे
- ◆ संपादक मंडळ :
एकनाथ पाटील, शामसुंदर मिरजकर,
गोमटेश्वर पाटील, मांतेस हिरेमठ
- ◆ अतिथी संपादक : भरत जाधव
मराठी विभाग, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा
- ◆ अतिथी संपादक मंडळ
अशोक तवर महेश गायकवाड कांचन नलावडे
- ◆ प्रकाशक : प्रकाश दुकळे
अध्यक्ष, शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर द्वारा: 'शब्दगंध',
प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह, कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१०
- ◆ मुद्रक : श्री. चैतन्य गायकवाड,
क्विक प्रिंट टेक्नोलॉजी, साईरत्न कॉम्प्लेक्स, ३ रा मजला, विसावा नाका
सातारा. फोन नं.: ९६६५५४४४५

ही संशोधन पत्रिका प्रकाशक डॉ. प्रकाश दुकळे, यांनी शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर यासाठी क्विक प्रिंट टेक्नोलॉजी, सातारा येथे छापून 'शब्दगंध', प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१० येथे प्रकाशित केली. या पत्रिकेत प्रकट झालेल्या मतांशी संपादक, प्रकाशक व मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.

दोन / भिन्नभाषिक साहित्यकृतींची मराठी भाषांतरे

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

२३. अनुवादित आत्मचरित्रांचे मराठी साहित्यातील स्थान - शितल सालवाडगी १७८
२४. एस. एल. भैरप्पा यांच्या अनुवादित कादंबऱ्यांची चिकित्सा - डॉ. प्रियांका कुंभार १८४
२५. सुधा मूर्ती यांचे अनुवादित साहित्य - प्रा. नमिता पाटील १९३
२६. लोमोथेरपी ते इकिगाई : भाषांतराचा प्रवास - प्रा. प्रकाश कांबळे १९८
२७. 'प्रभाव' आणि मराठी-कन्नड भाषांतरित साहित्यकृती यांचा तौलनिक सहसंबंध- डॉ. विद्या नावडकर २०९
२८. मराठीतील अनुवादित, रुपांतरित, भाषांतरित नाटकांची परंपरा - डॉ. राजश्री पोवार २१८
२९. शरच्चंद्र चटर्जी यांच्या मराठी अनुवादित कादंबरीतील स्त्रीचित्रण - प्रा. डॉ. प्रदीप पाटील २२६
३०. भाषांतरित प्रवासवर्णने : एक दृष्टिक्षेप - डॉ. वैशाली गुंजेकर २३९
३१. अनुवाद आणि अनुवादाचे स्वातंत्र्य (हयवदन नाटकाच्या अनुषंगाने)- डॉ. बळवंत मागदूम २४६
३२. गिरीश कार्नाडांच्या अनुवादित साहित्याचे विशेष - डॉ. संजय मेस्त्री २५५
३३. टागोरांच्या कथावाङ्मयातील स्त्रीचित्रण - डॉ. प्रवीण लोंढे २६२
३४. 'धम्मपदा'ची मराठी भाषांतरे आणि समकालीनता - डॉ. अश्विनी तोरणे २७०
३५. भारतीय इंग्रजी साहित्यिक आर. के. नारायण - डॉ. बाळासो सुतार २७७
३६. सआदत हसन मंटो यांची एकमेव कादंबरी 'बगैर उनवान' - डॉ. यशवंत चव्हाण २८६
३७. भाषांतर आणि तौलनिक साहित्य - प्रा. प्रदीप चोपडे २९२
३८. अनुवाद शास्त्र की कला - प्रा. विजयकुमार शिंदे ३००
३९. 'स्त्री मेरे भीतर' काव्यसंग्रहाच्या अनुवादाची आशयनिष्ठ मीमांसा - प्रा. डॉ. विजया पवार ३०४
४०. जर्मन, रशियन व इंग्रजीमधील भाषांतरित कथा - डॉ. चंद्रकांत कांबळे ३१२
४१. 'ज्ञानोदय'ची कामगिरी : भाषांतर - डॉ. महादेव जाधव ३२०
४२. कविता महाजन यांचे अनुवाद संपादनाचे कार्य - श्री. विलास सुर्वे ३२९

चौदा / भिन्नभाषिक साहित्यकृतींची मराठी भाषांतरे

ISSN No. 2319-6025

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Kopard
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

टागोरांच्या कथावाङ्मयातील स्त्रीचित्रण

डॉ. प्रवीण लोंढे

रवींद्रनाथ टागोर हे बंगाली साहित्यातील एक महत्त्वाचे कवी, कादंबरीकार, कथाकार, नाटककार, शिक्षणतज्ज्ञ, विचारवंत तसेच इतिहासकार म्हणून परिचित आहेत. १९१३ साली त्यांच्या गीतांजली या कवितासंग्रहाला नोबेल पारितोषिक मिळाले. त्यांना मिळालेल्या या पारितोषिकामुळे ते केवळ भारतातच नव्हेत तर आशिया खंडातील पहिले नोबेल पारितोषिक विजेते म्हणून ओळखले जाऊ लागले. या पारितोषिकामुळे त्यांच्या साहित्याकडे अनुवादकांचे लक्ष वेधले गेले. गीतांजलीसोबत त्यांचे इतर बंगाली साहित्य वेगवेगळ्या भाषेत अनुवादित झाले. इतर भाषेबरोबर ते मराठीतही अनुवादित झाले आहे. उपलब्ध माहितीनुसार आतापर्यंत रवींद्रनाथ टागोर यांचे मराठीत कथासंग्रहाचे १३, कवितासंग्रहाचे ३०, कादंबरीचे २२, नाटकाचे १० आणि चरित्र व आत्मकथनाचे तीन असे अनुवादग्रंथ प्रकाशित झाले आहेत.

रवींद्रनाथ टागोर यांच्या बंगाली साहित्यात शंभरेक कथा असून त्यातील साठेक कथा मराठीत अनुवादित झालेल्या आहेत. मराठी अनुवादांचा उल्लेख करायचा झाला तर रवींद्रनाथ टागोरांच्या कथा १९२० पासून मराठीत अनुवादित होताना दिसतात. वा.गो.आपटे यांनी रवीचे उज्ज्वल किरण (१९२०) नावाने स्वैर भाषांतर केले. यात त्यांनी टागोरांचे संक्षिप्त चरित्र देऊन त्यांच्या नऊ कथांचे अनुवाद केले आहेत. श्री.दा.मराठे यांनी कथाकदंब (१९३५) मधून कल्पगुच्छमधील निवडक २० कथांचा स्वैर अनुवाद केला आहे. या अनुवादास ना.गो.चाफेकर यांची प्रस्तावना आहे. मामा वेरकरांनी टागोरांच्या एकवीस लघुकथांचे स्वैर संक्षिप्त भाषांतर एकविंशती (१९६०) म्हणून केले आहे. व्यंकटेश वकीलांनी कथानिकेतन (१९६१) मधून प्रस्तावनेसहित सहा कथांचे भाषांतर केले आहे. ना.गो.शुक्ल यांनी ९ कथांचे कथांजली (१९५८) व काबुलीवाला (१९६२) तर इंदुमती भजने यांनी रवींद्रनाथ टागोर (१९६३) मधून १० लघुकथांचे भाषांतर केले आहे. अनंत कामंतानी कालपीची भेट व मायेची शाल या दोन एकांकिकेसोबत निवडक कथांचा अनुवाद काबुलीवाला (१९७५), पद्मिनी बिनीवाले यांनी बालवाचकांसाठी काबुलीवाला (१९९२) मधून ५ कथांचा अनुवाद केला आहे. शिवाय अलीकडच्या काळात मृणालिनी गडकरी यांनी काबुलीवाला आणि इतर कथा (२००५) आणि पोस्टमास्तर व इतर कथा (२००७) अशा अनुक्रमे पंधरा-पंधरा कथांचे अनुवाद केलेले आहेत.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ,
कोल्हापूर

आणि

कला व वाणिज्य महाविद्यालय,
सातारा

यांच्या संयुक्त विघ्नाने दोन दिवसीय
आंतरविद्यारथास्वीय राष्ट्रीय चर्चासत्र

भिन्नभाषिक
नाहित्याची
मराठी भाषांतरे

रविवार दि. ४ व

रविवार दि. ५ फेब्रुवारी २०२३

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

प्रमाणपत्र

श्री. / श्रीकृती / प्रा. डॉ. प्रवीण जोडे

यांनी शनिवार दिनांक ४ आणि रविवार दिनांक ५ फेब्रुवारी, २०२३ या कालावधीत कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा येथे शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर आणि शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर यांच्या वतीने आयोजित केलेल्या "भिन्नभाषिक साहित्याची मराठी भाषांतरे" या विषयावरील दोन दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र व बाराव्या अधिवेशनात अध्यक्ष / साधनव्यक्ती / निबंधवाचक / सत्राध्यक्ष / सत्रसंयोजक / प्रतिनिधी म्हणून उपस्थित राहून सक्रिय सहभाग दिल्याप्रीत्यर्थ हे प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात येत आहे. सादर केलेल्या शोधनिबंधाचे शीर्षक **दंगोरांच्या कशावाडू भ्रम्यातील**

स्त्रीचित्रण

प्रकाशक

डॉ. भरत जाधव, प्रा. (डॉ.) रमेश साळुंखे,

समन्वयक

सचिव,

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर

अध्यक्ष,

प्रा. (डॉ.) प्रकाश दुकळे,

अध्यक्ष,

प्रभाटी प्राचार्य,

प्रा. (डॉ.) दिलीप गायाकवाड,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत्प्रमाणित

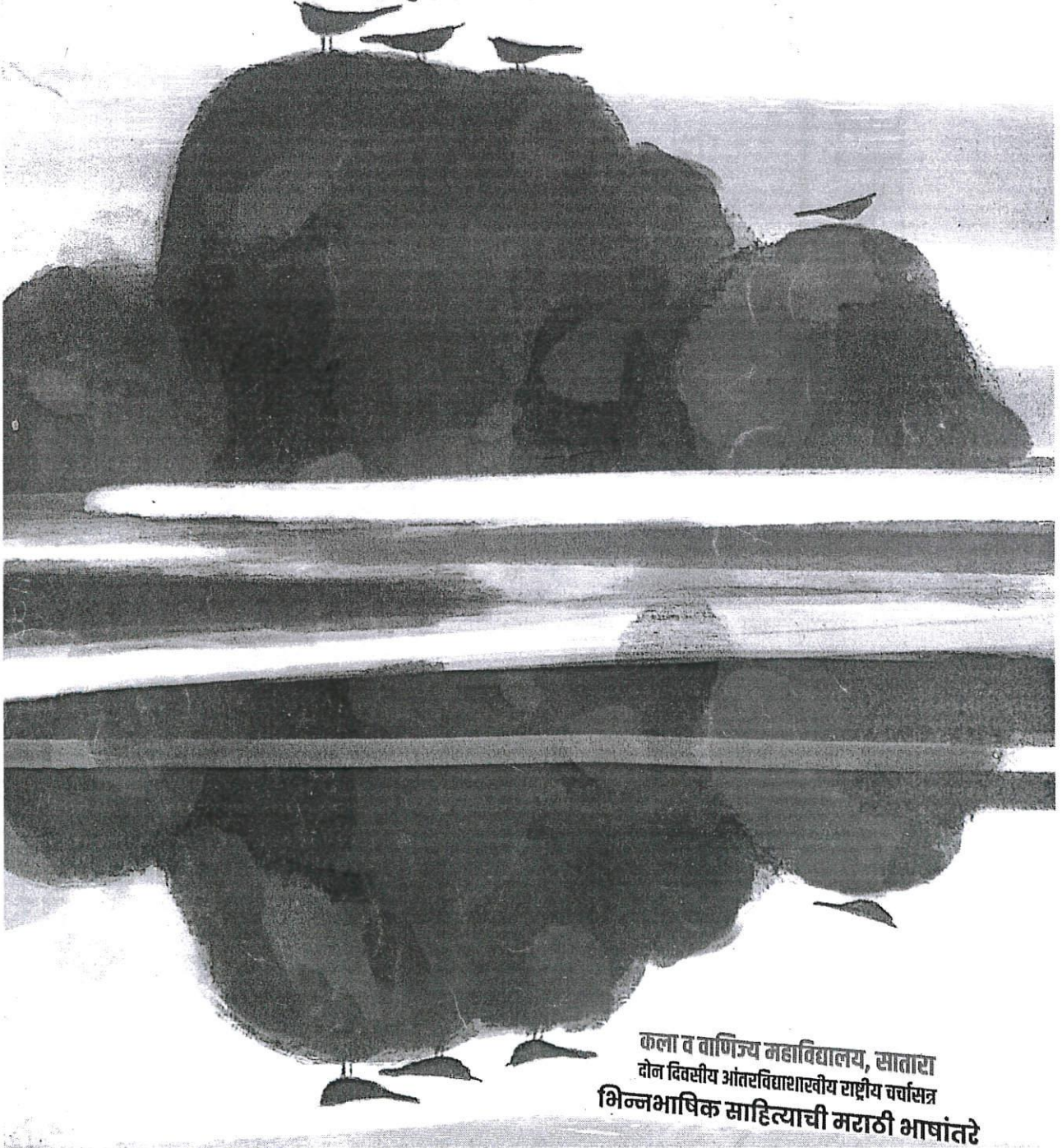
शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025
(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष : बारावे अंक : तेहतीसावा
जानेवारी - फेब्रुवारी - मार्च २०२३

भिन्नभाषिक साहित्याची मराठी भाषांतरे

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा
दोन दिवसीय आंतरविद्याशाखीय राष्ट्रीय चर्चासत्र
भिन्नभाषिक साहित्याची मराठी भाषांतरे

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

2021-22

North Asian International Research Journal of Social Science & Humanities

ISSN: 2454-9827

Vol. 8, Issue-9

September-2022

IRJIF I.F. : 3.015

Index Copernicus Value: 57.07

Indian Citation Index

Thomson Reuters ID: S-8304-2026

NAIRJC

A Peer Reviewed Refereed Journal

AUNDH SHIKSHAN MANDAL'S

**RAJA SHRIPATRAO BHAGAWANTRAO MAHAVIDYALAYA, AUNDH (SATARA),
MAHARASHTRA, INDIA**

(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur)

DEPARTMENT OF ECONOMICS

Organize

NATIONAL SEMINAR ON

**'THE TRANSITION OF INDIAN ECONOMY IN 75TH ANNIVERSARY OF
INDEPENDENCE'**

12th AUGUST 2022

Sponsored by

Indian Council of Social Science Research

Organizing Secretary

Principal

Prof. Dr. S. S. Sawant
R.S.B. College, Aundh

Convener

Dr. Sachin A. Sardesai
Department of Economics
R. S. B. College, Aundh

Co-Convener

Shri. Prakash N. Shinde
Department of Economics
R. S. B. College, Aundh

North Asian International Research Journal consortiums www.nairjc.com

Syust
PRINCIPAL

**S. B. Khade Mahavidyalaya, Kopar
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur**

	Review of Customer Satisfaction Level in the area of Life Insurance Business	Dr. Vinay G. Bhole	81-86
15.	Development of Irrigation Projects in Maharashtra in the Post-Independence Period of India	Dr. Dadasaheb B. Mane	87-90
16.	A Study on Economic Analysis of Sugarcane Workers in Selected Villages in Man Taluka (Satara)	Mr. Ajay Dagadu Kate	91-102
17.	Economically benefits in Library and Information Science domain: The boon of ICT	Dr. Annapure Sahebrao G.	103-106
18.	Food Inflation in India Amidst Covid-19 Pandemic	Mr. Ganjave Prashant Tukaram	107-117
19.	Biodiversity and Sustainable Development: A Review	Smt. Shubhangi H. Pol	118-121
20.	Farmers' Suicide in Maharashtra: A Study	Dr. Bhandare Shrikant Jayant	122-126
21.	Impact of Direct to Home (DTH) Service on Rural Customers with Reference to Satara District	Mr. Banasode Naganath Dnyanoba	127-136
22.	Satisfaction Index and Development of Aundh Religious Tourist Place of Satara district of Maharashtra	Namdev V. Telore Prakash S. Shinde and Yuvraj U. Kadam	137
23.	Economic Empowerment of Farmers through Agri-Businesses: A Case Study of Dairy Business in Ahmednagar District	Yogesh Godhole & M. H. Shinde	138-145

DEVELOPMENT OF IRRIGATION PROJECTS IN MAHARASHTRA IN THE POST-INDEPENDENCE PERIOD OF INDIA

DR. DADASAHEB B. MANE

*S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
dadasahebmane12@gmail.com
Cell No- 9049959380

INTRODUCTION:

Water is an essential resource for all forms of life on the planet. Water and land are the two most important inputs for agriculture. In today's society, there is a considerable demand for water. Because the world's population is increasing at a rate of about 100 million people every year, the need for water is increasing day by day. Dams and reservoirs have been built all over the world to prevent floods, provide drinking and residential water, generate energy, and provide irrigation, as evidenced by history. Projects to build dams that will help meet demand. There are 5745 major dams in India that have been completed. If we look at the state-wise distribution of these dams, Maharashtra is the state with the largest numbers of dams. In this state there are 2394 dams and compared to other states 41.67% of dams are visible in Maharashtra alone. Then followed by Madhya Pradesh, Gujarat, Chhattisgarh, Karnataka and Rajasthan respectively in these states 906 (15.77%), 632 (11.00%), 258 (4.49%), 232 (4.03%), and 212 (3.69%) etc. there are big dams. Only one large dam in the Union Territories of Andaman and Nicobar (National Register of Large Dams (NRLD) – June 2019, p-29)

The present research paper to studied that the development of irrigation projects in Maharashtra in the post-independence era of India during the period of 2001 to 2019.

OBJECTIVES OF THE RESEARCH STUDY:

The present research paper is study following objectives.

1. To study the region wise distribution of the projects in Maharashtra
2. To study the irrigation status of Maharashtra
3. To study the irrigation potential in Maharashtra

HYPOTHESIS:

During the post-independence period of India, the development of irrigation projects in Maharashtra is seen to be on a large scale and in a planned manner.

S. B. Khade
PRINCIPAL

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षण संस्थेचे मासिक

शिवम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Refereed Research Journal) ISSN No. 2319-8025

(विद्यार्थी अनुदान आयोग मधील दिल्ली मान्यता अ. क्र. २४१७५)

वर्ष अकरावे | अंक एकोणतिसावा | जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च २०२२

महाराष्ट्र शासन आदर्श शिक्षण संस्था पुरस्कार प्राप्त
श्री प्रिन्स शिवाजी मराठा बोर्डिंग हाऊस, कोल्हापूर संचालित

न्यू कॉलेज, कोल्हापूर

Reaccredited By NAAC Grade 'A+'

१९९० नंतरची मराठी कादंबरी

S. B. Khade
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत्प्रमाणित

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025

(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष अकरावे : अंक एकोणतिसावा

जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च २०२२

१९९० नंतरची मराठी कादंबरी

● संपादक ●

नंदकुमार मोरे

● संपादक मंडळ ●

एकनाथ पाटील । शामसुंदर मिरजकर । गोमटेश्वर पाटील । मांतेश हिरेमठ

● अतिथी संपादक ●

डॉ. व्ही. एम. पाटील

प्राचार्य, न्यू कॉलेज, कोल्हापूर

गुंडोपंत पाटील

मराठी विभाग प्रमुख, न्यू कॉलेज, कोल्हापूर

● अतिथी संपादक मंडळ ●

अरुण शिंदे । दीपककुमार वळवी । सुजय पाटील । गोमटेश्वर पाटील । मांतेश हिरेमठ

● प्रकाशक ●

प्रकाश दुकळे

अध्यक्ष, शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर

द्वारा : 'शब्दगंध', प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी,

फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१०

● मुद्रक ●

भारती मुद्रणालय

८३२, ई वॉर्ड, शाहूपुरी ४थी गल्ली, कोल्हापूर. फोन नं.: ०२३१-२६५४३२९

मूल्य : ३००/-

ही संशोधन पत्रिका प्रकाशक डॉ. प्रकाश दुकळे, यांनी शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर गावाची भारता मुद्रणालय, कोल्हापूर येथे छापून 'शब्दगंध'. प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१० येथे प्रकाशित केलेली या पत्रिकेची मूल्ये ३००/- आहेत.

सूत्रां
नदी

वैशिष्ट्ये

- शिवा
- सर्वो
- बी.ए.
- एम.ए.
- भौति
- सर्वो
- सुस
- अनु
- कला

- व्यक्ति स्वतंत्राचा मुक्त प्रतिकार
30. १९९० च्या नंतरच्या मराठी कादंबरीकारांचे समाजजीवनाचे चित्रण
  31. १९९० नंतरची मराठी दलित कादंबरी स्वरूप आणि चित्रण
  32. आदिवासी कादंबरीवरील जागतिकीकरणाचा प्रभाव
  33. १९९० नंतरची विज्ञान कादंबरी : वैज्ञानिक जाणीवा आणि मानवी संवेदना यांच्यातील सहसंबंध
  34. पहानुभाव संप्रदायाचा कादंबरीवरील प्रभाव
  35. १९९० नंतरच्या स्त्रियांच्या कादंबरीतील स्त्री संवेदना
  36. १९९० नंतरच्या ग्रामीण कादंबरीवर जागतिकीकरणाचा प्रभाव
  37. संत चोरेत्रात्मक कादंबरी : वैश्विक मूल्यात्मकता
  38. २०२० मधील मराठी कादंबरी : समाजशास्त्रीय दृष्टिकोन
  39. १९९० नंतरची मराठी ग्रामीण कादंबरी
  40. नव्वदोत्तर कादंबरीतील ग्रामसंवेदनाच्या पडझडीचे प्रतिबिंब
  41. १९९० नंतरचे स्त्रियांचे कादंबरी लेखन
  42. १९९० नंतरची मराठी ग्रामीण कादंबरी
  43. १९९० नंतरचे स्त्रियांचे कादंबरी लेखन
  44. १९९० नंतरची मराठी कादंबरी : समाज आणि संस्कृती
  45. मराठी लेखिकांच्या कादंबरीतील सामाजिक जाणीवा
  46. नव्वदोत्तरी मराठी कादंबरीतील गोंड जमातीचे समाजजीवन
  47. १९९० नंतरची महानगरीय मराठी कादंबरी
  48. नव्वदोत्तरी कादंबरीतील स्त्रीत्व भान
  49. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतील बदलते समाजजीवन
  50. १९९० नंतरच्या ग्रामीण कादंबरीचे स्वरूप
  51. आदिवासी कादंबरी : शैक्षणिक पर्यावरण
  52. 'चैत' कादंबरीतील ग्रामीण समाजवास्तवाचे दर्शन
  53. मराठी कादंबरीतील स्त्रीवादी दृष्टीकोन
  54. १९९० नंतरची महानगरीय कादंबरी
  55. नव्वदोत्तरी मराठी कादंबरीतील भिल्ल जमातीचे संस्कृतीचित्रण
  56. १९९० नंतरच्या मराठवाड्यातील निवडक ग्रामीण कादंबरीतील समाजजीवन

विद्यार्थी भवित्वाचा राजमाने ....

प्रा. डॉ. कुमरगुण बाबुराव पाटील
प्रा. सुनील/संदीपशिबे .....
डॉ. नानाजी ज्ञानदेव पाटील ...

डॉ. विद्या विजय नावडकर .....
प्रा. डॉ. कोमल कन्हैया कुंदप ..
प्रा. लता पांडुरंग मोरे .....
प्रा. डॉ. विश्वास शं. पाटील ....
प्रा. धनंजय महादेव होनमाने .....
डॉ. विनोद दे. राठोड .....
श्री. विलास सखाराम सुर्वे .....
डॉ. विजयेंद्र विश्वनाथ पाटील ....
सौ. सविता प्रशांत रोटे .....
डॉ. सर्जराव जाधव .....
डॉ. शरद पवार .....
प्रा. श्रीरंग अरविंद तराळ .....
प्रा. डॉ. रेश्मा रमेश दिवेकर .....
प्रा. विनायक शरदचंद्र राऊत .....
डॉ. शर्मिला बाळासाहेब घाटगे ..
डॉ. रचना माने .....

प्रा. रणजीत एकनाथ हासूरकर ...
डॉ. मनमोहन राजे .....
डॉ. दीपककुमार वळवी .....
डॉ. चंद्रकांत पोतदार .....
प्रा. डॉ. अतुल नारायण चौरे ....
प्रा. आशालता नारायण खोत ....
डॉ. कांचन नलवडे .....
प्रा. ललिता मानसिंग गोपाळ ....

Smud
PRINCIPAL

S.B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with OKEN Scanner

नव्वदोत्तरी कादंबरीतील स्त्रीत्व भान

डॉ. रचना माने

स. ब. खाडे महाविद्यालय, कोपाडे

शिक्षण, अर्थार्जन, घटनाधिष्ठित स्त्री-पुरुष समता, मताधिकार, जागतिक महिला वर्ष, जागतिक महिला दशक, खुली अर्थव्यवस्था यामुळे समाजव्यवस्थेत पर्यायाने स्त्री जीवनात प्रचंड परिवर्तने घडून आली. स्त्री म्हणून ही परिवर्तने लेखिकांनीही अनुभवली. या प्रचंड अशा सामाजिक, सामोरे जाताना तिचे ढवळून निघालेले भावविश्व कादंबरी या साहित्य प्रकारात कसे शब्दबद्ध झाले आहे याचा स्त्रीवादी दृष्टिकोणातून शोध घेणे हा या शोधनिबंधाचा उद्देश आहे. शिक्षण, आर्थिक स्वावलंबन, बाह्यविश्वातील आत्मविश्वासपूर्ण वावर, आत्मनिर्भरता, कर्तृत्वाची ओळख, स्वत्वाची जाणीव, अस्तित्व निर्मिती या सान्यातून एक नवे स्त्रीविश्व आकारास येत होते. स्त्रियांच्या अनुभवाच्या कक्षा दिवसेंदिवस विस्तारत होत्या. नव आचार-विचारांच्या स्वागताची ओढ होती. पण परंपरा सर्वार्थाने झुगारून देण्याची वृत्ती नव्हती. नव्याचे आकर्षण व जुन्याचा पगडा, स्त्रीची पारंपरिक भूमिका आणि बदलती भूमिका यांच्या द्वंद्वत सापडलेल्या स्त्री जीवनाचा वेध सानिया व आशा बगे यांनी आपल्या लेखनातून घेतला.

मध्यमवर्गीय, उच्च मध्यमवर्गीय, शहरी स्त्रीच्या भावविश्वातील गुंतागुंत चित्रित करणाऱ्या सानिया स्त्रियांच्या व्यथा, वेदना, मनस्ताप, कोंडमारा, गुलामगिरी, तिची बदललेली मानसिकता, बदलत गेलेले कुटुंबजीवन या सान्याचा वास्तवदर्शी वेध आपल्या लेखनातून घेतात. या सामाजिक स्थित्यंतराच्या मुशीतून आकारास आलेल्या स्त्री जीवनाचे प्रतिबिंब त्यांच्या 'स्थलांतर' व 'आवर्तन' या कादंबऱ्यांत पडले आहे.

'स्थलांतर' या कादंबरीत सानिया यांनी एक स्वच्छंदी, हट्टी मुलगी ते नातेसंबंधांकडे व एकूणच जीवनाकडे समंजसपणे, अधिक गांभीर्याने पाहणारी प्रगल्भ स्त्री हा नंदिताचा जीवनप्रवास रेखाटला आहे. जगदीश-विश्वंभर यांच्यावर मानसिक व भावनिकदृष्ट्या अवलंबून राहिलेली नंदू आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी बनते पण पूर्णार्थाने स्वावलंबी बनू शकत नाही. तर मनाविरुद्ध लादल्या गेलेल्या लग्न, संसार, मूल या गोष्टीत दबून न जाता जीवनाला इच्छित आकार देणारी, नातेसंबंधांच्या पारंपरिक भूमिकांना छेद देणारी, समाजाकडे दुर्लक्ष करून मैत्री जपणारी, जगदीशशी भावबंध जुळूनही मानसिक-भावनिकदृष्ट्या स्वावलंबी असणारी, आत्मविश्वासू व आत्मनिर्भर सावित्री स्त्रीवादी विचारधारा अंगीकारते.

'आवर्तन' कादंबरीची नायिका सुरुची विवाहाशिवाय पपुरुषाबरोबर राहून, योनिशुचित्वाच्या मूल्याला छेद देते. पण पुढे विवाह, अपत्यप्राप्ती यांचे तिला लागलेले वेध, श्रीरंगचा नवरा म्हणून केलेल्या उल्लेखाला दिलेली मुकसंमती, श्रीरंगच्या मृत्यूनंतर अन्य पुरुषाचा विचार न करणे, तिचे श्रीरंग-इला यांच्यावरील मानसिक-भावनिक परावलंबन यातून सुरुचीची पारंपरिक मानसिकता अधोरेखित होते. एकूणच आधुनिकतेचे आकर्षण व परंपरेची ओढ या द्वंद्वत सुरुची अडकली आहे. तर सांस्कृतिक

ISSN 2319 - 8508

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

GALAXY LINK

Volume - X

Issue - I

November - April - 2021-22

English Part - II / Marathi / Hindi

Peer Reviewed Refereed
and UGC Listed Journal
Journal No. 47023

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.571

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asslt. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Di:t), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Smyul
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

CONTENTS OF MARATHI

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	ऑनलाइन शिक्षण घेणाऱ्या यंत्रणेच्या अद्युनणी व न्यायमीन उपाययोजना यांना अभ्यास डॉ. अमितकुमार शंकरराज मागरे	१-५
२	कोविड-१९ चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर प्रभावऱ्या परिणामांना अभ्यास प्र. मनोज किशान जाधव	६-१०
३	कोविड-१९ सामाजिक, अर्थिक आणि शैक्षणिक परिणाम श्री. तुळशिदाम लक्ष्मण नाईक	११-१८
४	ऑनलाइन शिक्षण : यशाचा राजमार्ग श्री. जगदीश इंदलकर	१९-२६

CONTENTS OF HINDI

अ. क्र.	लेख और लेखक के नाम	पृष्ठ क्र.
१	ई- कविता में चिन्तित कोरोना का सामाजिक यदार्थ डॉ. सविता कृष्णात पाटील	१-६

Smash
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

१०. नवदोला कादंबरीतील पात्रसंवेदनाच्या पडझडीचे प्रतिबिंब
११. नवदोला स्त्रीवादी कादंबरी स्त्री जाणिवेचा
१२. १९९० नंतरच्या मराठी पार्थीय कादंबरीतील जागतिकीकरणाचा प्रभाव
१३. पार्थीय कादंबरीकार : अनुराधा गुरव
१४. १९९० नंतरच्या स्त्री कादंबरीतील जाणिवेचा
१५. 'अमनस्य नायक' व 'प्राद' कादंबरीतील भाषा शैलीचा तौलनिक अभ्यास
१६. नवदोला कादंबरीचा आशय आणि स्वल्प
१७. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी कादंबरी
१८. १९९० नंतरची भटक्या-विमुक्तांची कादंबरी
१९. एकोशीशे नवदोला मराठी कादंबरीची दशा आणि दिशा
२०. 'नवदोला मराठी कादंबरीतील समाजचित्रण'
२१. १९९० नंतरची महानगरीय कादंबरी
२२. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी कादंबरी
२३. नवदोला आदिवासी कादंबरीतील निर्माण जाणिवेचा
२४. १९९० नंतरच्या स्त्रीलिखित मराठी कादंबरीमधील स्त्री जाणिवेचा
२५. नवदोला कादंबरीतील अनुभवविश्व
२६. जागतिकीकरण आणि १९९० नंतरची मराठी कादंबरी
२७. १९९० नंतरचे सिंगापूर कादंबरीलेखन
२८. १९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतील चेतनेची चित्रण
२९. नवदोला मराठी कादंबरी : ग्राम आणि आदिवासी जीवन
३०. १९९० नंतरच्या मराठी व हिंदी कादंबऱ्यांचा तौलनिक अभ्यास
३१. 'नवदोला आदिवासी कादंबरीतील स्त्रीजीवन'
३२. १९९० नंतरची दलित कादंबरी
३३. '१९९० नंतरची आदिवासी कादंबरीकारांची मराठी कादंबरी'
३४. १९९० नंतरची मराठी कादंबरी-विविधतापूर्ण विपुल प्रवाहित्व
३५. जागतिकीकरणानंतरची कृषी जीवनाचा तप घेणारी कादंबरी
३६. १९९० नंतरच्या कादंबऱ्यांचे वाङ्मयीन आणि भाषिक विशेष
३७. हिंदी उपन्यास साहित्य मे प्रतिष्ठित बद्दले मूल्य
३८. Post-1990 Marathi Novel and the Language Change
३९. Reflection of 'Educational Qualification' in Post 1990's Novels
४०. Contribution of Women Novelists In writing Marathi Novels After 1990s

डा. सचिनल बुचडे १८४
 प्रा. संतोषकुमार डफळापूरकर १८८
 प्रा. संगिता वामन सूर्यवंशी १९२
 प्रा. रेखा काशिनाथ पसाले १९६
 प्रा. शिवा कोडीबा कालाभूषण .. २००
 प्रा. डॉ. जयकुमार चंदनशिवे २०४

प्रा.सुजाता संजय चोपडे (इनामदार) २०८
 प्रा.डॉ.विजय अर्जुन रेवजे २१२
 प्रा. जयवंत गं. सुता २१५
 प्रा. विजयालक्ष्मी विजयदेवगोजी .. २२१
 प्रा. डॉ. बाबासाहेब पिरगोडा नाईक २२६
 डॉ. महावीर विठ्ठल कांबळे २२८
 डॉ. मनीषा आझाद नायकवडी ... २३३
 लिंगप्पा गुळाळे २३८
 प्रा. रघुनाथ चंद्र गवळी २४२
 डॉ. राजश्री धडोपंत पोवार २४७

प्रा. डॉ. प्रदीप पाटील २५२
 प्रा. गणपत हनुमंत निमसे २५८
 प्रा. डॉ. एकनाथ शामराव पाटील २६२
 अमोल सुभाष कवडे २६७
 अमोल चांदेकर २७१
 डॉ. भरत भीमराव जाधव २७६
 डॉ. भीमराव खं. वानोळे २८२
 डॉ.चंद्रकांत शंकर कांबळे २८७
 प्रा. दनू मेंगाळ २९२
 डॉ. युवराज देवाळे २९९

प्रा. मोहन चव्हाण ३०३
 डॉ. प्रकाश दुकळे ३०९

प्रा.डॉ.सौ.एस.के.पाटील ३१४

Prof.Kirti Suhas Kurane ३१८

Prof. Anita Powar ३२१

Mrs. Daya Prasad Patil. ३२५

S. B. Khade Mahavidyalaya
 KOPARDE

हिंदी उपन्यास साहित्य में प्रतिबिम्बित बदलते मूल्य

डा. डॉ. सी. एस. के. पाटील

स. ब. खाड़े महाविद्यालय, कोपरदे, ताल. कारवेर, जिल्हा. कोल्हापुर

उद्देश्य :

- 1 भारतीय संस्कृति के शाश्वत मूल्यों को सौंदर्य करना।
- 2 भ्रष्टाचारीकरण की प्रथमि को मसुझना।
- 3 उपन्यास साहित्य पर आए भ्रष्टाचारीकरण के प्रभाव में अवगत होना।
- 4 उपन्यास साहित्य में बदलते मूल्यों को खोजना।
- 5 विगतों में आए दशाओं को अभिहित करना।

प्रस्तावना

सामाजिक जीवन का व्यवस्था एवं सर्वांगीण विकास जनजातों का उपन्यास है। मानव जीवन के विविध आयामों को उपन्यास द्वारा अभिव्यक्त किया जाता है। उपन्यासकार अपने बदलते परिवेश में मनुष्यवृत्त तथ्यों को खोजने का प्रयास करता है। भारत में भ्रष्टाचारीकरण की शुरुआत सबसे के टका से हो गई। भ्रष्टाचारीकरण के दौर में भारतीय समाज के अंतर्गत मूल्य खुरी में आ गए। भारतीय समाज, संस्कृति, साहित्य में परिवर्तन से बदलाव आ गया। एल. पी. जी. याने उद्योगीकरण, निजीकरण और भ्रष्टाचारीकरण से उलझे बाजारवाद और उपभोक्तावाद में हमारे मूल्यों को झुकाया दिया। हमने हिंदी उपन्यास साहित्य प्रभावित हो गया और हमने वैदिकीकरण, बाजारवाद, उपभोक्तावाद, संस्कृति का अतिक्रमण, पाश्चात्य सभ्यता के प्रभाव में बदलते मूल्य, नए मूल्यों का मसुझाव आदि सभी को अभिव्यक्ति मिल गई। स्वातंत्र्य, ममता, वसुधैव कुटुम्बकम्, शक्ति आदि शाश्वत मूल्य समाज को जीवित रखते हैं। अनेक गलत रास्त करते हैं, चले जाते हैं, अनेक संस्कृतिहीन निर्माण होती हैं, नष्ट होती हैं। शाश्वत मूल्य समाज में कभी नष्ट नहीं होते। साहित्यकार इन मूल्यों के प्रति जागृत रहते हुए उनका अंकन साहित्य के माध्यम से करता है। साहित्यकारों द्वारा समाज को विकास की ओर ले जाते हैं और विषमक मूल्यों में समाज का विनाश निमित्त होता है।

भारतीय संस्कृति पूरे विश्व में अग्रणी रही है। मानवी मूल्यों के लिए वह एक अरुण परोक्ष है। दही मूल्य सामाजिक जीवन में अपनी गरिमा को बनाए रखते हुए मनुष्य जीवन को नष्ट करने नहीं देते, उपनिषद्, रामायण, महाभारत, भागवत, भागवती आदि हमें मानवी मूल्यों की शिक्षा देते हैं। अनेक धर्मों का उपयोग करते हुए भी मनुष्य सृष्टि का अनुभव कर रहा है। मानव जीवन की शक्ति मूल्यों में ही संभव है। जीवन में शांति से समाज की प्रति होती है। अनेक जगत् की जीवन के प्रति आस्था बनी रहती है। मूल्यों के न होने में जीवन में अखंडता निर्माण हो जाती और मनुष्य जीवन नष्टग्रस्त बन जाएगा।

भ्रष्टाचारीकरण उपन्यास में आर्थिक अंधकार है। बीमारी मारी के अंत में पूरे विश्व में उदारीकरण, बाजारीकरण और निजीकरण की प्रक्रिया चल रही है। इन सभी का प्रतिबिम्ब साहित्य में सृष्टिगत होने लगा। अर्थशास्त्र में भ्रष्टाचारीकरण के ऐसे प्रतिबिम्बों और सृष्टिगतियों का हम तरह-तरहों में चित्रित कि कि भ्रष्टाचारीकरण में शीघ्र होने की यह सच्युरी बननी आ रही है। साथ ही हमें विकसित देश

भ्रष्टाचारीकरण के दौर में हमने देखा कि उल्टे पड़ रहे हैं। देश का बहुत भाग विकास विरोध में होने लगा। सामाजिक अंधकार पर हम देखते हैं कि अर्थशास्त्र शास्त्रीय बहुत हद तक अर्थशास्त्र शास्त्रीय को हल नित्य हो रही है। इस प्रक्रिया में पूरा विश्व एक गति बन गया, वहीं पड़ने से अंधकार बन गया। शीघ्र देश न चले हुए भी सच्युरी हमें उल्टे का संकेत बनने लगे।

वर्तमान युग में बाजारवाद में भारतीय समाज पर काफी प्रभाव छोड़ दिया है। विज्ञानों के साथ प्रत्येक दिशा में प्रगति का और उनकी शुरुआत समाज का हल बन रही नहीं है। हमने संस्कृति विज्ञान को प्रभाव देने में वहीं भ्रष्टाचारीकरण द्वारा ही के विज्ञान को लोड दिया है। उपन्यास में कई गुण लक्ष्य कर्ता करते हुए शाहकों को लुप्त की अंत में होड़ लग गई है। अर्थशास्त्र आगम में अपने उल्टे का संकेतक शाहकों को लक्ष्य बना है। समाज का विकास के 'दो' उपन्यास में विज्ञानों की अर्थशास्त्रीय निकायों को किस तरह लोड देनी है इसका विश्लेषण गया है। निकायों को यह है कि लोड लाना भी सांकेतिक इतिहास नहीं बनती। यह अर्थशास्त्रीय कथनों की टिप्पणी इतिहास काती है। पर हमें निकायों नहीं, प्रोड्यूसर बननी है। पार्लियामेंट के लिए विज्ञान शुरु हो लोड बनने लगे हैं। लोड मसुझ का पाठ पढ़कर वहीं मूल्य आना चाहनी है। भौतिकता जैसे गंदे उनके लिए कल्पना के लोड बनने लगे हैं। अपने उपन्यास की शुरुआत के लिए प्रारंभ में हम हमने पर उसे बंधा जाता है और आगे चलकर उसके साथ बदल जाते हैं। सामाजिकता, निकायों अंत में भावनाओं का मूल्य दिन-ब-दिन कम होता जा रहा है। डिजिटल गैजेट के विज्ञान में हमने कथनों के उपन्यास का इतिहास किया जाता है और शाश्वत निर्माण किया जाता है। ऐसा करते समय धोड़ो-सी भी सुझाव निर्माण नहीं होनी।

भारतीय संस्कृति में विचार सभ्यता को अत्यंत मायावादी रहना है। विचार के कारण ही-पुनः शी-पुनः शी को झुकाते रहने के लिए मनुष्यसभ्यता पिलसती है। पत्नी-पत्नी एक दूसरे के साथ रहकर प्रेम, शास्त्र महकार्य, एक दूसरे के सुख-दुःख में भागी बन जाते थे। आज भ्रष्टाचारीकरण के प्रभाव में आकर हमने में मूल्य कमजोर पड़ने जा रहे हैं। हम में एक पत्नीत्व के द्वारा भारतीय समाज के सामने महान आदर्श रखा था। लेकिन आज तिव-इन-रिलेशनशिप के नाम पर विवाह संस्था पर ही प्रतिक्रिया लग गया है। विवाह संस्था के साथ-साथ विवाह सभ्यता को नकारा जा रहा है। प्रथम खलम के 'पत्नी औधी' उपन्यास की शीघ्रता है, विवाह एक सभ्यता है। रिश्ते की के कारणों पर मही किया हुआ नाम है। नकार की व्यवस्था कायम में बनाई है। कायम मनुष्य के स्वभाव को नष्ट कर ही बनाया जाता है। यदि तो व्यक्ति एक साथ मही गं मकते, यदि कही कोई गरीबी मही तब हम बंधन को लोड भी आ सकता। बल्कि लोड ही देना चाहिए। पति के होने हुए अर्थशास्त्र में पत्नी के होने हुए विचार बाध संबंधों का स्वीकार में नई लोडों को संकोच नहीं होना है। पत्नी-पत्नी के साथ रहने हुए रिश्तेदारों निर्माण के लिए युवा लोडों के पास आज मही नहीं है। शास्त्र विज्ञान को लोडकर लयाक देने में यह लोडों गोब वसुधैव कुटुम्बकम् का रही है। सी भी अपना करीअर नाम आजादी छोड़कर परिवार की निर्यादों में वसुधैव कुटुम्बकम् नहीं चाहती। भावनाओं के वजन में पड़ना हम लोडों के लिए मनुष्य व्यर्थ होने के समाज लगता है। लोडों-लोडों की एक दूसरे को देखकर शांतिगत तब बनते हैं। शांति व्याज निकें एक मसुझोता हो गया है, उम में व्याज, विज्ञान, शास्त्र महकार्य, एक दूसरे के सुझ में भागी बनना ये सब कही लुप्त होना आ रहा है।

भारतीय समाज में परिवर्तन सभ्यता मगत थी। मनुष्य परिवार के साथ साथ विषम परिवार में

S. B. Khade
PRINCIPAL
 S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
 Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

मानवी भूगोल

(संकल्पना व वास्तुनिष्ठ प्रश्न)

डॉ. युवराज शंकर मोटे

एम.ए., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

१) बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकरूड
सहायक प्राध्यापक म्हणून कार्यरत
संपर्क : ९९२३४९७५९३, ९२८४५७५८६६

डॉ. मारुती तुकाराम हजारे

एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

सहयोगी प्राध्यापक,
भूगोल विभाग प्रमुख, स.ब. खांडे महाविद्यालय,
कोपरडे, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर
संपर्क : ९४२१९०८७०

प्राचार्य डॉ. राजेंद्र बापू बनसोडे

एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

प्राचार्य, विश्वासराव नाईक कला, वाणिज्य आणि
बाबा नाईक विज्ञान महाविद्यालय, शिराळा,
ता. शिराळा, जि. सांगली-४१५४०८
संपर्क : ९४२०३३१६२२

ISBN

978-81-948609-3-8

₹ ७५/-

ज्ञानज्योत प्रोडक्शन प्रा.लि. कोल्हापूर

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karwar Dist. Kolhapur

डॉ. युवराज मोटे • डॉ. मारुती हजारे • डॉ. राजेंद्र बनसोडे

मानवी भूगोल

(सकलपत्रा व त्रैमासिक प्रश्न)

डॉ. पुरुषोत्तम शंकर पाटील
एम. ए., पीएच. डी. (भूगोल)
अनुभवः
१) बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकण्ड
सहाय्यक प्राध्यापक म्हणून कार्यरत
संपर्क : ९२२३४९७५९३, ९२८४५७५८६६

डॉ. मनोज कुमार पाटील
एम. ए., एम. फिल., पीएच. डी. (भूगोल)
अनुभवः
सहस्रोत्तरी प्राध्यापक,
भूगोल विभाग प्रमुख, स. व. खाडे महाविद्यालय,
कोवर्डे, ता. करवीर, जि. कोल्हापूर
संपर्क : ९४२१६६०८७०

डॉ. रावेंद्र राम चव्हाण
एम. ए., एम. फिल., पीएच. डी. (भूगोल)
अनुभवः
प्राचार्य, विठ्ठलराव नाईक कला, वाणिज्य आणि
बाबा नाईक विज्ञान महाविद्यालय, शिराळा,
ता. शिराळा, जि. सांगली-४१५४०८
संपर्क : ९४२०३३१६२२

ISBN

978-81-948609-3-8

महाराष्ट्र शासनाच्या माध्यमातून प्रकाशित केलेले पुस्तक

Singh
PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koperde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur.

डॉ. युवराज मोटे
डॉ. भारती हजार
डॉ. राजेंद्र बनसोडे

डॉ. युवराज शंकरमोटे
एम.ए., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

१) बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकरूड
सहायक प्राध्यापक म्हणून कार्यरत
संपर्क : ९९२३४९७५९३, ९२८४५७५८६६

डॉ. भारती तुकाराम हजार

एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

सहयोगी प्राध्यापक,
भूगोल विभाग प्रमुख, स.ब. खांडे महाविद्यालय,
कोपाडे, ता. कारवीर, जि. कोल्हापूर
संपर्क : ९४२१११०८७०

प्राचार्य डॉ. राजेंद्र बापू बनसोडे

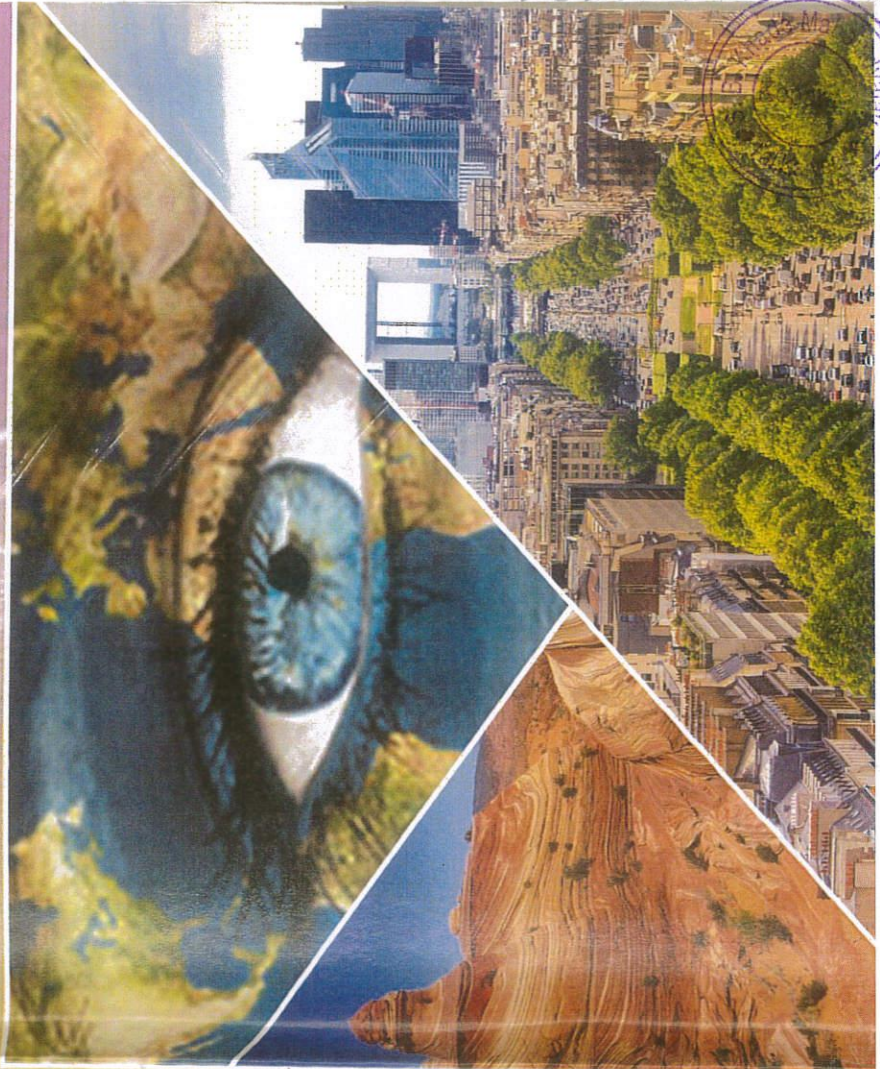
एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यापन :

प्राचार्य, विश्वासराव नाईक कला, वाणिज्य आणि
बाबा नाईक विज्ञान महाविद्यालय, शिराळा,
ता. शिराळा, जि. सांगली-४१५४०८
संपर्क : ९४२०३३१६२२

978-81-948609-6-9

प्राकृतिक आणि मानवी भूगोल संकल्पना

डॉ. सुभाष चव्हाण
डॉ. मंगलेश कुबेर
डॉ. राजेंद्र बसवडे

डॉ. सुभाष चव्हाण
एम.ए., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यक्षता :

१) बाबा नाईक महाविद्यालय, कोकण्ड
सहाय्यक प्राध्यापक महण्टु कार्यालय
संपर्क : ९२२३४९७५९३, ९२८४५७५८६६

डॉ. मंगलेश कुबेर

एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यक्षता :

संस्थान प्राध्यापक,
भूगोल विभाग प्रमुख, स.व. खांडे महाविद्यालय,
कोणार्डे, ता. कारवीर, जि. कोल्हापूर
संपर्क : ९२२१११०८७०

डॉ. राजेंद्र बसवडे

एम.ए., एम.फिल., पीएच.डी. (भूगोल)

अध्यक्षता :

प्राचार्य, विश्वासराव नाईक कला, वाणिज्य आणि
बाबा नाईक विज्ञान महाविद्यालय, शिराळा,
ता. शिराळा, जि. सांगली-४१५४०८
संपर्क : ९४२०३३१६२२

978-81-948609-6-9

जानज्योत प्रोड ब्रान प्रा. लि. कोल्हापूर १७५/-

S. B. Khade
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2020-21

2020-21

Shivaji University Kolhapur, Maharashtra

Centre For Distance Education

2, 3, 2, 2

B. Com. Part-II

(Paper-I & II) (Semester-III & IV)

Cost Accounting

Copyright © Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur. (Maharashtra)
First Edition 2020

Prescribed for **B. Com. Part-II**

All rights reserved. No part of this work may be reproduced in any form by mimeography or any other means without permission in writing from the Shivaji University, Kolhapur (MS)

Copies : 1,000

Published by:
Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University,
Kolhapur-416 004.

Printed by :
Shri. B. P. Patil
Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur-416 004

ISBN- 978-81-8486-699-5

★ Further information about the Centre for Distance Education & Shivaji University may be obtained from the University Office at Vidyanagar, Kolhapur-416 004, India.

(ii)

Principal
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal Karveer, Dist. Kolhapur

Writing Team

Author's	Unit No. Sem. III	Unit No. Sem. IV
Dr. S. S. Mahajan Department of Commerce and Management, Shivaji University, Kolhapur	1	-
Dr. A. S. Patil Arts and Commerce College, Palus	2	-
Dr. G. J. Fagare S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde	3	-
Dr. P. M. Herekar Devchand College, Arjunnagar	4	-
Dr. Darshan Bhutiyani HOD, Dept. of Commerce & Management, Lal Bahadur Shastri College, Satara	-	1
Prin. Dr. V. A. Mane Shri Venkatesh College, Ichalkaranji	-	2
Prof. (Dr.) P. V. Mohite Arts and Commerce College, Ashta	-	3
Shri. R. B. Chougule 645, E, Shahupuri, Modern School of Computers, Kolhapur	-	4

■ Editors ■

Prof. (Dr.) Shrikrishna S. Mahajan
Department of Commerce & Management,
Shivaji University, Kolhapur

Dr. Anil Patil
Arts, Science and Commerce College
Palus, Dist. Sangli.

(vi)

Smruti
PRINCIPAL

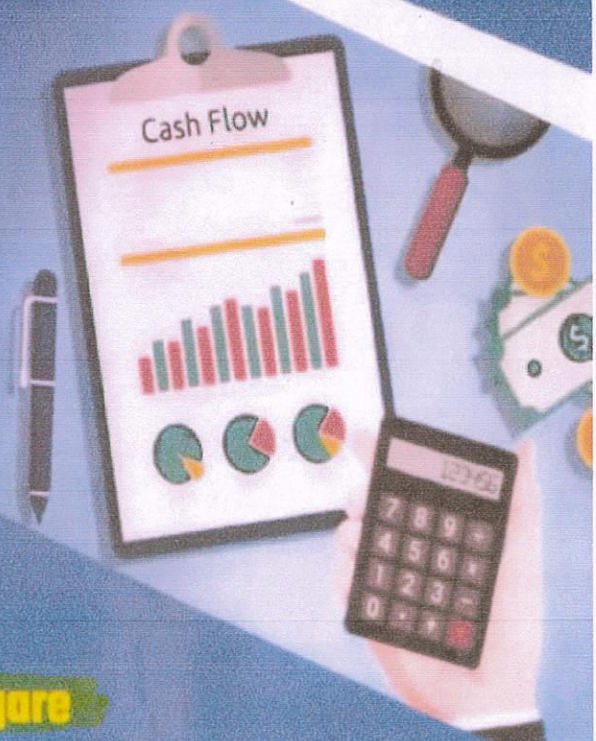
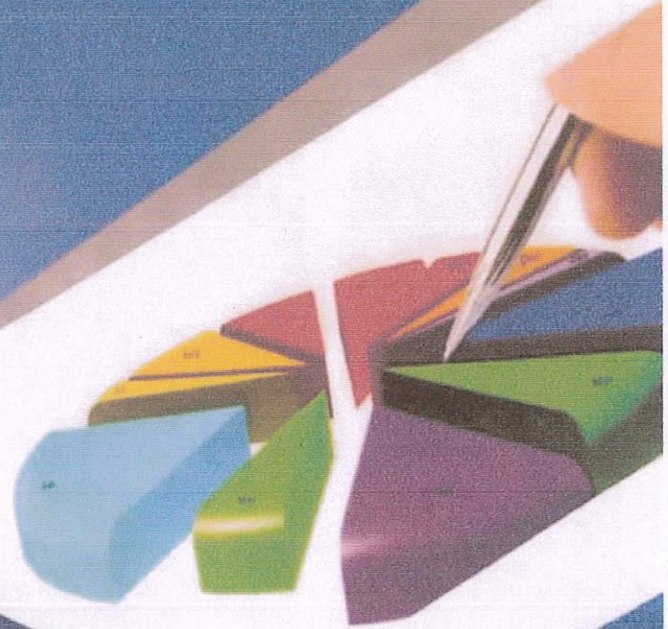
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

As per syllabus introduced by Shivaji University under CBCS w.e.f. June 2020

ADVANCED ACCOUNTANCY

PAPER-III

**B. Com. Part-III
Sem. - VI**

**Dr. N. L. Kadam
Prin. Dr. G. J. Fogare**

S. B. Khade
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with CamScanner

© All rights reserved

ISBN : 978-81-951460-9-3

Code No. : 13602

Price : Rs. 160/-

Edition : First

Publisher :

Ms. Rubina N. Mujawar
B.C.A., M.B.A.

Ruby Book Publications

2213/1-2, 'C' Ward, Kalandariya Towers,

Shop No. 1, Sali Galli, Somwar Peth,

Kolhapur - 416 002 (Post Box No. 4)

Phone : (0231) 2645455, Mob. : 72190 20447, 79729 25202

E-mail : rbpkp774@gmail.com

Type Setting & Layout :

Shree Samarth Graphics, Kolhapur

Mob. : 7798511097

Printed By :

Ajj Printers & Binders

2512, 'D' Ward, Kesapur Peth.

Kolhapur - 416 002

Mob. : 9921515821

S. B. Khade
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Scanned with CamScanner

2020-21

2020-21

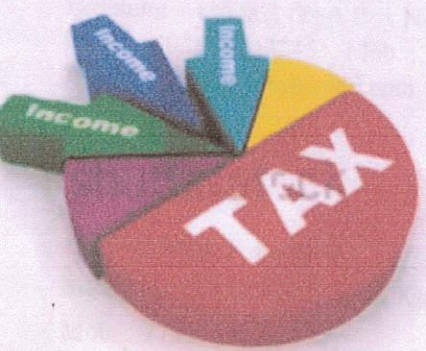

As per syllabus introduced by
Shivaji University under CBCS
w.e.f. June 2020

ADVANCED ACCOUNTANCY (TAXATION)

PAPER-IV

B. Com. Part-III
Sem. - VI

Prin. Dr. G. J. Fagare
Dr. N. L. Kodam

© All rights reserved

ISBN : 978-81-951460-7-9

Code No. : 13603

Price : Rs. 170/-

Edition : First

Publisher :

Ms. Rubina N. Mujawar

B.C.A., M.B.A.

Ruby Book Publications

2213/1-2, 'C' Ward, Kalandariya Towers,

Shop No. 1, Sali Galli, Somwar Peth,

Kolhapur - 416 002 (Post Box No. 4)

Phone : (0231) 2645455, Mob. : 72190 20447, 79729 25202

E-mail : rbpklp774@gmail.com

Type Setting & Layout :

Shree Samarth Graphics, Kolhapur

Mob. : 7798511097

Printed By :

Ajij Printers & Binders

2512, 'D' Ward, Kesapur Peth,

Kolhapur - 416 002

Mob. : 9921515821

(Handwritten signature)

Dr. Maruti Tukaram Hajare is working in S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde since 1990 as a Lecturer in Geography and the present position of Associate Professor with HOD in geography department in the same college.

He has more than 29 years teaching experience at undergraduate level. He has completed B. A. degree in Geography, M. A. in Settlement Geography, M. Phil. in Medical Geography and Ph. D. in Geography of Health from Shivaji University, Kolhapur.

Dr. Maruti Tukaram Hajare is working in S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde since 1990 as a Lecturer in Geography and the present position of Associate Professor with HOD in geography department in the same college. He has more than 29 years teaching experience at undergraduate level. He has completed B. A. degree in Geography, M. A. in Settlement Geography, M. Phil. in Medical Geography and Ph. D. in Geography of Health from Shivaji University, Kolhapur.

He has participated in 35 State, National and International conferences, seminars and workshops. He has 15 research paper presented in various conferences and seminars as well as 10 research paper published in ISBN and ISSN UGC approved as well as Peer Re-viewed Journals.

He has worked as a Secretary, Shivaji University Teachers Association (SUTA) Kolhapur during 2004 to 2008 and also he

PRINCIPAL

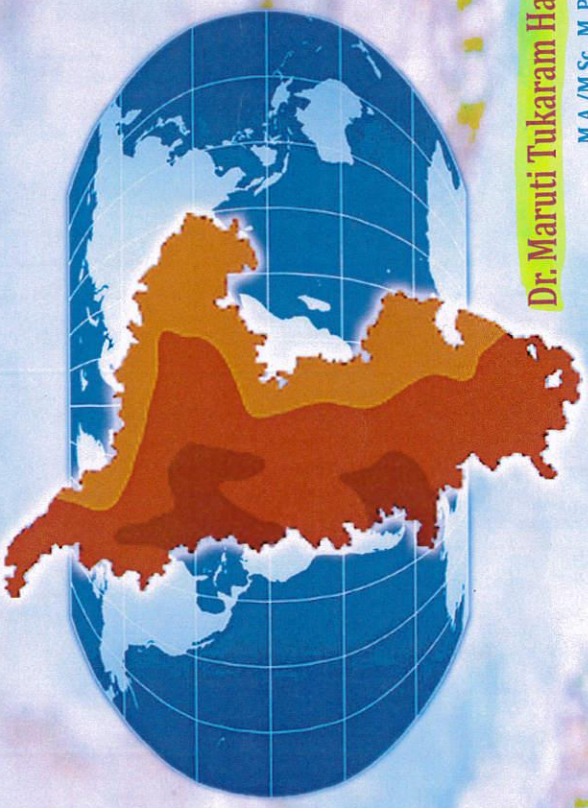
Dnyanjyot
Publication

SPATIAL DISTRIBUTION OF SOME DISEASES IN

KOLHAPUR DISTRICT :

A GEOGRAPHICAL PERSPECTIVE

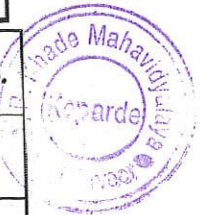

Dr. Maruti Tukaram Hajare

M.A./M.Sc., M. Phil., Ph.D.

2019-19
2019-20

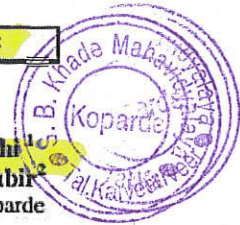
No.	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
1.	Shri. Shankar Pandurang Khobare	Diasporic Sensibility in Ha Jin's <i>IN THE POND</i>	1
2.	Dr. Kishor N. Ingole	Importance of CLIL in English Language Teaching	5
3.	Dr. Shivaji F. Bothikar	A Study On Recent Trends Of Cooperative Banking Sector In India	8
4.	Ms. Sadhana Uttam Shirke	Recent Trends in Indian Banking Sector	10
5.	Sagar R. Chougule	SWOT Analysis of Online Shopping	15
6.	Dr. A. A. Kulkarni	Overview of e-Commerce Sites in Hospitality And Tourism Industry in India	20
7.	Pramod Prabhakar Kamble	Advantages and Disadvantages of Less-Cash Economy	24
8.	Dadasaheb B. Mane	Recent Trends And Development of E-Banking: Indian Perspective	27
9.	Sonali Bajirao Kumbhar	To Study of New Changes in Banking Sector	31
10.	V. M. Suryavanshi & Dr. Dinkar Maruti Kabir	Banking Services in India	34
11.	Mr. Ramchandra Keshav Wakarekar	Farmers Suicides in Maharashtra: An Outlook	38
12.	Kalloli Prashant S.1 & Burungale Navanath V.	A Study Of Usage And Effectiveness Of Inlibnet N-List Program Used By Senior College Libraries In Karad & Satara City	42
13.	R. H. Ajagekar	Electronic Resources and its Importance to Teaching and Research	49
14.	Dr. Sudhir Ramdas Nagarkar	Swayam Online Platform For E-Learning	52
15.	Mr. Atul Ramdas Nagarkar & Dr. Namitha B. Khot	Academic Libraries And Manpower Development	55
16.	Ravindra R. Mangale	21st Century Librarians for 21st Century Libraries	61
17.	Mr. Balaji A. Kamble	User's Survey Of Digital Library Service Of Shivaji University, Kolhapur	65
18.	Minaj M Naikawdi	Development Of Institutional Repository Using Omeka SaaS Module A Case Study Of Smt Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya Ichalkaranji	69
19.	Dr. Santosh Shahurao Ghorpade	A Comparative Study of Agility among Urban and Rural Students	73
20.	Dr. Mrs. Sunita M. Kale & Miss. Vrushali Suresh Bhosale	Effects Of Yoga Training On Lumbar Back Pain Of Computer Workers	75

Banking Services in India

Prof. V. M. Suryavanshi

Dr. Dinkar Maruti Kabir

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

Introduction

The banking system in India is significantly different from other Asian nations because of the country's unique geographic, social, and economic characteristics. India has a large population and land size, a diverse culture, and extreme disparities in income, which are marked among its regions. There are high levels of illiteracy among a large percentage of its population but, at the same time, the country has a large reservoir of managerial and technologically advanced talents. These features have left the Indian banking sector with weaknesses and strengths. A big challenge facing Indian banks is how, under the current ownership structure, to attain operational efficiency suitable for modern financial intermediation. On the other hand, it has been relatively easy for the public sector banks to recapitalize, given the increases in nonperforming assets (NPAs), as their Government dominated ownership structure has reduced the conflicts of interest that private banks would face.

Today, we are having a fairly well developed banking system with different classes of banks – public sector banks, foreign banks, private sector banks – both old and new generation, regional rural banks and cooperative banks with the Reserve Bank of India as the fountain Head of the system. In the banking field, there has been an unprecedented growth and diversification of banking industry has been so stupendous that it has no parallel in the annals of banking anywhere in the world. Banking through electronic channels has gained increasing popularity in recent years. This system, popularly known as 'e-banking', provides alternatives for faster delivery of banking services i.e. there has been considerable innovation and diversification in the business of major commercial banks. Some of them have engaged in the areas of consumer credit, credit cards, merchant banking, leasing, mutual funds etc. A few banks have already set up subsidiaries for merchant banking, leasing and mutual funds and many more are in the process of doing so. Some banks have commenced factoring business.

E-banking:

Daniel (1999) defines electronic banking 'as the delivery of bank's information and services by banks to customers via different delivery platforms that can be used with different terminal devices such as a personal computer and a mobile phone with browser or desktop software, telephone or digital television'. It includes RTGS, NEFT, ECS, Credit cards/Debit cards and Smart cards, CTS, ATM kiosks and Mobile banking.

➤ Need of E-Banking:

1. It lends an added advantage towards payment of utility bills and also eliminates the need to stand in long queues for the purpose of bill payment.
2. Sharp growth in credit card/debit card usage can be majorly attributed to e-banking.
3. A customer can shop globally without any need for carrying paper currency with him.
4. E-banking facilities, banks are now available 24x7 and are just a mouse click away.

➤ Objective of the study

1. To present the technological developments in Indian banking sector
2. To study the emerging trends in banking technology and services.
3. To highlights the benefits and challenges associated with e-banking in Indian context.
4. Finally, to make some recommendations for future development of e-banking

Banking Sector:**Internet Banking:**

Internet is a networking of computers. In this marketing message can be transferred and received worldwide. Customers can exchange their ideas through Internet and can make contact with anyone who is a linked with internet. On internet, one can exchange letters, figures/diagrams and music recording. Internet is a fast developing net and is of utmost important for public sector undertaking, Education Institutions, Research Organization etc. Internet banking enables a customer to do banking transactions through the bank's website on the

Internet. It is more or less bringing the bank to your computer. In traditional banking one has to approach the branch in person, to withdraw cash or deposit a cheque or request a statement of accounts etc. but

21.	Dr.Kengale B.D. & Pratiksha P. Gangale	Comparison of Body Mass Index of Taekwondo and Kabaddi players' age between 12 to 16 years	77
22.	Dr. Mrs. Sunita Kale	Effect of Meditation on Stress of Students	79
23.	Dr.Vinayak Bajarang Bhagwat	Perceived Benefits Of Incorporating Yoga Into Classroom	81
24.	Hema Mande	Comparative Study of Knowledge Between Male and Female Taekwondo Coaches of Pune City	83
25.	Shrinivas B. Patil	Use Of Advance Technology In Cricket	85
26.	Dr.Sushant T. Magdum	Role of Yogik Meditation In Sports	88
27.	प्रा. डॉ. हसीम चलाडकर	बॅल्ल मनांकन व भारतीय बॅका	92
28.	श्री. कृष्णात पांडुरंग पाटील	ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाचे नवे विचार प्रवाह	95
29.	के. एम. कुंभार	युनेस्कोची वाचक सनद आणि भारतीय ग्रंथालय माहिती धोरण मसुदा	99
30.	प्रकाश शिवाजी पाटील	आधुनिक तंत्रज्ञानाचा ग्रंथालयात वापर	102
31.	प्रा. तुळजाराम लक्ष्मण खैरे एकनाथ सीताराम दिवेकर	ग्रंथालयातील नवे प्रवाह	105
32.	प्रा. डॉ. आर.पी.आडाव प्रा. सरदार नि.पाटील	ग्रंथालयाचे नवे माहिती प्रवाह	109
33.	प्रा.आर.एस. सावेकर	डिजिटल ग्रंथालये: काळाची गरज	112
34.	प्रा. सुनिल अनंदायखारडे	आधुनिक काळातील क्रिडाविकासात योगसाधनेची उपयुक्तता	116
35.	प्रा. गणेश माकरी लक्ष्मणरे प्रा. आर. ए. सरनोबत	स्त्रिया आणि खेळ समकालीन समस्या	119
36.	डॉ. अरुण चव्हाण	दहशतवादाचा ऐतिहासिक आढावा	121
37.	गजानन विठ्ठल नोमले	भारतीय चुनाव: ईवीएम (इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन) का विश्वास	124
38.	सागरकुमार विठ्ठल रायव	हिंदू-प्रशांत क्षेत्र: भारत के लिए नई संभावनाएँ	127
39.	प्रा.एम. आर. कांबळे	भारतीय स्त्रियांचा दर्जा आणि विकास	130
40.	प्रा. बी. आय. आवटे	भारतातील जाती व्यवस्थेतील परिवर्तन	133
41.	डॉ. बाळासाहेब शंकरराव शिंदे	भारतीय समाजातील स्त्रियांचे स्थान व दर्जा	137
42.	प्रा.प्रकाश कांबळे	स्त्रियांचा बदलता सामाजिक दर्जा-एक अभ्यास	140

भारतीय समाजातील स्त्रियांचे स्थान व दर्जा

डॉ. बाबासाहेब शंकरराव शिंदे

सहयोगी प्राध्यापक व विभागप्रमुख,
समाजशास्त्र विभाग,
स. ब. खाडे महाविद्यालय, कोपार्डे

प्रस्तावना:

पुरातन काळात 'न स्त्री स्वातंत्र्यम् अहर्ति' असे मनूने सांगितले आहे. पुराणकालीन सनातन, कर्मठ संस्कृतीमुळे स्त्रीचे स्वातंत्र्य लयाला गेले आणि तिचे परावलंबित्व सुरू झाले. पुरातन काळात डोकवले तर तेव्हांची स्त्री ही वेदशास्त्र संपन्न आढळते. तिला शास्त्रांश्रांचे शिक्षण दिले जात असे. गार्गी, मैत्रेयी यांसारख्या वेदशास्त्रनिपुण कैकेयीसारख्या युध्दकुशल असणाऱ्या स्त्रिया सर्व प्रकारच्या विद्याकलांत पारंगत होत्या. स्त्रियांचा दर्जा मात्र कसा आहे हे पाहणे आवश्यक आहे.

दर्जा:

राल्फ लिंटन म्हणतात, "दर्जा म्हणजे एखाद्या विशिष्ट समाजव्यवस्थेत विशिष्ट काळी विशिष्ट व्यक्तीला समाजात असलेले स्थान होय." या स्थानानुसार त्यांना काही कार्ये करावी लागतात. काही भूमिका पार पाडाव्या लागतात. पण ज्या वेळी आपण समाजातील स्त्रीचा दर्जा म्हणतो त्या वेळी तिच्या दर्जाचे निर्धारण पुरुषाच्या दर्जाच्या तुलनेत केले जाते. काही वेळा तिचा दर्जा ठरविताना पुरुषाचा दर्जा मापदंड ठरतो. समाजातील पुरुषाच्या तुलनेत स्त्रियांना सामाजिक, धार्मिक, आर्थिक, राजकिय वगैरे क्षेत्रांत कोणते व किती हक्क दिले आहेत? ते समान की असमान आहेत? असमान असल्यास त्याचे स्वरूप काय आहे? असे अनेक प्रश्न उपस्थित होतात.

भारतातील स्त्रियांचा दर्जा:

अ) प्राचीन कालखंड:

वैदिक कालखंड, प्रारंभिक स्मृतिकाळ व उत्तर स्मृतिकाळ यानुसार स्त्रियांच्या दर्जात बदल झालेले आहेत. या कालखंडात महिला वर्गाचे फार मोठे हाल झालेले आहेत. त्यांना कोणतेही स्वातंत्र्य राहिले नाही. शारिरीक, मानसिकदृष्ट्या अपरीपक्व असलेल्या स्त्रीला लवकर लग्न करून मातृत्व लादले गेले. बालमातांचा मृत्यु होण्याचे प्रमाण अधिक असे पण स्त्रीला जरी पुनर्विवाहाचा, घटस्फोटाचा अधिकार नसला तरी पुरुषाला आपली मनमानी करता येत होती.

ब) मध्ययुगीन कालखंड:

मुस्लीम कालखंड यांचा फार मोठा प्रभाव पडलेला आहे. यामध्ये सुलतानशाही, मोगल बादशाही व मराठेशाही या प्रमुख राजसत्ता होऊन गेल्या. या काळात इस्लामपासून आपल्या धर्माचे व संस्कृतीचे संरक्षण करण्यासाठी जातीप्रथा व धर्मनिबंध अधिक कडक व कठोर केले. यात स्त्रियांचा दर्जा गौण झाला. स्त्रियांची गुलामांच्या बाजारात विक्री होई, तर काही उच्च जातींनी आपल्या स्त्रियांचे संरक्षण व्हावे, त्यांच्यावर कोणाची घाईट नजर पडू नये यासाठी मुस्लिमांतील पडदा म्हणजे गोषा पध्दती मोठया प्रमाणात स्वीकारली.

क) ब्रिटिश कालखंड:

या कालखंडामध्ये मराठेशाहीचा पराभव करून ब्रिटिशांचा अंमल झाला. या कालखंडात फार मोठे बदल झाले. लोकहितवादी म्हणतात, 'इंग्रजांचे आगमन भारतीयांच्यात धार्मिक, सामाजिक सुधारणा होण्यासाठी एक प्रकारे ईश्वरी प्रसाद ठरले.' या राजवटीत अनेक चालीरीती विशेषतः स्त्रियांवरच्या अन्यायकारक प्रथांवर टीका करायला सुरवात केली. ब्रिटिशांच्या राजवटीत औद्योगिकरणास चालना मिळाली यामुळे बलुतेदार, ग्रामीण व्यवस्था, संयुक्त कुटुंब पध्दती, जातिव्यवस्था यांना हादरे बसू लागले. याच काळात राजा राममोहन रॉय या आद्य समाजसुधारकाच्या बरोबरीने समाजाच्या कल्याणासाठी पाऊल उचलले. यामध्ये 1) सतीची प्रथा, 2) विधवा पुनर्विवाह परवानगी, 3) स्त्री-शिक्षण व स्वावलंबन, 4) बालविवाहास प्रतिबंध, 5) स्त्रियांच्या आर्थिक हक्कास मान्यता, 6) आंतरजातिय विवाहास कायदेशीर मान्यता, 7) सार्वजनिक जीवनात सहभाग व 8) स्त्री नेतृत्वाची निमिर्ती व संघटनात्मक प्रयत्न इत्यादी ब्रिटिशांच्या राजवटीत स्त्रियांच्या समस्यांचे निराकरण करण्याचे कार्य महात्मा जोतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, मा. गांधी व सरोजिनी नायडू यांसारख्या अनेक समाजसुधारकांनी प्रयत्न केले.

ड) स्वातंत्र्योत्तर कालखंड:

स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर भारतातील स्त्रियांचा दर्जा लंघवण्याची प्रक्रिया भारतीय राज्यातूनच सुरु झाली.

2018-19

**Ends in Language, Literature, Physical
Education, Social Sciences And Commerce"**

9th Feb., 2019

**Special Issue of
Interdisciplinary One Day International Seminar**

Organized by

The Bhogawati Shikshan Prasarak Mandal's

Bhogawati Mahavidyalaya, Kurukali.

A/P Kurukali , Tal Karveer Dist.Kolhapur

Editors

Dr.D.A. Chougale

Prof. Sagar R. Chougule

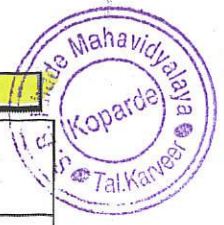
Dr.Arun Chavan

Special Issue No.47

Published by

International Interdisciplinary Research Journal

ISSN 2349-638x

21.	Dr.Kengale B.D. & Pratiksha P. Gangale	Comparison of Body Mass Index of Taekwondo and Kabaddi players' age between 12 to 16 years	77
22.	Dr. Mrs. Sunita Kale	Effect of Meditation on Stress of Students	79
23.	Dr.Vinayak Bajarang Bhagwat	Perceived Benefits Of Incorporating Yoga Into Classroom	81
24.	Hema Mande	Comparative Study of Knowledge Between Male and Female Taekwondo Coaches of Pune City	83
25.	Shrinivas B. Patil	Use Of Advance Technology In Cricket	85
26.	Dr.Sushant T. Magdum	Role of Yogik Meditation In Sports	88
27.	प्रा. डॉ. हसीम वलांडकर	बॅंसेल मानांकन व भारतीय बँका	92
28.	श्री. कृष्णात पांडूरंग पाटील	ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाचे नवे विचार प्रवाह	95
29.	के. एम. कुंभार	युनेस्कोची वाचक सनद आणि भारतीय ग्रंथालय माहिती धोरण मसुदा	99
30.	प्रकाश शिवाजी पाटील	आधुनिक तंत्रज्ञानाचा ग्रंथालयात वापर	102
31.	प्रा. तुळजाराम लक्ष्मण खैरे एकनाथ सीताराम दिवेकर	ग्रंथालयातील नवे प्रवाह	105
32.	प्रा.डॉ. आर.पी.आडाव प्रा. सरदार नि.पाटील	ग्रंथालयांचे नवे माहिती प्रवाह	109
33.	प्रा.आर.एस. सावेकर	डिजीटल ग्रंथालये: काळाची गरज	112
34.	प्रा. सुनिल आनंदराव खराडे	आधुनिक काळातील क्रिडाविकासात योगसाधनेची उपयुक्तता	116
35.	प्रा. गणेश मास्ती लवंगारे प्रा. आर. ए. सरनोबत	स्त्रिया आणि खेळ समकालीन समस्या	119
36.	डॉ. अरुण चव्हाण	दहशतवादाचा ऐतिहासिक आढावा	121
37.	गजानन विठ्ठल बोधले	भारतीय चुनाव: ईवीएम (इलेक्ट्रॉनिक वोटिंग मशीन) का विवाद	124
38.	सागरकुमार विठ्ठल जाधव	हिंद-प्रशांत क्षेत्र भारत के लिए नई संभावनाएँ	127
39.	प्रा.एम. आर. कांबळे	भारतीय स्त्रियांचा दर्जा आणि विकास	130
40.	प्रा. बी. आय. आवटे	भारतातील जाती व्यवस्थेतील परिवर्तन	133
41.	डॉ. बाबासाहेब शंकरराव शिंदे	भारतीय समाजातील स्त्रियांचे स्थान व दर्जा	137
42.	प्रा.प्रकाश कांबळे	स्त्रियांचा बदलता सामाजिक दर्जा-एक अभ्यास	140

S. B. Khade

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

भारतातील जाती व्यवस्थेतील परिवर्तन

प्रा. बी. आय. आवटे

समाजशास्त्र विभाग,

स. व. खाडे महाविद्यालय, कोपारडें

➤ प्रस्तावना:

आपल्या देशात जातिप्रथा ही फार जुन्या काळापासून प्रचलित आहे. भारताच्या घटनेत तिला एक विचित्र स्थान मिळाले आहे. काही जातींच्या नावांचा उल्लेख करणे अपमानास्पद आणि अपराधिक आहे. परंतु लेखी प्रमाणपत्रात त्या जातींचा नाव विशेषाधिकार देत, याशिवाय आपल्या देशात एक आणखी जाती व्यवस्था आहे. तिला राजनैतिक किंवा राजकारणी पक्ष असं म्हणता येईल. या जातींची वैशिष्ट्ये चमत्कारीक आहेत. सामाजिक जात जन्मापासून ठरते. ती मृत्यूपर्यंत बदलत नाही. आंतरजातीय लग्न केलं तरी मुलीच्या पुर्वाश्रमीची जात कोणी विसरत नाही. परंतु राजनैतिक जात रवराच्या चेंडूसारखी असते. ती कितीही टप्पे खाऊ शकते. राजनैतिक जात जन्मावर आधारित नसून हित, स्वार्थ, सत्तासुख, धनसुख आणि प्रसिध्दी या तत्त्वांचा आधार घेते ही तत्त्वे लवचीक, परिवर्तनशील आणि सोयीस्कर असतात. एखादी बुद्धिमान (म्हणजे चतुर) व्यक्ती काळाच्या गरजेप्रमाणे आपली जात सोडून कधीही दुसऱ्या जातीत प्रवेश करू शकते. याला कुत्सित बुद्धीचे आलोचक पक्षांतर किंवा दलबदल म्हणतात. खरं म्हणजे हा आंतरजातीय विवाह आहे. सेटी-बेटीचे व्यवहार फार जपून नीट विचार करून करतात.

➤ जातीची व्याख्या:

जन्माधिष्ठित जातिव्यवस्थेला प्रमाण मानून भारतीय समाजव्यवस्थेत ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य आणि शुद्र हे चार मुख्य वर्ण व त्या अंतर्गत असंख्य जाती, उपजाती, पोटजाती हा भारतातील सामाजिक स्तरीकरणाचा एक वैशिष्ट्यपूर्ण प्रकार आहे.

मूळ पोर्तुगीज भाषेतील कास्टा (Casta) म्हणजे वंशाची शुध्दता, प्रजाती किंवा जन्मभेद या अर्थाच्या शब्दावरून इंग्रजीत कास्ट (Caste) हा शब्द रूढ झाला आहे.

अ) सी. एच. कूले म्हणतात, "जेव्हा एखादा वर्ग असंदिग्धपणे आनुवंशिकतेच्या तत्त्वावर आधारलेला असतो तेव्हा त्यास आपण जात असे म्हणतो."

ब) डॉ. मुजुमदार व मदन, "जात हा एक बंद वर्ग आहे (Caste is a closed group) "

क) डॉ. इरावती कर्वे, "विस्तृत संबंध असणारा अंतर्विवाही समूह म्हणजे जात"

अशा प्रकारच्या अनेक विचारवंतांनी व्याख्या केलेल्या आहेत.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी 9 मे, 1916 मध्ये "भारतातील जाती, उगम, तंत्र व प्रचार" (Castes in India, Their Mechanism, Genesis and Development) हा निबंध डॉ. अ. अ. गोडेनवायजर यांच्या मानववंशशास्त्र परिषद कोलंबिया विद्यापीठ, न्यूयॉर्क, अमेरिका येथे वाचण्यात आला. बाबासाहेबांनी सोप्या शब्दात अतिशय सुसूत्रतेने आणि प्रभावीपणे मांडले आहेत. ह्या निबंधाचा मूळ उद्देश हा भारतीय जातीसंस्थेचा उगम शोधणे, तिचे तंत्र समजून घेणे व तिच्या वाढीचे / प्रसाराचे कारण तपासणे हा आहे.

➤ जातिव्यवस्था:

डॉ. घुर्ये यांनी जातिव्यवस्थेची प्रमुख वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे सांगितल्या आहेत.

1. समाजाची विभागणी:

व्यक्तीची जात जन्माने ठरते व ती तिला केव्हाही बदलता येत नाही. जातीनेच व्यक्तीचा दर्जा व कार्य निर्धारित होते. प्रत्येक जातिने वेगवेगळे राहावे, जातीच्या खानपान, विवाह, आर्थिक व्यवहार, व्यवसाय इत्यादीविषयक नियमांचे पालन करणे बंधनकारक असते. या समाजव्यवस्थेवर जात-पंचायतीचे नियंत्रण असते. अनेक जाति-उपजाति भारतीय समाजाचे विभाजन झाले.

2. उच्चनीचतेची क्रमवारी:

विविध जातींना विशिष्ट दर्जा मिळून श्रेष्ठ-कनिष्ठतेची उतरंड किंवा सोपान परंपरा ठरलेली आहे. ब्राह्मण जातीला सर्वश्रेष्ठ दर्जा दिला, ब्राह्मणानंतर क्षत्रिय, वैश्य, शुद्र असा क्रम ठरलेला आहे.

3. सामाजिक निर्बंध:

प्रत्येक जातिमध्ये खानपान व सामाजिक निर्बंध घालण्यात आले. उच्च जातिचे लोक कनिष्ठ जातींच्या घरी जेवण करीत नसत. विशेषतः हे नियम अस्पृश्यांपासून स्पृश्यांचे मोठेपण, पावित्र्य जपण्यासाठी वापरले जात असे. कनिष्ठ जातिच्या लोकांनी ब्राह्मणाला स्पर्श करणे सामाजिक गुन्हा होता. शूद्र जातीच्या रुग्णाची नाडीपरीक्षा करतानाही ब्राह्मण डॉक्टर रुग्णाच्या मनगटावर रेशमी कापड गुंडाळून नाडीपरीक्षा करीत असे.

S. B. Khade

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2018-19
Volume 6, Issue 1 (XVII)

January - March 2019

ISSN 2394 - 7

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
UGC
University Grants Commission
Journal No.: 63571

International Journal of
Advance and Innovative Research
(Part - 1)

S. B. Khade

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

135-13
SPATIAL DISTRIBUTION OF TUBERCULOSIS MORTALITY IN KOLHAPUR DISTRICT (MAHARASHTRA): A GEOGRAPHICAL ANALYSIS 118-123

Maruti T. Hajare

AN ANALYTICAL STUDY OF THE IMPLICATIONS OF THE BREXIT REFERENDUM

Dr. Oscar Braganca De Melo and Dr. Carmelita Dmello

E - COMMERCE

Mahadevi S Halijol

130 - 133

INTERACTION EFFECT OF BOY'S SOCIO-ECONOMIC STATUS, SOCIAL MATURITY AND FAMILY CLIMATE ON VOCATIONAL ASPIRATION OF SECONDARY SCHOOL BOYS STUDENTS 134 - 139

Mallamma Manthale and Dr. Ashokkumar B. Surapur

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

SPATIAL DISTRIBUTION OF TUBERCULOSIS MORTALITY IN KOLHAPUR DISTRICT (MAHARASHTRA): A GEOGRAPHICAL ANALYSIS

Maruti T. Hajare

Associate Professor, S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

ABSTRACT

Tuberculosis is a specific infectious disease caused by *M. Tuberculosis*, which is sweeping world-wide not only in Kolhapur district. It is primarily affected on lung, intestine, bones, joints, lymph, glands, skin, and other tissues of the body. Tuberculosis is also affected on animal like, Cattle this is called as "bovine tuberculosis" sometime may be communicated to man (Park, 2011). Now day tuberculosis is worldwide public problem, in fact this is causative organism was discovered more than 100 years ago. But 21th century highly effective drug and vaccine are available in market for the prevention of tuberculosis. So, tuberculosis disease is reduced. The present paper intend to origin, causes, diffusion, and prevention of tuberculosis mortality in Kolhapur district. This paper is based on primary as well as secondary data, the primary data has been collected in intensive field work by systematic sampling technique during 2015 and secondary data has collected DHO, Kolhapur and specialized hospital in Kolhapur district during 2001-11. The collected data has been computed by tuberculosis mortality rate, morbidity rate, per lakh population in Kolhapur district and it is also calculate the relationship between literacy rate and tuberculosis morbidity rate with the help of 't' test. It is found that mortality rate (2.31) in Kolhapur district due to tuberculosis is higher than the state of Maharashtra (0.33) per lakh population. It is observed the highest tuberculosis mortality rate in Shirol (4.70) and Gadhinglaj (4.03) tehsil in 2001 and the lowest in Karveer (1.80) and (2.82) respectively during 2001-11. This paper is useful in surrounding people for the awareness about the tuberculosis with maintains a good health.

Keywords: Spatial Distribution, Tuberculosis, Morbidity Rate.

INTRODUCTION

Tuberculosis is epidemic normally known as 'Raj roga' (disease of the rich) or 'Kshaya roga' (consumption). It is no longer so. It has now become 'Rayyat roga' (disease of the poor). It is also called as Chhaya roga (a disease) caused by the tubercle bacillus. It can be defined as a set of symptoms in a man or in an animal whose tissues have been invaded by *Mycobacterium Tuberculosis*. It is closely related to *mycobacterium Leprae*. But tuberculosis bacteria are known as acid fast bacilli because of submission to strong acids or alcohol. They are able to retain stains and also resistant to antibiotics. There are three types of agents which can cause tuberculosis, namely human, bovine and avian. Out of these, the first two types can infect human and animal most reciprocally. The infection of human being by the avian types is relatively more (Misra, 1970 p.121). According to the WHO definition of T.B. mortality/death was defined as all-cause mortality before completing anti-TB treatment. All of our patients were followed until completely treated, death. (<https://bmcinfectdis.comedcentral.com>)

The human type of tuberculosis epidemic is mostly found in lungs and bovine type in intestines, lymph, nodes and bones. The real causes behind the diffusion of tuberculosis can't be fully understood. But it is said that the geographical factor like climate plays a minor role but the socio-cultural factors play major role such as housing, diet, economic condition and attitude of people towards the tuberculosis. Its particular impact can be demarcated in men and women of working reproductive age groups.

India is the highest tuberculosis affected country in the world and accounts for nearly 20 per cent of global burden of tuberculosis. The average tuberculosis mortality rate was 24 per lakh population during 2008-09 (Park, 2011). In the State of Maharashtra, the average mortality rate was 0.27 per lakh population during 2010-11, while the mortality rate of Kolhapur district was 2.48 per lakh population in the same year. The highest mortality rate was found in Gadhinglaj tehsil (4.82) and the lowest mortality rate occurred in Karveer tehsil

2018-19

Recent Trends in Language, Literature, Physical
Education, Social Sciences And Commerce"

9th Feb., 2019

Special Issue of
Multidisciplinary One Day International Seminar

Organized by

The Bhogawati Shikshan Prasarak Mandal's

Bhogawati Mahavidyalaya, Kurukali.

A/P Kurukali, Tal Karveer Dist.Kolhapur

Editors

Dr.D.A. Chougale

Prof. Sagar R. Chougule

Dr.Arun Chavan

Special Issue No.47

Published by

Aayushi International Interdisciplinary Research Journal

ISSN 2349-638x

Peer Review and Indexed Journal

Impact Factor 5.707

Website :- www.aiirjournal.com

TRUE COPY

Lecturer,
S. B. Khade Mahavidyalaya.

Sr.No.	Author Name	Title of Article / Research Paper	Page No.
1.	Shri. Shankar Pandurang Khobare	Diasporic Sensibility in Ha Jin's <i>IN THE POND</i>	1
2.	Dr. Kishor N. Ingole	Importance of CLIL in English Language Teaching	5
3.	Dr. Shivaji F. Bothikar	A Study On Recent Trends Of Cooperative Banking Sector In India	8
4.	Ms. Sadhana Uttam Shirke	Recent Trends in Indian Banking Sector	10
5.	Sagar R. Chougule	SWOT Analysis of Online Shopping	15
6.	Dr. A. A. Kulkarni	Overview of e-Commerce Sites in Hospitality And Tourism Industry in India	20
7.	Pramod Prabhakar Kamble	Advantages and Disadvantages of Less-Cash Economy	24
8.	Dadasaheb B. Mane	Recent Trends And Development of E-Banking: Indian Perspective	27
9.	Sonali Bajirao Kumbhar	To Study of New Changes in Banking Sector	31
10.	V. M. Suryavanshi & Dr. Dinkar Maruti Kabir	Banking Services in India	34
11.	Mr. Ramchandra Keshav Wakarekar	Farmers Suicides in Maharashtra: An Outlook	38
12.	Kaloli Prashant S.1 & Burungale Navanath V.	A Study Of Usage And Effectiveness Of Inlibnet N-List Program Used By Senior College Libraries In Karad & Satara City	42
13.	R. H. Ajagekar	Electronic Resources and its Importance to Teaching and Research	49
14.	Dr. Sudhir Ramdas Nagarkar	Swayam Online Platform For E-Learning	52
15.	Mr. Atul Ramdas Nagarkar & Dr. Namitha B. Khot	Academic Libraries And Manpower Development	55
16.	Ravindra R. Mangale	21st Century Librarians for 21st Century Libraries	61
17.	Mr. Balaji A. Kamble	User's Survey Of Digital Library Service Of Shivaji University, Kolhapur	65
18.	Minaj M Naikawdi	Development Of Institutional Repository Using Omeka Saas Module A Case Study Of Smt Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya Ichalkaranji	69
19.	Dr. Santosh Shahurao Ghorpade	A Comparative Study of Agility among Urban and Rural Students	73
20.	Dr. Mrs. Sunita M. Kale & Miss: Vrushali Suresh Bhosale	Effects Of Yoga Training On Lumbar Back Pain Of Computer Workers	75

Recent Trends And Development of E-Banking: Indian Perspective

Asst. Prof. Dadasaheb B. Mane
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde.

Introduction:

The development and the increasing progress experienced in the Information & Communication Technology coupled with the expansion of the global economy paved the way for the transformation of the Indian banking system's role from traditional trade financing to mobilizing and channeling financial resources more effectively in almost all facets of life. Intense competitive environment, changing business environments, globalization and the advancement of ICT are the important factors that have forced Banking and Financial services to change. Customers are also demanding greater convenience and accessibility as reflected in longer branch opening hours and an increase in the choice of delivery mechanism. Therefore, with the passing of the traditional banking sector to electronic banking, new strategies have become necessary in order to attract new and retain existing customers. Banks are the main stimulus of the economic progress to play a vital role in spearheading the economic development of the nation.

Banking through electronic channels has gained increasing popularity in recent years. This system, popularly known as 'e-banking', provides alternatives for faster delivery of banking services i.e. offering, supplying and delivering banking products and services to a wide range of customers at their office or home through various electronic delivery channels via electronic devices. It is a generic term encompassing internet banking, telephone banking, mobile banking etc. It provides lot of benefits which add value to customers' satisfaction and to reach out consumers through many routes in terms of better quality of service offerings such as ATMs, telephone, internet and wireless channels which are now available to the consumers to perform their banking transactions in addition to the traditional branch banking and at the same time enables the banks gain more advantage over other competitors.

Literature Review:

A review of existing literature reveals the impact, challenges, trends and development made by e-banking in the Indian banking sector.

Aggarwal (2003), in his paper 'E banking for comprehensive E-Democracy: An Indian Discernment', looked for such avenues and evaluated that e-banking could play significant role in E-democracy for successful online bill payment, online brokerage, online account management and anywhere banking and finally, concluded that e-banking services provide one stop service and informational unit that provides great benefits to banks, customers, employers and government. Raghavan (2006), opined in his article 'Perception of Indian banks in 2020', that at present over 85% of the finished payment transactions are electronic and traditional way of doing banking at the branch level has relatively little importance to electronic banking users. Many banks including PSU banks would have online ATMs, phone banking, virtual banking, e-banking, Internet banking, etc. by 2020. Mohan (2006), in his article titled 'Information Technology on Indian banking', remarked that Indian banking is at the threshold of a paradigm shift and a significant development has been achieved by banks in offering a variety of new and innovative e-banking services to customers today, which was not thought of before. However, public sector banks have not been able to harness the benefits of computerization. Uppal and Chawla (2009), in their study titled 'E-Delivery channelized banking services: An empirical study', found that the customers of public sector, private sector and foreign banks in Ludhiana district of Punjab are interested in e-banking services, but at the same time are facing problems like inadequate knowledge, poor network, lack of infrastructure, unsuitable location, misuse of ATM cards and difficulty to open an account. Shukla and Shukla (2011), stated in his article "E-banking: problems and Prospects", that E-banking offers a higher level of convenience for managing one's finances even from one's bedroom. However, it continues to present challenges to the financial security and personal privacy. Customers are advised not to share personal information like PIN, passwords etc with anyone, including employees of the bank, change ATM PIN and online login and transaction passwords on a regular basis and ensure that the logged in session is properly signed out.

Objective of the study:

- i) To make theoretical analysis on e-banking and to look at the progress of computerization and automation in Indian banking sector
- ii) To analyse the trends and development made by the Indian banking industry in adoption of e-banking technology and services.
- iii) To highlights the benefits and challenges associated with e-banking in Indian context.
- iv) Finally, to make some recommendations for future development of e-banking.

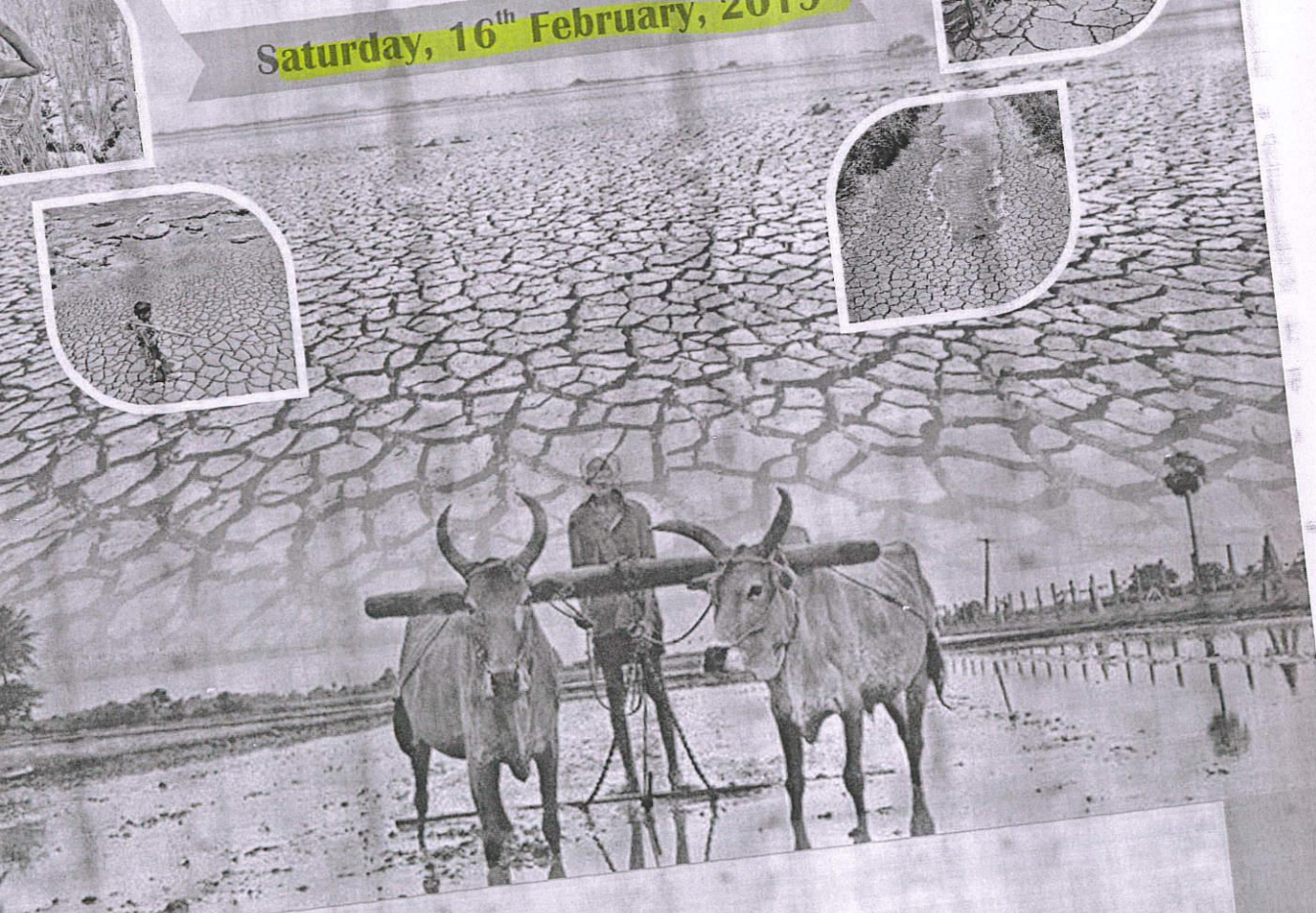

**ONE DAY MULTIDISCIPLINARY
INTERNATIONAL SEMINAR
ON**

**PLIGHT OF INDIAN FARMERS :
ISSUES AND CHALLENGES**

भारतीय शेतकऱ्यांच्या व्यथा वेदना,
दशा : समस्या व आव्हाने

Saturday, 16th February, 2019

Organized by
Tararani Vidyapeeth's

KAMALA COLLEGE, KOLHAPUR

NAAC Reaccredited 'A' grade (3.12 CGPA)
Potential for Excellence

पत्र भरत.

Sr. No.	Title	Author	Page No.
195	भारतातील कृषीमूल्य एक अभ्यास	प्रा. सौ. कल्पना सं. गुजवटे	817-819
196	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय	नंदा नामदेव मोळे	820-822
197	'मराठी कादंबरीतील शेतकऱ्यांचे चित्रण'	प्रा. डॉ. शिवाजी महादेव हाडगे	823-826
198	भारतीय शेतकऱ्यांच्या कर्जबाजारीपणाची सामाजिक बाजू	प्रा. चाच्ये डॉ. प्रकाश पाटील	827-829
199	शेतकरी संघटनांची आंदोलने	श्री. अविनाश व. अवचट	830-834
200	भारतातील शेतमजुरांच्या समस्या: एक दृष्टीक्षेप	सवाईशिकरे भुजंग	835-840
201	सांगली जिल्ह्यातील शेतमजुरांची सद्यस्थिती : एक अभ्यास	प्रा. जालींदर आनंदराव यादव	841-846
202	प्रगतीशील महिला शेतकऱ्यांचे महिला सबलीकरणातील योगदान एक अभ्यास	प्रा. तृप्ती शिवाजीराव धोरात	847-850
203	'आसूड' मधून व्यक्त झालेले शेतकरी, कष्टकऱ्यांचे दर्शन	श्री नवनाथ किसन गुंड	851-853
204	अन्न सुरक्षा आणि सार्वजनिक वितरण व्यवस्था	प्रा. आर. एस. माने	854-857
205	शेतकऱ्यांची आत्महत्या एक सामाजिक समस्या	कु. पवळ रंजना भिमराव	858-861
206	शेतकरी आत्महत्या: कारणे व उपाय	सविता सुफुमार खोत	862-866
207	भारतातील शेती तंत्रज्ञानातील प्रगती आणि शेतकरी	सौ. कल्पना सुनिल गुरव	867-868
208	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय	वर्षा वज्रवजे	869-871
209	भारतीय शेती आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जलधोरण	डॉ. संजय सागर सपकाळ	872-876
210	सॅंद्रीय शेती आणि महिला शक्ती	डॉ. मनिषा विनायक शिरोडकर	877-880
211	सॅंद्रीय शेती विरंत्तन विकासाचे एक माध्यम	डॉ. विजय ज. माने	881-884
212	प्रधानमंत्री पीक विमा योजना आणि सांगली जिल्हा	प्रा. हणमंत भाहाजी सावत	885-889
213	भारतातील शेतकरी चळवळी व आंदोलने	प्रा. दत्तात्रय कुंडलिक पाटील	890-894
214	भारतातील कृषि-भूसाधन संपत्तीचा अभ्यास	डॉ. बी. पी. पाटील	895-899
215	भारतातील पिक रचनेतील बदल एक अभ्यास	प्रा. डॉ. डी. ए. चौगले	900-904
216	शेतकऱ्यांची आत्महत्या : कारणे व उपाययोजना	जाधव आर्या वसंत	905-909
217	कृषी क्षेत्रातील महिलांचे योगदान; एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	रीना रामचंद्र कांबळे	910-913
218	सत्यशोधक 'दीनमित्र' कार मुकुंदराव पाटील यांचे शेतीविषयक विचार व कार्य	डॉ. सुरवसे एन. पी	914-917
219	भारतीय शेतमजुरांच्या समस्या, कारणे व उपाययोजना	प्रा. सुदाम विष्णूचक्रधारी	918-920
220	शेतकरी संघटना: चळवळी व आंदोलने	सुनित्रा जयवंत यादव	921-926
221	हवामानातील बदल आणि भारतीय शेती	प्रा. सुलक्षणा हरी कांबळे	927-930
222	गगनबावडा तालुक्यातील ग्रामीण पर्यटन: संघी व आस्वाणे	प्रा. आदिनाथ कांबळे	931-938

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय

नंदा नामदेव मोळे

स. ब. खाडे महाविद्यालय,
कोपाई. ता. करवीर
जि. कोल्हापूर.

मो. नं. ९४२३२७२७५४

प्रस्तावना :-

शेतकरी म्हटले की आपल्या डोळ्यासमोर येते ती गरिबी, दुष्काळ, कर्जबाजारी, अनुदानासाठी सरकारवर अवलंबून असणारा, आत्महत्या करणारा पण ही परिस्थिती का व कशी निर्माण झाली, ह्याला कोण जबाबदार, याची कारणे व उपाय यांचा शोध कुणी घेण्याचा प्रयत्न केला आहे का?

आपला भारत देश ८० टक्के कृषी प्रधान आहे. भरपूर लोकांचा शेती हा परंपरेने चालत आलेला व्यवसाय आहे. त्यावरच त्यांचा उदरनिर्वाह होत असतो. जर या शेतकरी बांधवाने त्याच्या शेतात काही पिकवले नाही तर आपण काय खाणार? आपण कसे जगणार असा प्रश्न पडल्यावाचून राहणार नाही. 'शेतकरी सुखी तर जग सुखी' पण या शेतकऱ्याला अनेक नैसर्गिक आपत्तींना सामोरे जावे लागते. सर्वसाधारणपणे ६० ते ७० टक्के शेती पावसावर अवलंबून आहे व २० ते ४० टक्के शेती ही बागायती आहे त्यामुळे पाऊस कमी किंवा जास्त झाल्यास त्याचा परिणाम शेतीवर होतो. याचाच परिणाम शेतकरी जीवनावर होतो व तो कर्जबाजारी होतो. त्यातून मग नैराश्य येते आणि शेतकरी आत्महत्येचा मार्ग अवलंबतो

भारतीय शेती व शेतकरी :-

आपला भारत देश ८० टक्के कृषीप्रधान देश आहे भरपूर लोकांचा शेती हा परंपरेने चालत आलेला व्यवसाय आहे त्यामुळेच भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीचे स्थान अनन्यसाधारण आहे. शेतकरी हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा मानला जातो. अन्नत कालापासून भारतीय ग्रामीण जीवन स्वयंपूर्ण होते. पण १८ व्या शतकात औद्योगिक क्रांती झाली आणि त्याचे परिणाम ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर हळू हळू दिसू लागले. ग्रामीण कारागीरांचे जीवन संपुष्टात येवू लागले. शेतकऱ्याचे जीवन बाहेरच्या बाजारपेठावर अवलंबून राहू लागले आणि खेडेगावची स्वयंपूर्णता खऱ्या अर्थाने २० व्या शतकाच्या मध्यास संपुष्टात आली. कालांतराने ब्रिटीश राज्यसत्तेचा अंमल सुरू झाला. इंग्रजांनी आपल्या शासनासाठी शेतसारा वसुलीची वार्षिक पध्दत सुरू केली. हा शेतकरी जीवनावर एक जबरदस्त आघात होता. शेती पिकली नाही तरी शेतसारा भरावा लागे त्यासाठी सावकाराचे कर्ज काढावे लागे आणि या कर्जबाजारीपणाचा फायदा घेऊन सावकारही शेतकऱ्यास तुबाडू लागले. कित्येक शतकापासून शेतकऱ्यांची दैन्यावस्था चालूच होती पेशवे राजवटीतही शेतकऱ्यांच्या परिस्थितीत बदल झालेला नव्हता त्यांच्या दुःखाला कोणीही वाचा फोडण्याचा प्रयत्न केलेला नव्हता पण कालांतराने शेतकऱ्यांवर होणाऱ्या अन्यायाचे, जुलमाचे चित्रण 'शेतकऱ्यांचा आसूड' या ग्रंथात महात्मा फुले यांनी अत्यंत पोटतिडकीने मांडून त्यांच्या उन्नतीचे मार्ग सांगितले आहेत. वाळशास्त्री जांभेकरांनी 'दर्पण' मधून शेतीमधील नव्या प्रयोगांची आपल्या वाचकांना ओळख करून दिली. स्वातंत्र्योत्तर काळात सरकारने शेतकऱ्याला अनेक सवलती देवू केल्या. असे असूनही शेतकरी अजूनही त्याच परिस्थितीत राहिला. यातूनच तो आत्महत्येसारखा मार्ग निवडू लागला.

शेतकरी आत्महत्येची आकडेवारी :- (प्रहार नियतकालिक)

सन	महाराष्ट्र	मध्यप्रदेश	कर्नाटक
२०१४	१६८१	८२६	१२२
२०१५	३२२८	१२६०	१४७८
२०१६	३०५२	४०६८	२४४८

वरील आकडेवारीवरून असे लक्षात येते की, महाराष्ट्रात या तीन वर्षात सर्वाधिक आत्महत्या झाल्या आहेत. दुसरा क्रमांक मध्यप्रदेशचा आहे. तर तिसरा क्रमांक कर्नाटकचा येतो.

शेतकरी आत्महत्येचे राजकारण :-

शेतकरी आत्महत्येचा विषय केवळ राज्यातच नव्हे तर संपूर्ण देशभर चर्चिला जातो. आत्महत्या करण्यात कोणते राज्य आघाडीवर आहे याची तपशीलवार आकडेवारीच सादर केली जाते कारण विरोधकांना सत्ताधऱ्यांवर आरोप करण्यासाठी हातात हत्यार हवे असते. आणि मग आपण शेतकऱ्यांचे कैवरी आहोत असे सांगण्याची हिच खरी वेळ

2018-19

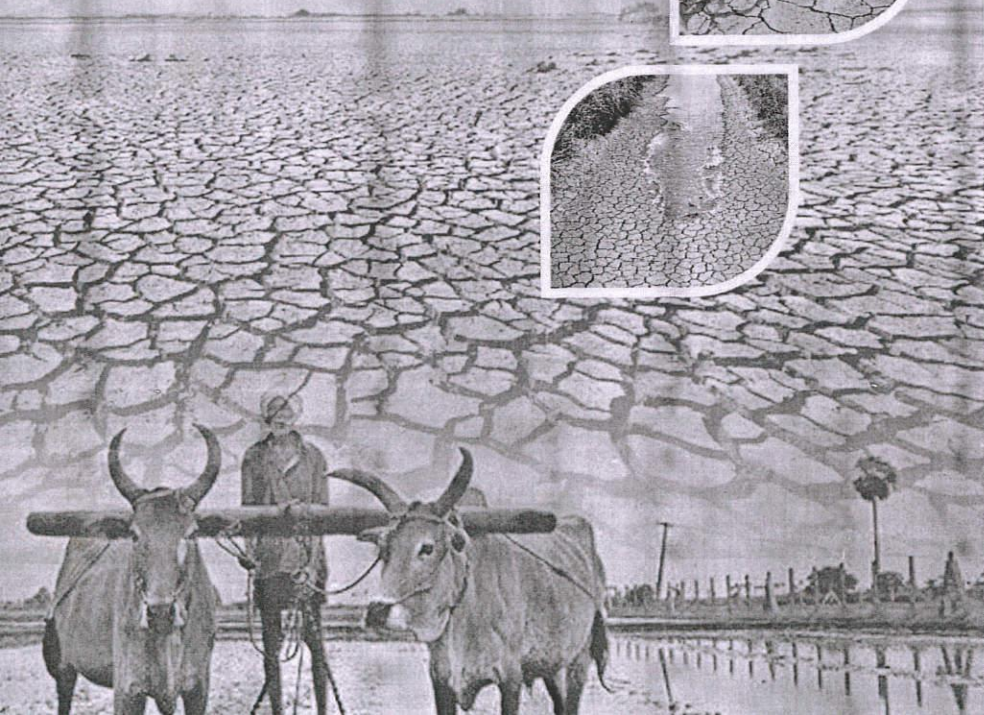

**DAY MULTIDISCIPLINARY
INTERNATIONAL SEMINAR
ON**

**OF INDIAN FARMERS :
ISSUES AND CHALLENGES**

शेतकऱ्यांच्या व्यथा वेदना,
दशा : समस्या व आव्हाने

Saturday, 16th February, 2019

	Title	Author	Page No.
	मल्टीप्लायरची सेंद्रिय शेती- शेतकर्यांना एक वरदान	सौ. प्राची सुशांत खाडे	710-714
9	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या: कारणे व उपाय	प्रा. विलास मारुती सुर्यवंशी प्रा. किरण सदाशिव कांबळे	715-718
0	शेतकरी जीवनातील मराठी साहित्यातील दर्शन	निलेश मधुकर लंगोटे	719-721
1	स्वातंत्र्योत्तर भारतातील शेतकरी चळवळीची बदलती दिशा - विशेष संदर्भ महाराष्ट्र	डॉ. दत्तात्रय पांडुरंग खराडे	722-724
2	महाराष्ट्र राज्य शासनाच्या कृषीविषयक धोरणे व योजनांचा थोडक्यात आढावा (२०१४ ते २०१८)	श्रीम. सरकाळे तेजश्री तानाजी	725-730
73	महाराष्ट्रातील शेतकरी संघटनांच्या चळवळी	श्रीम. चव्हाण स्वाती रघुनाथ	731-734
74	'मराठी ग्रामीण कवितेतील शेतकरी जीवनाचे दर्शन'	डॉ. निता भिसे-ढावरे	735-738
75	कृषी रोजगार व महिला	प्रा.समीर महादेव कुंभारकर	739-741
76	कोकणातील शेतमजुरांचे प्रश्न	प्रा. वामन अंकुश गावडे	742-744
77	शेतकरी जीवनाचे संस्कृत साहित्यातील दर्शन या विषयांतर्गत "कौटिलीय अर्थशास्त्र" या ग्रंथातील आर्य चाणक्यांचे कृषिविषयक विचार	प्रा.सौ.रचना सौरभ शहा	747-750
178	पंचगंगा नदी प्रदूषण आणि शेतजमीन	Mr. Sandip Arjun Patil	751-753
179	महात्मा फुले यांच्या साहित्यातील शेती व शेतकरी जीवन	प्रा. डॉ. नामदेव कृष्णा मोळे	754-757
180	शेतकऱ्यांची आत्महत्या - समस्या व उपाय	बळवंत के जाधव	758-761
181	जलयुक्त शिवार योजनेचा लातूर तालुक्यातील पीक रचनेवर झालेला परिणाम : एक अभ्यास	प्रा. जाधव सुधीर बब्रुवान गायकवाड जीवन हनमंतराव	762-766
182	महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, कारणे व उपाय	डॉ. शैलजा माने	767-773
183	शेतकरी आत्महत्या : न सुटलेला प्रश्न	भागवत वसंत बजरंग	774-777
184	महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांच्या समस्या : एक ऐतिहासिक अभ्यास	श्री. बाबली गंगाराम गावडे प्रा. डॉ. मनोज साताप्पा जाधव	778-781
185	शेतकरी आंदोलन व शरद जोशींचे नेतृत्व	प्रा. नंदकुमार रामचंद्र कोल्हापूरे	782-783
186	स्वातंत्र्यपूर्व काळातील भारतातील शेतकरी चळवळी	प्रा. सचिन ताराचंद्र धुर्वे	784-786
187	महाराष्ट्रातील शेतकरी संघटनांची शेतकरी आंदोलने	डॉ. रविंद्र पांडुरंग भणगे	787-789
188	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय	मिणचे मिनाश्री गंगाधर	790-793
189	भारतातील स्वातंत्र्योत्तर काळातील शेतकरी चळवळ	संतोषकुमार पांडूरंग कुंभार	794-796
190	शेतकरी आंदोलन व महाराष्ट्रातील शेतकरी संघटना	डॉ. सुपडा रामभाऊ इंगळे	797-799
191	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय	प्रा.श्रीमंत तुकाराम कावळे	800-803
192	पर्यावरणीय समस्या आणि भारतीय शेती	प्रा. सुनिल सुखदेव लोखंडे	804-807
193	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या मानसशास्त्रीय दृष्टीकोन	डॉ. सौ. संजीवनी जगदीश पाटील	808-811
	शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : कारणे व उपाय	डॉ. बी.एस. पाटील	812-816

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या: कारणे व उपाय

प्रा. विलास मास्ती सुर्यवंशी

प्रा. किरण सदाशिव कांबळे

स. ब. खाडे महाविद्यालय, कोपाडे

याय फार पुरातन काळापासून चालत आलेला आहे. तिचा उगम आदिमानवांच्या विचारातून
 देश आहे. भारतात ६५ टक्के लोक प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष शेती व्यवसायावर अवलंबून आहेत.
 होण्याचे स्वप्न पाहणा-या भारतात प्रचंड प्रमाणात विषमता वाढत आहे. आज भारताचा
 त्ती १० टक्के लोकांकडे आहे तर याउलट १० टक्के संपत्ती ६० टक्के लोकांकडे आहे.
 चालला आहे. तर गरीब अधिकच गरीब होऊ लागला आहे. गरीब व श्रीमंत अंतर
 हे भारतीय शेतकऱ्यांच्या उपजीविकेचे साधन आहे. भारतातील १ अब्ज २१ कोटी पेक्षा
 पुरविण्याचे कार्य शेती क्षेत्राकडून केले जाते. शेतकरी राजा हा भारतीयांचा अन्नदाता आहे.
 घनाच्या अपू-या सुविधा, ओला दुष्काळ, कोरडा दुष्काळ व हमीभावाअभावी शेती व्यवसाय
 मुळे भारतीय शेतकरी हवालदिल झाला आहे. स्त्रिभ्रूण हत्या, हुंडाबळी, बालमजुरी, दारिद्र्य,
 र, कुपोषण व शेतकरी आत्महत्या या समस्या मोठ्या प्रमाणात वाढल्या आहेत देशातील
 कटात आहे. जगाच्या पोशिंधाला स्वस्त धान्याच्या दुकानावर रांगेत उभा राहून 'अन्न सुरक्षा
 आहे. ही बाब अत्यंत गंभीर, चिंता आणि चिंतन करायला लावणारी आहे.

अभ्यास करणे.

त्यांच्या विविध कारणांचा अभ्यास करणे.

त्यां कमी करण्यासाठी उपाययोजना सुचवणे.

आत्महत्या:

न्यायालयास सादर केलेल्या आकडेवारीनुसार सन २०१५ मध्ये देशात एकूण १,३३,६२३
 त्यापैकी १२,६०२ कृषी क्षेत्राशी निगडित असून ८००७ शेतकरी आणि ४५६५ शेतमजूर
 नेत शेतकरी आत्महत्यांची टक्केवारी ६.४ टक्के होती. महाराष्ट्रात सर्वाधिक म्हणजे ४२६१
 पापले जीवन संपवले होते.

नेर्यंत्रण ब्युरो, २०१६ च्या अहवालानुसार भारतात ११,३७० शेतकरी व शेतमजुरांनी
 मध्ये सर्वाधिक शेतकरी ३६६१ महाराष्ट्रात आहेत. त्यानंतर कर्नाटक २०७६ तर तिस-या

जुलै १९६१ रोजी नविन आर्थिक धोरण जाहीर केले. उदारीकरण, जागतिकीकरण,
 ता यावर भर देण्यात आला. नविन आर्थिक धोरण स्वीकारल्यानंतर अर्थव्यवस्थेत मोठे बदल
 आपली अर्थव्यवस्था जागतिक बाजारपेठेशी जोडली जाऊन परकीयांसाठी आपली दारे खुली
 णामुळे विदेशी भांडवलदार मोठ्या प्रमाणात भारतात आले आणि त्यांनी आपला उदयोग सुरु

6. Q6. If a company develops a new technology that improves it's main product. What type of IP can be used for it's protection?

Mark only one oval.

- Patent
 Copyright
 Trademark
 None of the above

7. Q7. Which of the following is not an I.P Law in India?

Mark only one oval.

- Patent Act
 Copyright Act
 Trademark Act
 I.T. Act

8. Q 8. Copyright protects.....

Mark only one oval.

- Idea
 Expression
 An idea with an expression
 None of the above

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

9. Q9. A Process Patent means.....

Mark only one oval.

- The end product is patented
- Manufacturing process is patented
- Invention is patented
- All of the above

10. Q.10. Damages in legal terms means.....

Mark only one oval.

- Personal injury
- Property injury
- Monetary Compensation
- All of the above

This content is neither created nor endorsed by Google.

Google Forms

Sangrul Shikshan Sanstha's

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde

Women's Counselling Cell

Counselling on Entrepreneurship Inspiration

Date – 7th Feb.2019

On behalf of Women Counselling Committee a counselling workshop on 'Counselling on Entrepreneurship Inspiration' on 7th Feb.2019. The chief guest of this function was Mrs. Trupti Purekar, Managing Director Swyamsiddha, Kolhapur. She spoke about entrepreneurship cited the examples of successful women entrepreneurship in Maharashtra. The session was introduced by Mrs Savita Patil and presided by Prin. D.D.Kurlapkar. Vote of thanks was given by Miss Shilpa Kamble.

PRINCIPAL

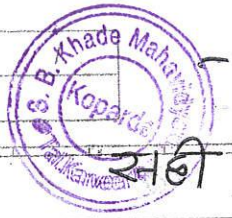
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Roll No.	विद्यार्थिचे नाव	वर्ग	
153	पाटील पद्मवी विश्वास	B.A. - I	<u>Patil</u>
160	पाटील प्रतिक्षा आप्पासो	B.A. - I	<u>Patil</u>
245	साने वैष्णवी नामदेव	B.A. - I	<u>Wane</u>
154	पाटील प्रियांका जयसिंग	B.Com. I	<u>Patil</u>
46	खाडे आश्विनी भिकाजी	B.Com. I	<u>Khade</u>
26	गोरनावी आश्विनी हिंदूरव	B.Com. I	<u>Gor</u>
77	पाटील सायली काजीराव	T.Y. B.A. III	<u>Patil</u>
86	पाटील चैत्रली जयवंत	B.COM I	<u>Patil</u>
94	पाटील साधवी बाबासो	B.COM I	<u>Patil</u>
95	पाटील प्राची सुभाष	B.com. II	<u>Patil</u>
54	पाटील मथुरी राजाराम	B. Com. III	<u>Patil</u>
16	चौगळे वृषाली गोरखनाथ	B.com I	<u>Chougale</u>
11	चौगळे पूजा अनंदा	-11-	<u>Patil</u>
14	चौगळे रेहणी पांडुरंग	-11-	<u>RChougale</u>
38	प्रणिता शानदेव कांबळे	-11-	<u>Patil</u>
104	प्रतिक्षा हेरती पाटील	-11-	<u>Patil</u>
17	स्वप्नाळी ज्योतिराम पाटील	-11-	<u>Patil</u>
18	ज्योती विश्वारुप खाडे	-11-	<u>Khade</u>
19	जाधव वैष्णवी विलास	-11-	<u>Jadhav</u>
207	सातपुते कस्तुरा सुरेश	B.A. I	<u>Satpute</u>
53	कळके शामल बाबासो	-11-	<u>Kalake</u>
78	पाटील शिखर पांडुरंग	B.A. III	<u>Patil</u>
80	पाटील सान्नी संभाजी	11	<u>Patil</u>
62	पाटील आश्विनी कुणाल	11	<u>Patil</u>
71	सांबोळे हर्षदा ज्योतीराम	B.com III	<u>Sambol</u>
90	पाटील हर्षदा भगवान	B.com I	<u>Patil</u>
22	देसाई शरयू उत्तम	B.com I	<u>Desai</u>
61	पाटील त्रैलोक्य कुणाल	B.com III	<u>Patil</u>
43	नाईक प्रतिक्षा सरदार	B.Com III	<u>Naik</u>
32	कुमार प्रांजली सोहन	B.com III	<u>Kumar</u>

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Kopard
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

क्र.सं.	विद्यार्थीचे नाव	वर्ग	सही
97	कुंभार प्रतिभा संभाजी	B.A.I	Pes
18	छावणी प्रियांका अमरिषा	B.A.I	Phalga
21	जंगम प्रियांका प्रभाकर	B.Com III	Bcom.
169	पाटील रोहिणी कृष्णात	B.A.I	RKPatil
111	मेटे ऐश्वर्या महेश	B.A.I	Anete
166	पाटील शसिका विलास	B.A-I	RPatil
164	पाटील प्रियांका संजय	"	RPatil
112.	महामुळकर आश्विनी बळाराम	"	Ashwini
15	मेधा बळवंत गायकवाड	B.A.III	Mehta
89	पुजा परशराम पोवार	B.A.III	Jaya
135	पोवार भाकांक्षा अर्जुन	B.com I	POwar.
124	पाटील लीजन्नी कुंडलिक	B.com I	Patil
138	पाटील त्रिपाली न.दिनेकर	B.A I	Patil.
217	शिर्पुर समृद्धी रामाराम	B.A I	Shirpur
2	देशार वैजनाथी गणपती	B.com I	Desai
65	शाळवी मधुरी मारवती	B.com I	Salvi
88	पाटील दिव्या अशोक	B.COM I	Patil
150	सुतार गौरी संजय	B.com I	Sutar
67	पाटील सुप्रिया आनंद	B.Com III	Patil
28	बाडे प्राजवत) गणकुमार	-11-	Bhade

50

S. B. Khade Mahavidyalaya, Kopard, Dist. Kolhapur.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Kopard,
Tal. Kolhapur, Dist. Kolhapur

3.2.2

Date 18 ऑगस्ट 2018

स.ब.खाडे महाविद्यालय,कोपारडे

विद्यार्थिनी कल्याण मंडळ

स्वयं रोजगार प्रशिक्षण कार्यशाळा

नोटीस

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थी विद्यार्थिनींना कळविणेत येते की विद्यार्थिनी कल्याण मंडळाच्यावतीने दि. 21 ऑगस्ट 2018 रोजी स्वयं रोजगार प्रशिक्षण कार्यशाळा आयोजित केली आहे. या कार्यशाळेत प्रा. वृषाली सुतार, संचालिका जिजामाता गृहउद्योग कागल, जि. कोल्हापूर या प्रशिक्षण देणार आहेत, तरी ज्या विद्यार्थी विद्यार्थिनींना यामध्ये सहभागी व्हावयाचे आहे त्यांनी आपली नावे प्रा. अर्चना मानकर यांचेकडे द्यावित.

बी. ए. भाग एक -

बी. ए. भाग दोन -

बी. ए. भाग तीन -

बी. कॉम. भाग एक -

बी. कॉम. भाग दोन -

बी. कॉम. भाग तीन -

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

S.B.Khade Mahavidyalaya, Koparde
Women counseling Committee
Self Employment Training Programme
Date 21st August 2018
Programmee

- Welcome & Introduction** - **Mrs. Savita K. Patil**
- Chief Guest-** - **Hon. Vrushali Sutar**
- Presidential Address** - **Hon. D.D.Kurlapkar**
(Prin. S.B.Khade Maha.Koparde)
- Vote of Thanks** - **Dr.Shilpa E.Kamble**
- Anchoring** - **Mrs. Nanda Mole**

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kamapur

S.B.Khade Mahavidyalaya, Koparde
Girl students Welfare Committee
organized
Self Employment Training Programme
Date 21st August 2018
Programmee
Report

On behalf of Girl student Welfare Committee was organized Self Employment Training Programme on 21st August 2018. For this programme we invited Mrs.Vrushali Sutar Chairman Jijamata Gruh Udyog, Kagal, Dit. Kolhapur to make our girls economically independent of making perfume, Rakhi, Jewellery, Bags Washing Powder etc. Hon. Dr.D.D.Kurlapkar appreciated the undertaken activity and said that such workshops be arranged for the girl students. The session was introduced by Mrs Savita K.Patil. Vote of thanks was given by Miss Shilpa Kamble.

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

विद्यार्थिनी कल्याण मंडळ

GOODLUCK
PAGE NO:
DATE: / /

दि. 21/8/2018

स्वयंरोजगार प्रशिक्षण कार्यशाळा

प्रमुख पाहुणे - प्रा. वृषाली सुतार

- * शेती तयार करणे
- * परफ्यूम तयार करणे
- * पर्स तयार करणे
- * पिशुव्या तयार करणे
- * उटो तयार करणे.

दि.

(विद्यार्थिनी कल्याण मंडळ प्रमुख)
(प्रा.सौ. पाटील एस.के.)

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

21/8/2018

स्वयंरोजगार प्रशिक्षण कार्यशाळा

क्र.	विद्यार्थिनीचे नाव	वर्ग	सही
1)	पाटील प्राजक्ता ज्ञानदेव	B.A I	Patil
2)	पाटील मेधा भानंदा	B.A I	Mehta
3)	भाट पुनम दशरथ	B.com II	Bhat
4)	भाट स्वाती महादेव	B.com II	Bhat
5)	जंगम प्रियांका प्रभाकर	B.com II	Jangam
6)	ढाडे विजया बांकर	B.A II	Dhade
7)	काडू हर्षा प्रकाश	B.A II	Kadur
8)	पाटील सोमली संभाजी	B.A II	Patil
9)	पाटील शिंतला पांडुरंग	B.A II	Patil
10)	पाटील वर्षा वसंत	B.A II	Patil
11)	पाटील कोमल बाजीराव	B.A II	Patil
12)	पाटील स्मयली बाजीराव	B.A II	Patil
13)	मावडी आशा वसंत	B.A II	Mavdi
14)	कोळी पुजा सर्जेराव	B.A II	Koli
15)	पोवार स्वाती बाबासाहेब	B.A II	Povar
16)	दिवसे भाग्यावरी संभाजी	B.Com-I	Divase
17)	दिवसे रेवती शिवाजी	B.A II	Divase
18)	दिवसे कोमल राजाराम	B.A II	Divase
19)	पाटील शंयोगिता चंद्रकांत	B.A - I	Patil
20)	पाटील अंजली कृष्णान	B.A - I	Patil
21)	प्राजक्ता युवराज पाटील	BA-I	Patil
22)	विद्या भिवाजी कोवळे	B.com I	Vaidya
23)	लक्ष्मी दादू वैद्य	B.com I	L.D.Vaidya
24)	वर्षा एकनाथ पाटील	- " -	Versha
25)	स्नेहल नामदेव पाटील	- " -	Snethal
26)	प्रतिभा स्वदाशिव म्हामुलकर	- " -	Pratibha
27)	कोमल बाबासाहेब जामदार	B.A II	Komal
28)	प्रतिक्षा दगडू पाटील	- " -	Pratikshta
29)	शिवानी नाथाजी पाटील	- " -	Shivani
30)	प्रियांका सुरेश जामदार	- " -	Prityanka

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde, Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

PRINCIPAL

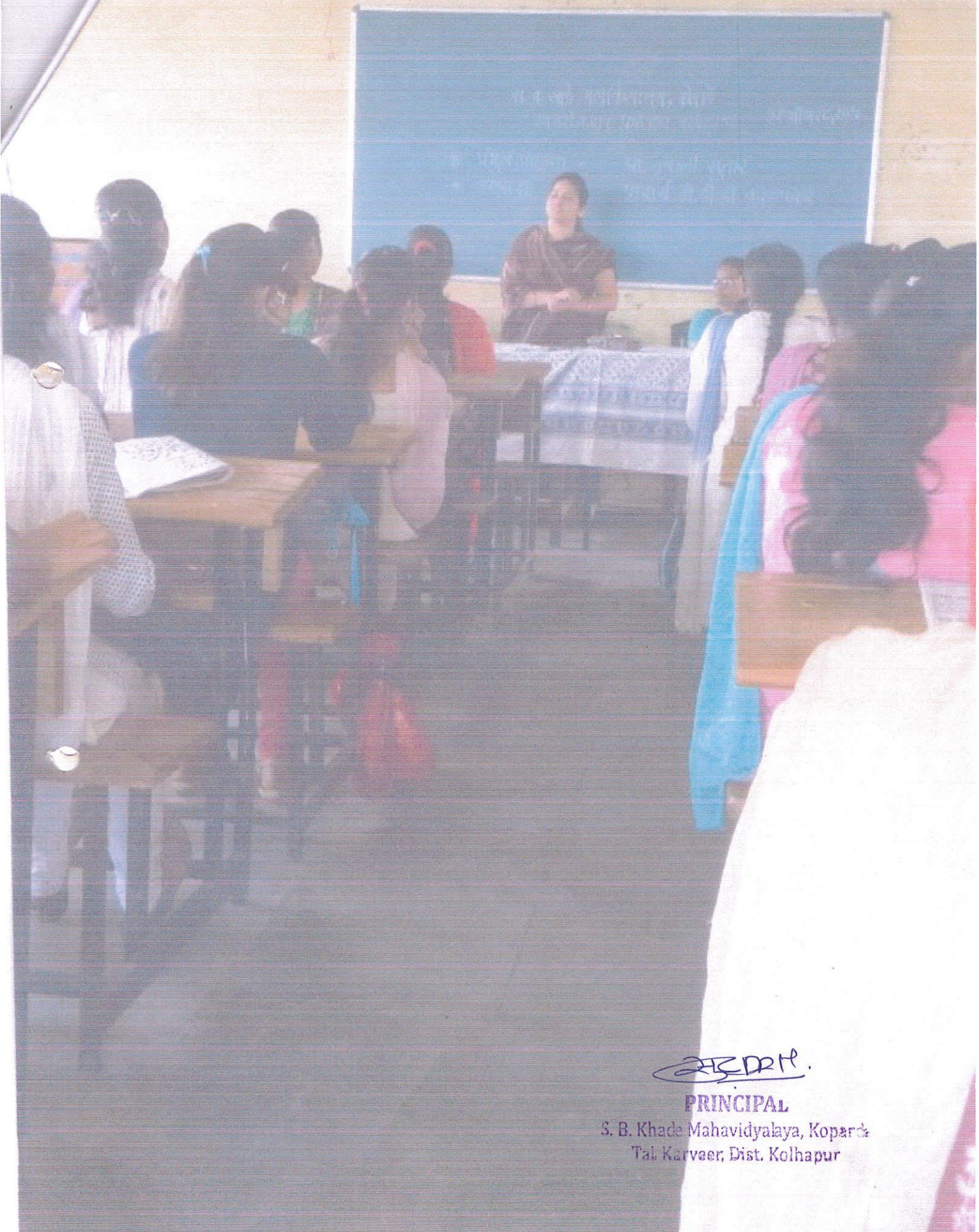

विद्यार्थीनीचे नाव	वर्ग	सही
30) माने उमरती कुशाब्बा	B.A. I	Ronar
31) शिपुगडे शुभांगी संपत	B. Com. I	Jaykule
32) साळवी रेखा शिवाजी	B. Com. I	Rashe
33) आळवेकर रेखा दिलीप	B. Com. II	Shekar
34) मोहिते विजया शिवाजी	B. Com. II	Sanhite
35) कांबळे मयुरी वसु	- 11 -	Chamble
36) सुरे प्रियाका राजेंद्र	- 11 -	Red
37) नाईक अश्विनी शिवाजी	- 11 -	Antarik
38) येसूडकर बामल भगवान	- 11 -	Yesudkar
39) नंदिवाणे अनिता नामदेव	B. A. - II	A
40) जाधव अरुमिता बाबासा	B.A. II	Arumita
41) बंगे वर्षा आनंदा	- 11 -	Varsha
42) घाटील रूनेल तानाजी	- 11 -	Rune
43) बिरंज तनुजा पांडुरंग	B.A. II	Biranj
44) कांबळे प्राची दिलीप	B.A. II	Kambale
45) रामाणे रेखापा पांडुरंग	B.A. II	Ramane
46) रामाणे मयुरी अनिल	B.A. II	Mayuri
47) जंगम पल्लवी भिकाजी	B. Com. II	Jangam
48) खुतार संपाली आनंदराव	B. Com. II	Khutar
49) खुतार स्वाती धुवराज	B. Com. II	Khutar

प्रिन्सिपल
(प्रा. सौ. पाटील एस. के.)

प्रिन्सिपल

PRINCIPAL
S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

[Handwritten Signature]

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

(Signature)

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Cultural Predicament: A Psychological Perspective of Flora Nwapa's *Efuru*

Dr. Suhas Baburao Raut

Head & Asso. Professor, Dept. of English,
S. B. Khade Mahavidyalaya,
Koparde, Kolhapur (MS)

Abstract: Culture is essentially a dynamic phenomenon that deals with the life of people in a particular group or society. The people acquire their behaviour through the social practices and products of the society in which they live. These practices and products affect their minds and psyche. They affect the minds of people ideally and their actual affect is seen in the behaviour of people and vice-a-versa. So, the intention of the paper is to explore how the Nigerian Igbo's cultural practices such as marriage, polygamy, gender role, motherhood, myth and folktales affect the psychology of women in particular and lead them to cultural predicament in general. Nwapa, the first African novelist whose style in *Efuru* (1966) appeals to psychological matter which is generated by Igbo culture of Nigeria. So, it represents cultural predicament of women from psychological point of view.

Key words: Culture, Predicament, Cultural psychology, Affect.

The cultural psychologists Kroeber and Kluckhohn say, "Culture consists of patterns, explicit and implicit of and for behaviour acquired and transmitted by symbols constituting the distinctive achievement of human groups, including their embodiments in artifacts: the essential core of culture consists of traditional (i. e. historically derived and selected) ideas and especially their attached values..." (Ed. Umeh, Marie, 1998: 60). So, the cultural patterns affect individual's behaviour and Flora Nwapa's *Efuru* illustrates how *Efuru*, an independent-minded woman suffers from the problem of cultural patterns of Igbo society such as marriage and childlessness, which are strictly followed in Nigerian traditional communities like Ibo, Yoruba, Warri, Bini, Yako, Ijawa, etc. The Igbos are very strict about this.

Nwapa in *Efuru* has depicted Nigerian Igbo society through the titular protagonist. She has tried to explore how *Efuru*, suffers due to the culture of Igbo community. Since *Efuru* lives in the collectivistic Nigerian society particularly Igbo in which extended family system, one of the cultural patterns is preferred, she as a woman has to behave considering the socially close and others such as father, brother, cousin; and friends, neighbours, and relatives respectively. So, as an interdependent self, she is related to community, its cultural practices

and also obliged to fulfill communal demands. In this context, Mbiti's view supports as he says, "Interdependent selves, by contrast, (*dependent selves*) view themselves as relational, similar to others, adjusting to their situations, rooted in traditions and obligations, and ranked in pecking orders" (Qtd. Markus & Conner, 2013: 04. Italics mine). Considering Mbiti's view, it is clearly evident that an individual should realize the higher calling of cultural practices of his society or group and play the role accordingly. So, as a product of cultural practice of Ugwuta society, Efuru,'s self-construal should be relied on interdependent frame of Igbo society.

In the collectivistic society, an individual's self-construal is interdependent as well as independent whereas it is merely independent in the individualistic society. The selves and identities of people, according to cultural psychologists, as being agent are reflected and individualized in the social context because they are relied on interdependent notion. "Thus, as people actively construct their worlds", Markus and Hamedani view, "they are made up of, or "constituted by" relations with other people and by the ideas, practices, products, and institutions that are prevalent in their social contexts (i. e. environment, fields, situations, settings, worlds)" (Ed. Kitayama& Cohen, 2007: 4). The individual's mutual constitution constructs his world of thoughts, feelings and emotions whereas ideas, practices and products those are prevalent in the society influence his construal. For instance, when Efuru comes home late at night, her cousin, being an agent of extended family system and socially very close like parents and friends, courts her as: "A young woman like you should not be out so late" (7). Even her father's anxiousness is much expressive in this context as he murmurs, "I don't know what is wrong with young women of these days ... If her mother were alive, she would have known how to handle her" (8). The courting and anxiety of Efuru's family members sustain the collectivistic approach. So, the child's psyche is oriented by family culture in which his mutual constitution is held and mother is its great exponent. But being a motherless child, Efuru's self-construal becomes more individualistic than collectivistic, and thus, leads to cultural predicament.

From the perspective of cultural predicament, the cultural psychology plays a crucial role in executing individual's behaviour. According to cultural psychologists, in the Asian and African countries people sustain the collectivistic as well as individualistic approach whereas they are more individualistic than collectivistic in the European countries. The close reading of Nwapa's *Efuru* emphasizes this notion because Efuru sustains both the point of

views; collectivistic as well as individualistic. But in the Asian and African countries, an individual's individualistic approach sometimes may lead him/her to cultural predicament. The varied reasons can be responsible for this sake. For instance, in *Efuru*, Nwapabings to notice how an improper nurturing and domesticating of an Igbo child can lead to cultural predicament through *Efuru* and *Ogea*. She articulates how the female characters like *Ajanupu*, *Amede*, and *Omirima* are constantly involved in nourishing the collectivistic approach through hinting to the youngers. They try to make them aware, as a young how they should behave. For instance, *Ajanupu*'s observation of *Ogea*'s style of working which is not proper by the Igbo cultural point of view as she hints,

“The mortar is not properly washed ... Bend down properly, you are a girl and will one day marry. Bend down and sweep like a woman” (44-45).

Since, *Ajanupu*, an elderly woman is socially other of *Efuru* and *Ogea*, her scolding to *Efuru* for violating the cultural practices of Igbo society suggests the significance of the collectivistic approach. As *Ogea* is one of the cultural products of Igbo society, the responsibility of *Ogea*'s behaviour from Igbo cultural perspective is attributed to *Efuru* because the culture of any community is exposed through the behaviour of people and carried forward through its practices and ideas. Since *Efuru* is one of the cultural products, *Ajanupu*, being her socially close and an agent of culture marks at her behaviour saying, “You are spoiling *Ogea*. You just leave her to do what she likes. Remember she is a girl and she will marry one day. If you don't bring her well, nobody will marry” (45). An individual's psyche is generated by psychology of his/her own culture because in the collectivistic societies, the whole community is like a group of lineages. Thus, here the psychology of *Ajanupu* is generated by Igbo culture so that she is insisting it to be continued in the behaviours of her socially others, too.

But the youngers sometimes wrestle with the situation. Accordingly, an individual wrestles with the question that which psyche he should apply to the certain situation and that would be his proper self-construal because mostly what, in fact, drives his behaviour is communal or social conscious awareness. And in the collectivistic society, it is consciously driven by the members of the community; familial and social insisting proper nurturing by mother and elderly persons. For instance, *Efuru*'s elopement from house with *Adizua* is attributed to a motherless child whereas *Adizua*'s eloping to *Ndoni* with another woman leaving *Efuru* alone is held responsible to his mother. It is because, the construal of both

Efuru and Adizua break the Igbo cultural practice of marriage that they do not observe. Thus, along with Efuru, NwashikeOgene, her father and Omirima, mother of Adizua lead to cultural predicament.

The expectations to restore the culture leads the people as its cultural products to predicament. The young generation feels the pre-existed cultural practices as untrodden ways of living and should be changed. With this changed mindset, the adoption of new life style and the violation of existed culture meet them to unpredictable situation. This culture clash is also observed by Nwapa in *Efuru* with the violation of the cultural practice of marriage. Marriage is one of the cultural practices that strictly followed among the African tribal communities like Igbo, Yoruba, Ijaw, Yako, Warri, Binni, etc. The people of such communities think that the violation of the cultural practices bring them disgrace as shame to individual's family members who are being affected by it and glory to enemies those who are supposed to be socially others such as neighbors and other members of the clan. As they think the whole clan as lineage, their collectivistic approach puts the violators in confusion, and hence to unpredictable situation.

In *Efuru*, Efuru's act of elopement with Adizua and secretly marrying with him violates the Igbo's cultural practice of marriage that brings the disgrace to her father, NwashikeOgene, the chief of the clan and glory to Adizua and his family as he owns the bride without bride price and who belongs to poor family, too. Drawing on a sampling of tribal societies from the standard cross-cultural samples, Elaine Hatfield and Richard L. Rapson in "Culture and Passionate Love" found that "... young lovers talked about passionate love, recounted tales of love, sang love songs, and spoke of the longings and anguish of infatuation. When passionate affections clashed with parents' or elders' wishes, young couples often eloped". When the passionate love of young people breaks the custom and the cultural practice of marriage, it clashes with the elder people who play the role of supporting culture and ultimately the minds of young undergo cultural predicament.

In this context, James Clifford's statement about predominant mode of traditional authority which is signaled as: "You are there ... because I was there" (1990: 22) chains collectivistic approach controlling individual's behaviour and consequently leading him to cultural predicament. So, from Efuru's point of view, her breaking of practice of bride price which provides the collectivistic view consequently leads her to predicament. It is because the collectivistic culture has a powerful influence on how people link their desires to cultural

practices. As in the collectivistic cultures, the group comes first, they (the communities) induce people to subordinate personal motivation to group's interest, being loyal to the group that in turn looks after their interests. They encourage interdependence and suggest that group decisions are more important than individual ones" (Markus & Kitayama, 1991). Hence, the cultural obligation requires Efuru to invite her men of community to settle down the bride price to be given to her father. The two instances in the novel support this; first, the demand of Efuru's father, "the man (bride groom) should come and fulfill the customs of our people and marry her" (8); and second, Efuru's anguish, "Tell my father that I shall be the last person to bring shame on him. Since my mother died five years ago, I have been a good daughter to him. My husband is not rich. In fact, he is poor. But the dowry must be paid" (10).

The practice like dowry is hazardous at equality status of men and women in any culture of the collectivistic societies in Asia and Africa because it drives especially women to secondary position and creates havoc culturally in their lives. Deriving various norms on cultural ground, the men folk impose many possessives on female folk that how to behave in the patriarchal and polygamous society like Igbo such as the ways of eating kola, drinking wine, taking bath or ritual of Circumcision, etc. which exclude women from cultural dominance. For instance, when Efuru at the time of giving bride price is about to drink wine, the people shout, "Kneel down, kneel down, you are a woman" (24). In another occasion, Efuru's mother-in-law asks her as: "You have not had your bath ... A young woman must have her bath before she has a baby" (11). According to Igbo cultural practice, the ritual of circumcision is carried out before pregnancy. Since the practice of circumcision deals with purity and modesty of woman; it controls women's sexuality and excludes women socially in the Igbo society. This social exclusion along with the painful practice of circumcision put women in the patriarchal Igbo community to predicament.

While expressing on psychological reaction in his research paper, "A Phenomenological Study of Falling Out of Romantic Love" J. L. Sailor has quoted Field, who says, "... love and relationship dissolution focuses on the emotional pain and suffering of the experience". But such losses in life, including marital or relational dissolution affect individual's mind with sadness and anger as negative emotions. In case of Efuru, many events in life including eloping of Adizua and Eneberi's (her second husband) marrying with another girl without noticing her and childless state, death of only child, Ogonim and death of her

father in the others bring negative outcome including onset of mood disorder and resulting into lonely life that put her culturally to predicament.

In the Igbo culture, circumcision is thought to be a way for procreation. For Igbo's the goal of marriage means many children. So, even after a year, when Efuru does not conceive, she thinks: "I am still young, surely God can not deny me the joy of motherhood" or "My mother had only me ... am I going to be like my mother?" (24). As Ada Mere, the sociologist in her paper, "The Unique Role of Women in Nation Building" states, "... procreation does not happen (when after a marriage) that woman has failed an essential life goal" (Ed. Umeh, 1998: 146, Qtd. By Gay Wilentz); in the patriarchal and polygamous society like Igbo, the barren state of woman is a stringent problem that leads the victim to many unusual consequences like feasting, seeing Dibia, praying to the Lake Goddess, etc. The cultural expectation of Igbo people that fruitful marriage means happiness brings a childless Igbo woman a cultural disgrace. Nwapa has marked it through the dialogue of Efuru's friends as:

"The important thing is that nothing has happened since the happy marriage. Marriage must be fruitful. Of what use is it if it is not fruitful. Of what use is it if your husband licks your body, worships you and buys everything in the market for you and you are not productive?" (137).

Here, Nwapa's writing also encapsulates cultural psychology of Igbo people because she has tried to show how Efuru's breaking up of relationship for two times results in her lowering of life satisfaction.

In Igbo culture, women report higher levels of despair, loss of self-esteem and intrusive thoughts after marital relationship break up. For instance, Omirima, Efuru's mother-in-law also experiences the marital dissolution. This negative outcome in the lives of Igbo women are culture oriented as Igbo's follow polygamous practice. So, the psychology of men in Igbo community is also culturally produced. The ideas inculcated by community ideally affect the minds of the Igbo people and its actual affect is seen in their behaviour. For instance, when Ogonim dies, the way that women who console Efuru explores one of the cultural practices of Igbo's. The practice of consolation of the victim exposes both the ideal and actual affect in the behaviours of sympathizers. An elderly woman, who is ideally affected by the Igbo's practice of sympathizing the victim, for instance consoles Efuru as:

“Nobody owns this world. Death knows how to kill. Death visits everybody, the rich, the poor, the blind and the lame. When it visits us, it seems as if our own grief and loss are more than our neighbours” (74).

On the one hand, Nwapa could impart Igbos’ philosophy of life and on the other the proper way of expressing sympathy towards the victim because of its predominance in the culture of Igbo society. It is significant to note here that Nwapa’s psychology is also made by Igbos’ culture. In another instance, Nwapa illustrates Igbos’ cultural belief with the death of Efuru’s father, NwashikeOgene which is disclosed by the firing of canon, Boom! Boom! Boom! And the sympathizers’ consolation as: “You have heard the bad news ... NwashikeOgene has left us to mourn his loss ... deserved the peaceful death, he was so good” (202-203). Culturally, the Igbos believe in fortune either it is good or bad and thus, they attribute to God. But all these instances implicate the predicament of women in Igbo society through the culture made psychology.

Though Nwapa in *Efuru* presents Igbo cultural practices ironically; she expresses grief and sorrows of women engendered by Igbo cultural psychology. She chooses to criticize superstitious belief of Igbos executing Dibia’s quackery. Being superstitious, Igbos are easily deceived by the Medicine man or Dibia, who pretends to be the messenger of God Chukwu, and hence, can interact with Him directly. It is unpredictable to all Igbos especially to women; a very pungent. The history, myths and folktales are great carriers to achieve the determined affect on the minds of people in this context. The history as cultural product carries values that make people of particular community to render it because it works as ideal affect on the minds of people becoming motivational force in the culture of that community whereas mythical stories and folktales work as weapons to affect. Dibia in Igbo community uses these ideas to negotiate his concern because he knows the psychology of people which is oriented by culture.

In *Efuru*, Nwapa has incorporated the myth of Uhamiri and the folktale of Udara, the spirit to show how the traditional Igbo people behave believing the ideas that deciphered by these cultural products. In fact, she laughs at all these conventional ideas. For example, Dibia’s saying, “I will not give her medicine. No medicine will cure her” at the time of treatment to Efuru’s mothers-in-law suggests negative outcome which is culturally executed because the Igbo people blindly believe him as fortune teller. Nwapa exposes this inscribing how Dibia asks victims to sacrifice to their ancestors as the common remedies. Since the

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

psyche of Igbo people is oriented by their culture, they go to Dibia or fortune teller for illness, rather than hospitalize the patient. Through the folktale of the 'Spirit of Udara', also Nwapa has incorporated the story of a girl who disobeys her mother and meets to tragic end by marrying a spirit. Thus, the Igbos especially women bear loss and meet to cultural predicament.

Nwapa's writing is envisioned by the Western Education that helps her to produce proper outcome by changing social mindset of Igbo people towards women. She tries to envisage the drawbacks of traditional practices in Igbo society through her writing as cultural product and that may affect the next generation helping to change their psyche. As Nwapa, the writer and cultural product of Igbo society definitely provides space for her socially others to decipher the cultural ideas whether good or bad in their culture through her novel, *Efuru*, one of the cultural products of Igbo culture. Being a learned person, her psyche is an outcome of education. Thus, it is noticed that culture make psyche. The psyche produces individual's self-construal which is oriented by culture. Thus, the predicament of Igbo women in general and *Efuru's* in particular is the outcome of Igbo culture.

References:

- Field, T. "Romantic breakups, heartbreak and bereavement" In *Psychology*. 2(4). 2011. Print.
- Hatfield, E. & Rapson, R. L. "Culture and Passionate Love" In Fanziska Deutsch, Mandy Oehnke, Ulrich Kuhnen, & KlusBochnke (Eds.) *International Congress of the IACCP. XIXth*
- Markus, H. R. & Alana, Conner. *Clash! & Cultural Conflicts That Make Us Who We Are*. New York: Hudson Street Press. 2013. Print.
- Nwapa, Flora. *Efuru*. London: Heinemann Educational Books Ltd. 1966. Print.
- Sailor, J. L. "A Phenomenological Study of Falling Out of Romantic Love" In *The Qualitative Report*. 2013. Vol. 18. Article, 37, 1-22.
- Wilentz, Gay. "Not Feminist but Afracentrist: Flora Nwapa and The Politics of African Cultural Production". Umeh, Marie. (ed). *Emerging Perspectives on Flora Nwapa: Critical and Theoretical Essays*. Trenton NJ: Africa World Press, 1998. Print.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal Karveer, Dist. Kolhapur

IJCSPUB PUBLICATION (IJCSPUB.ORG)

INTERNATIONAL JOURNAL OF CURRENT SCIENCE (IJCSPUB)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

MICROPROPAGATION STUDIES IN CALADIUM

¹Sunil Gaikwad*, ²Akshara Kawade, ³Aniket Chandanshive, ³Vilas Aiwale, ⁴Dipali Patil,

^{1,3,4}Assistant Professor, ²Student

^{1,2}Department of Biotechnology, Lokmangal Science and Entrepreneurship College Wadala, Solapur, Maharashtra, India

³Department of Botany, K. B. P. Mahavidyalaya, Pandharpur, Solapur, Maharashtra, India

⁴Department of Botany, S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde, Kolhapur, Maharashtra, India

Abstract:

Caladium is of great interest due to their indoor and outdoor decorative value. This study was initiated to induce shoot from tuber explants of *Caladium bicolor*. Multiple shoot formation was induced from excise tuber explants, on Murashige and Skoog medium with combination of BAP and NAA treatments. The maximum shoot length (5.36 cm) was observed with I3 which contain 2mg/l concentration of BAP and 1mg/l NAA treatment within 4 weeks were obtained in growth chamber at 25±2°C with light source of 2500 lux for 16hr/day. When shoots were produced *in vitro* were subculture to multiply on fresh medium with different concentration of BAP and NAA. After 4 weeks about (5.6 cm) shoot and max length (5.3 cm) and survival was obtained with media M3 supplemented with 2.0 mg/l BAP along with 1.0 mg/l NAA. MS medium containing 2.0 mg/l concentration of IBA was found to be satisfactory for root induction resulted in root length (6.5 cm) and average no. of roots (11). Well rooted plantlets were transferred to primary hardening.

Keywords: *Caladium*, Murashige and Skoog medium, Micropropagation, Growth Regulator, primary hardening

I. Introduction:

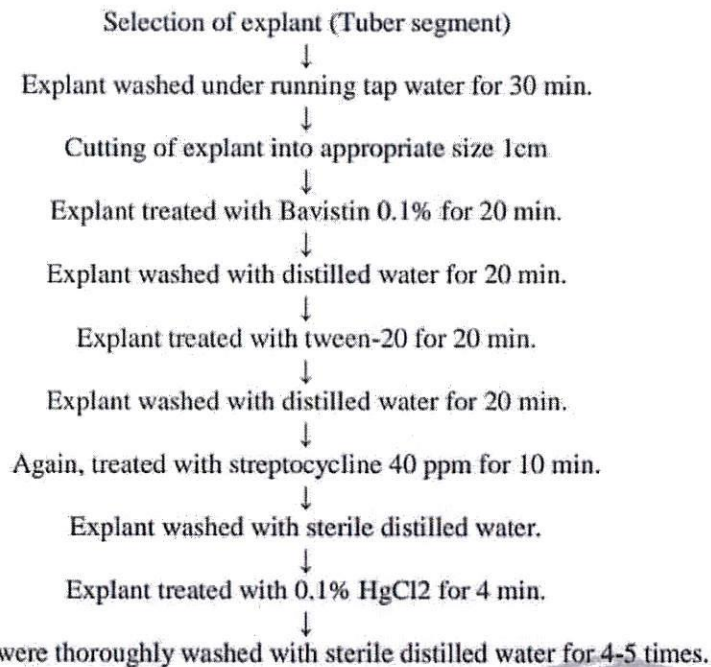
Caladium species commonly known as Angel's wing belongs to family Araceae. Plants of the family Araceae are widely cultivated as ornamentals and for food. The genus *Caladium* has seven prominent species, which are all tropical and originated from the Amazon Basin in areas such of South America. There are around 100 different cultivars available in the commercial market with only about 20 making up the bulk of production (Anonymous, 2004). *Caladium* is one of the commercially important ornamental crops. It occupies a very selective and special position to the people because of its prettiness, elegance and sweet pleasant color harmony. Ornamental value of *Caladiums* depends to a great extent on leaf characteristics, including shape, colour, colour pattern, and venation pattern (Deng and Harbaugh, 2005). The ornamental value of *Caladiums* used as pot or landscape plants is determined primarily by leaf characteristics. Improving leaf characteristics or generating new combinations of them has been one of the most important objectives in *Caladium* breeding and cultivar development (Wilfret, 1993).

Caladium (*Caladium bicolor* Vent.) are important floriculture industry of South America where 95% of the world's *Caladium* grows. From here they are shipped nationwide and across making an important source of income. Grown for their colorful leaves that have a combination of green and white, green and red, white with 6 red blotches or green veins and some have lavender spots (Deng and Harbaugh, 2006). The size of the heart shaped leaves may vary from 6 inches to 2 feet in length. The plant needs bright light but no direct sunlight. The plants are very cold sensitive and prefer temperatures above 25°C and ample of moisture.

Caladium is generally propagated from tubers for commercial purpose but tuber propagation has limitations as tubers produce healthier plants commercial propagation is difficult, being seeds very small, very high mortality and plants grown from seeds are very expensive. It has also been reported that seed propagation

S. B. Khade
PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

2.5 Surface sterilization:**2.6 Inoculation of explants:**

All inoculations and aseptic manipulations were carried out in a laminar air flow cabinet. Before use, the working surface of the laminar air flow cabinet was cleaned by swabbing with 70% Ethanol and switching on the UV light for 20 min. to reduce the chances of contamination, prior of the working. After that the UV light was switched off and working was continued in the ordinary light. The instruments like scalpels, forceps were sterilized by an alcoholic dip followed by flaming inside the laminar air flow cabinet. Other requirements like bottles, conical flasks, cotton, distilled water etc. were sterilized by steam sterilization method. Before the onset of inoculation, hands were washed thoroughly by soap and then swabbing with 70% Ethanol. Initiation media (4 liter) divided in to 4 parts as given below. Each part contains 1 liter MS medium. All four parts contains different concentrations of growth regulators.

After surface sterilization, explants were transferred to large sterile glass plate having sterile cardboard paper on it, with the help of sterile forceps under strict aseptic conditions in laminar air flow cabinet. Then explants were cut into very small pieces (about 1cm) with sterile scalpel. The bottles containing initiation medium prepared as given in, were unplugged by holding them over spirit lamp and inoculations were performed by placing explants on the surface of the medium with the help of flame sterilized long forceps and replacing the cap of the bottle. During inoculation the explants were properly positioned on the media and were gently pressed with forceps to secure their firm contact with the media. After vertically inoculating explants in to culture bottles the mouth of bottles were quickly flamed and bottles were tightly capped and properly sealed with klin film to avoid entry of external air. After that properly labelled media, number of bottles and date of inoculation were properly labelled. The bottles were transferred to growth room. Data were recorded after four weeks of initiation in terms of average shoot length (cm), % of survival.

2.7 Incubation of culture:

The inoculated culture bottles were incubated at 25 ± 2 °C temperature for 16 hours light and 8 hours dark per day in 2000-3000 Lux light intensity under cool fluorescent white light in the culture room.

2.8 Shoot Multiplication (4 weeks):

Shoot multiplication was carried out using the 3-4 cm long and most vigorous shoots from the initiation stage. Stem Tuber segments were cut in 1-2 cm size and cultured on shoot multiplication media.

Shoot multiplication media (2 lit.) were divided in to 2 parts as given below. Each part contains 1 liter MS medium. First part was free from growth regulators and remaining four parts contains different concentrations of growth regulators (BAP and NAA).

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

The following data were recorded after 4 weeks of culture on the rooting media in terms of average root length (cm), average number of roots per explants.

2.10 Hardening:

- The well-rooted plantlets after one month incubation growth room become ready for hardening.
- Bottle containing such plant were taken to the hardening section.
- Cocopeat was then filled in seedling trays and moistened with water
- With the help of the punching the hole was made of 1- 1.5 cm.
- Bottles were opened and taken out the bunch of plantlets.
- Media sticking to the roots was removed and plantlets were dipped in water.
- Single plantlet was then separated from the bunch.
- Plantlet were the sorted according to the height.
- Very long rooted plantlets were removed.
- Then single plantlet was cultured in single hole made in cocopeat in the seedling tray
- Pressed the cocopeat slightly.
- Then this try is were then placed were transferred to the polyhouse.
- In these polyhouses small tunnel made up of polythene sheets were constructed
- The trays were then placed on the stand in the tunnels.
- For the proper growth of the temperature was maintained at 25° C
- To avoid the transpiration losses of the plant, humidity was maintained about 80- 90%
- Plantlets were incubated in the primary hardening unit for about 1 month
- After one-month plants become ready for the secondary hardening Duration: 4 weeks

III. Results and Discussion

3.1 Results:

3.1.1 Establishment of *Caladium* in vitro

Data were obtained after 4 weeks of initiation of culture showed that tuber segment *Caladium* of could be established at all tested media including the control medium (free from growth regulators). The best results were obtained on MS medium supplemented with 2mg/l BAP and 1mg/l NAA. (Table 3) The shoot length (average shoot length 5.36 cm) was observed on medium containing on media supplemented with 2 mg/l BAP and 1mg/l NAA showed in (Table 3).

Table 3. Effect of different concentration of BAP and NAA on sprouting of bud by using tuber segment explant of *Caladium*

Sr. No	Media combination	Media Code	Average Length of shoot (in cm)	Survival (in %)
1	MS(Control)	I1	1.2	60
2	MS Medium + 1 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	I2	3.2	65
3	MS Medium + 2 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	I3	5.36	75
4	MS Medium + 3 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	I4	3.63	70

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

Plate no. 3 Fourth week after Inoculation

3.1.2 Shoot multiplication:

According to study, for multiplication different combinations of BAP + NAA had been used. BAP 2.0mg/l, 3.0mg/l, 1.0mg/l and NAA 1.0mg/l was successfully used. The highest multiplication ratio was obtained on MS medium supplemented with 2mg/l BAP and 1.0mg/l NAA. The maximum number of shoots (average number of shoots 5.6) and best shoot length (average shoot length 5.3 cm) is faction survival rate 75% and observed on media containing 2mg/l BAP and 1.0 mg/l NAA (Table 4.).

Table 4. Effect of various combinations of hormone such as BAP and NAA on multiple shoot formation by using a tuber segment of *Caladium*

Sr. No	Media combination	Media Code	Average number of shoot	Average Length of shoot (in cm)	Survival (in %)
1	MS(Control)	M1	3.5	2.5	60
2	MS Medium + 1 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	M2	5.5	3.5	65
3	MS Medium + 2 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	M3	5.6	5.3	75
4	MS Medium + 3 mg/l BAP + 1.0 mg/l NAA	M4	5.8	3.5	70

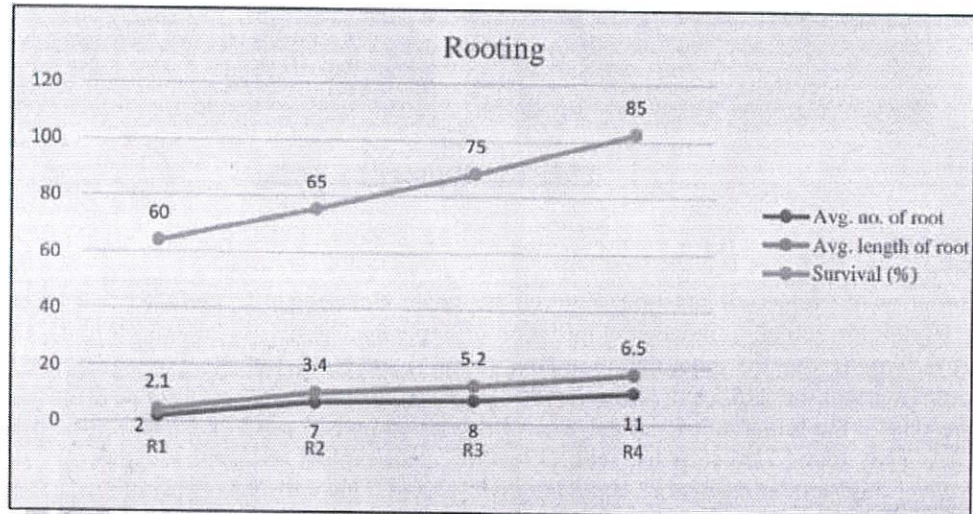

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

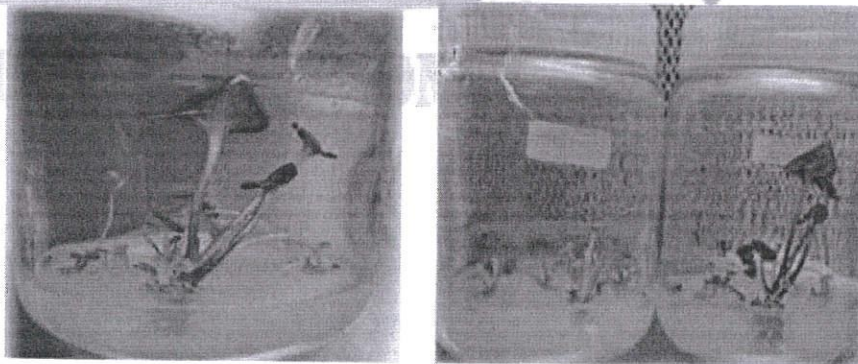

Table 5. Effect of various concentrations of IBA on root induction from isolated multiple shoots of *Caladium*

Sr. No	Media combination	Media Code	Average number of root	Average Length of root (in cm)	Survival (in %)
1	MS(Control)	R1	2	2.1	60
2	MS Medium + 1.0 mg/l IBA	R2	7	3.4	65
3	MS Medium + 1.5 mg/l IBA	R3	8	5.2	75
4	MS Medium + 2.0 mg/l IBA	R4	11	6.5	85

Fig. 5.1 Effect of various concentrations of IBA on root induction from isolated multiple shoots of *Caladium*

Plate no.5 Result of rooting

S. B. Khade

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

IV. Summary and Conclusion

4.1 Summary:

The present project work was conducted in the tissue culture laboratory of Lokmangal Biotech, Wadala and Srujan Biotech LLP, At- Pimpalpus, during 26 Jun 2021 to 30 May 2022. The work undertaken to standardized the protocol for the in vitro culture establishment, multiplication and rooting of *Caladium*. *Caladium* is ornamental plant. The use of desirable concentration of phytohormones that lead to produce of maximum numbers of shoot induction and root induction in laboratory. The productions of large numbers of *Caladium* plants were possible through micropropagation technique. In *Caladium* MS medium containing 2 mg/l BAP and 1.0 mg/l NAA was the best for culture initiation. (Average shoot length 5.3 cm). In *Caladium* MS medium containing 2 mg/l BAP + 1 mg/l NAA was most suitable for shoot multiplication (average number of shoots 5.6) and (average shoot length 5.3 cm). IBA has been widely used as root induction hormone and showed positive role during in vitro rooting. In *Caladium* 2.0 mg/l IBA proved to be the best for in vitro rooting (average number of roots 11) and (average length of roots 6.5cm). The tissue culture technique is favorable in *Caladium* for production of disease and pest free.

4.2 Conclusion:

Using tuber segment of in vitro grown plant as explant source could be efficiently for rapid micropropagation to get multiple shoot and plantlets of *Caladium*. The production of large number of *Caladium* plants were possible through in vitro propagation technique. In *Caladium* MS medium containing 2.0 mg/l BAP and 1.0 mg/l NAA was the best for culture initiation.

In *Caladium* MS medium containing 2.0 mg/l BAP and supplemented with 1.0 mg/l NAA was most suitable for shoot multiplication. Improvement in shoot multiplication was observed by different concentrations of BAP (2.0, 3.0, 1.0 mg/l) and NAA (1.0 mg/l). Best shooting response was observed on medium containing 2.0 mg/l BAP+1.0mg/l NAA (average number of shoots 5.6 and average shoot length 5.3 cm). The MS medium supplemented with different concentrations of auxin (IBA). The concentration of auxin was 1.0 mg/lit, 1.5 mg/lit, 2.0 mg/lit taken after 4 weeks the best result obtained from the 2.0 mg/lit IAB. The average length of roots (6.5 cm) and average no. of roots (11) were formed.

Table 6. Media combinations shown successful results.

Sr. No.	Stage	Media Combination
1	Initiation	MS+2.0 mg/l BAP+1.0mg/l NAA
2	Multiplication	MS+2.0 mg/l BAP +1.0 mg/l NAA
3	Rooting	MS+2.0 mg/l IBA
4	Hardening	Coco peat + Soil (1:1)

References:

1. Ali, Aamir., Munawar, Asifa., and Naz, Shagufta 2007. An in vitro study on micropropagation of *Caladium bicolor*, *International Journal of Agriculture and Biology*, 9(5):731-735.
2. Atta-Alla, H., McAlister, B. G., and Van Staden, J. 1998. In vitro culture and establishment of *Anthurium parvispathum*, *South African Journal of Botany*, 64(5): 296-298.
3. Ahmed, E. U., HaSrujani, T., and Yazawa, S. 2004. Auxins increase the occurrence of leaf-colour variants in *Caladium* regenerated from leaf explants, *Scientia Horticulturae*, 100:153-159.
4. Allan, P. 1981. Plant propagation through tissue culture. *South African Avocado Growers 'Association Yearbook'*, 4: 22-26.
5. Barcelo, P., Gaunt, S.R., Thorpe, C., and Lazzeri, P. 2001. Transformation and gene expression. In: *Advances in Botanical Research*, vol. 34: Biotechnology of Cereals.
6. Bonga, J. M., Klimaszewska, K. K., and Von Aderkas, P. 2010. Recalcitrance in clonal propagation, in particular of conifers. *Plant Cell, Tissue and Organ Culture (PCTOC)*, 100(3): 241-254.
7. Burnett, D. 1984. The cultivated alocasia. *Aroideana (USA)*.
8. Deng, Z. and Harbaugh, B.K. 2005. Inheritance of leaf shapes and main vein color in *Caladium*, *Journal of the American Society of Horticultural Science* 131(1):53-58.
9. Daquinta, M., Mosqueda, O., González, M. T., Benega, R., and Teixeira da Silv, J. 2007. Shoot proliferation of *Caladium x hortulanum* in a Temporary Immersion System, *Floriculture and Ornamental Biotechnology*, 1(1):70-72.

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

'RESEARCH JOURNEY' International E-Research Journal

Issue - 322 : Multidisciplinary Issue

Impact Factor 6.625

Peer Reviewed Journal

E-ISSN :

2348-7143

May-2023

22	शैक्षिक सचेतनता तथा हिंदी उपन्यास	डा. अजयकुमार कांबळे	119
23	बाफू से पाठ उच्चारण व्यवस्था नियोजन	डॉ. मविता पाटील	123
24	शैक्षिक चुनौतियों के निराकरण हेतु संश्लेषित जीव विज्ञान: एक संश्लेषित पुनरावलोकन	डॉ. सुभाष शीरे	126
25	समाज के विकास में साहित्य और संस्कृति की महत्वपूर्ण भूमिका	डॉ. आशा शिंदे	135
मराठी विभाग			
26	वटवी बोलीतील लोकगीते	डा. डॉ. धनराज धनगर	139
27	रामदासस्वामींच्या साहित्यातील 'विश्वात्मक ज्ञानाचा ताल'	डॉ. सुरेश जाधव	152
28	शिक्षातील मुलुखांच्या रुढाकून महामूल्येचे पोषाचान प्रक्रियेत करपाची महत्त्व पुरे चांची कविता	डॉ. सुरेश जोशीगडे	159
29	जानंद साधव यांच्या निवडक ग्रामीण कथा	डॉ. राजाराम सोनटोल्ले	167
30	'विनीया आणि पांखा वैचारिक लेखनातील राष्ट्रीय मूल्ये'	डा. उज्वला सांबो	171
31	कृषी उत्पादकता आणि आर्थिक वृद्धी	डॉ. विष्णुनाथ कोटकर	181
32	भारताची कावठी लोकसंख्या व शाश्वत विकास	डॉ. एस.पी. वेबरे	185
33	साहित्यी संवसारात आणि विविध विद्यापीठातील संशोधनाची आगामी बी अर्थीक बाबत	डा. उदय पवारकर	189
34	मैदानी खेळ व सोबाईल बरील खेळ एक दुर्लभात्मक अभ्यास	डा. उदय पवारकर	194
35	अध्ययन आणि अध्यापन प्रक्रियेत साहित्यी संशोधन संवसाराचे शिक्षणात महत्त्व आणि उपयोग	डा. छाया गडगे	197
36	उत्मानाबाद जिल्ह्यातील स्वच्छता पर्यटन विकासाच्या संधी	डॉ. मुनिल सुर्वेवंशी	206
37	'शिक्षणप्रक्रिये' मधील बालसाहित्याचा मातोबा	डॉ. अंजली मल्हारेड्डी	212

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop futile literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher. - Chief & Executive Editor

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal. Karveer, Dist. Kolhapur

वाक् से पाठ उच्चारण व्यवस्था नियोजन

प्रा. डॉ. सविता कुण्यात पाटील

स. व. खाडे महाविद्यालय, कोपारडे
तह. करवीर, जिला कोल्हापुर
मोबाइल: 9403552007

शैक्षिकी की सहायता से भाषा का प्रचार :

प्रसार तेजी में हो रहा है। वैश्विक स्तर पर हिंदी अपनी अलग पहचान बना रही है। अभिकलनात्मक भाषाविज्ञान के माध्यम से प्राकृतिक भाषा संसाधन का कार्य होने लगा है। मानव और मशीन के बीच संवाद स्थापित करते हुए भाषा संबंधी अनेक टूल्स निर्माण किए जा रहे हैं। वर्तनी जाँचक, व्याकरण जाँचक, जैसे भाषिक टूल्स बनाए जा रहे हैं। अभिकलनात्मक भाषाविज्ञान के अंतर्गत भाषिक टूल्स में प्रायोगिक शुद्धता हेतु वाक् से पाठ उच्चारण व्यवस्था नियोजन सुव्यवस्थित बनाने से परावस्तु अभिर्यताओं को देने से टूल्स तैयार करने की दृष्टि से सुविधा निर्माण हो जाएगी।

मूल शब्द : संगणक, प्राकृतिक भाषा संसाधन, हिंदी भाषा, उच्चारण, टंकण, वर्तनी,

संगणक के विकास के साथ :

साथ अभिकलनात्मक भाषाविज्ञान को नए आयाम प्राप्त हो रहे हैं। प्राकृतिक भाषा संसाधन के माध्यम से मानव और मशीन के बीच संवाद स्थापित करते हुए संगणक के व्यापक मॉडल और डिजाईन तैयार किए जा रहे हैं। वाक् से पाठ उच्चारण व्यवस्था संबंधी नियोजन करने की दृष्टि से परावस्तुओं का निर्माण करना आवश्यक बन रहा है। दिन-ब-दिन मनुष्य का जीवन व्यस्त हो रहा है। उसके पास समय नहीं है। अपने कार्यकर्ताओं को निखकर टंकित करने की अपेक्षा बोलकर टंकण करना कम प्रसिद्ध हो रहा है। बहुत कम समय में उसका कार्य सम्पन्न हो रहा है। इलेक्ट्रॉनिक मीडिया, प्रिंट मीडिया, फेसबुक, ट्विटर आदि के लिए उसे यह उपयोगी साबित हो रहा है।

अभिकलनात्मक भाषाविज्ञान के द्वारा प्राकृतिक भाषाओं को संगणक के लिए अनुकूल बनाया जा रहा है। भाषा की उत्पत्ति कैसे हुई, भाषा को किमने जन्म दिया आदि प्रश्न अब महत्वपूर्ण नहीं रह गए हैं। भाषा कार्य किस तरह करती यह विचारणीय बात हो गई है। "आधुनिक भाषा अध्ययन की दिशा भाषा क्या है, इस प्रश्न से आगे बढ़कर 'भाषा कैसे काम करती है' के संधान तक पहुँच गई है।" अभिकलनात्मक भाषाविज्ञान के माध्यम से यह कार्य सम्पन्न हो रहा है।

देवनागरी लिपि में अनेक फॉण्ट होने के कारण टंकण करने के बाद भी अनेक कठिनाइयाँ निर्माण होती हैं। जिस फॉण्ट में टंकण किया है, वह फॉण्ट दूसरे संगणक पर होना ही ऐसा हम नहीं कह सकते। परिणामस्वरूप सब कुछ उल्टा-पुल्टा दिखाई देता है। अनेक तकलीफें बढ़ती हैं। वाक् से पाठ टंकण में यह अनुविधा नहीं होती। यूनिकोड के कारण इस समस्या का हल हो गया है।

हिंदी भाषा ध्वन्यात्मक होने के कारण जैसे बोला जाता है, वैसा लिखा जाता है। वाक् से पाठ उच्चारण व्यवस्था का नियोजन करते समय हमें सही ढंग से उच्चारण करना होगा। उच्चारण करते समय और लिखते समय भाषा में अंतर आ जाता है। लिखते समय हम विचार करते हुए, सही वर्तनी के अनुसार लिखने का प्रयत्न करते

PRINCIPAL

S. B. Khade Mahavidyalaya, Koparde
Tal Karveer, Dist. Kolhapur